

**T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

İFADE HÜRRİYETİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
HİLAL TUĞBA YAVUZ**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. ADNAN KÜÇÜK**

**Eylül-2015
KIRIKKALE**

ONAY

[HİLAL TUĞBA YAVUZ] tarafından hazırlanan “[İFADE HÜRRİYETİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE’DE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ]” başlıklı bu çalışma, [/ tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından [KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI, ANAYASA HUKUKU BİLİM DALI] dalında [YÜKSEK LİSANS TEZİ] tezi olarak kabul edilmiştir.

(imza)

17.09.2015

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

Yrd. Doç. Dr. Adnan Koca

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Yrd. Doç. Dr. Cengiz Arıkan

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Ömer Keskinol

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Yukarıda imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2015

Enstitü Müdürü

Yüksek Lisans Tezi Projesi olarak sunduğum İFADE HÜRRİYETİ BAĞLAMINDA TÜRKiYE'DE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

Tarih

17.09.2015

Adı Soyadı

Hilal Tuğba Yavuz

İmza

ÖNSÖZ

Günümüz dünyasında basının önemi her geçen gün artmaktadır. İnsanlar özgür bir şekilde düşünme ve düşündüğünü yine özgür bir şekilde paylaşmak istemektedirler. Bir iletişim çağında yaşadığımızı düşündüğümüzde insanların doğru, dürüst ve objektif bilgilere ulaşma isteği kaçınılmazdır. Bu itibarla basın da herşeyden önce özgür olması gerekmektedir. Basın özgürlüğü kavramı da bu ölçüde her zaman düşünen insanın vazgeçemeyeceği bir ilke olacaktır.

Tez çalışmam sürecinde benden yardımını esirgemeyen çok değerli hocam, tez danışmanım Kırıkkale Üniversitesi öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Adnan Küçük'e, teşekkür ederim.

Ve beni teşvik eden tüm ailem, sevgili eşim , canım kızım ve oğlum iyi ki varsınız...

Zonguldak 2015

Hilal Tuğba YAVUZ

ÖZET

Yavuz, Hilal Tuğba, “İfade Hürriyeti Bağlamında Türkiye’de Basın Özgürlüğü” Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2015

Bu tez 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde genel olarak ifade hürriyeti ile ifade hürriyetinin sınırlandırılması incelenmiştir. İfade hürriyetini oluşturan bilgi edinme ve öğrenme özgürlüğü, düşünce özgürlüğü ve düşünceyi açıklama özgürlüğü ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise ifade hürriyeti bağlamında basın özgürlüğü anlatılmıştır. Bu bölümde basın kavramı, basının önemi, basın özgürlüğü, basın özgürlüğünün tarihçesi ve basın özgürlüğünün içerdiği haklar anlatılmıştır. Basın özgürlüğünün tarihçesi kapsamında, ifade hürriyeti bağlamında karşılaştırmalı hukukta basın özgürlüğünün tarihçesi üzerinde durulmuştur. Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası dönem olmak üzere Türkiye’deki basın özgürlüğü incelemiştir. Basın özgürlüğünün içerdiği haklar başlığında ise haber, düşünce ve bilgilere ulaşma hakkı ve bunları yorumlama, basabilme ve dağıtabilme hakkı üzerinde durulmuş, sansür yasağı, basında tekelleşme sorunu, süreli ve süresiz yayın hakkı, basını araçlarını korunması ile düzeltme ve cevap hakkından bahsedilmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde ise Türkiye’de basın özgürlüğü kavramı üzerinde durulmuş, 1982 Anayasası’nda düzenlenen basın özgürlüğü ilkeleri açıklanmıştır. Basın özgürlüğünün sınırları, kişi haklarının korunması ile devletin ve toplumun korunması şeklinde ele alınmıştır. Basın-yargı ilişkisi bağlamında; yargı organları açısından basın özgürlüğü ve basın özgürlüğüne yönelik yargı kararlarının kamuoyu üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur.

Tezin sonuç bölümünde ise ifade ve basın özgürlüğünün medeni toplumların ayırt edici özelliklerinden biri olduğu vurgulanmış, ülkemizde basın özgürlüğünün son yıllarda tartışılmaya devam ettiği belirtilmiştir. Basın özgürlüğü temel bir ilke olmakla beraber sınırsız bir özgürlük anlayışının olmayacağı da anlatılmıştır.

Bu tezin amacı ülkemizin çok da iyi olmayan hak ve özgürlük karnesini özgürlüklerin en büyük savunucusu olan basın açısından irdelemek ve yargı kararlarıyla birlikte basın özgürlüğüne ışık tutmaktır.

Anahtar kelimeler: İfade Özgürlüğü, Basın Özgürlüğü, Düşünce, Türkiye, Anayasa

ABSTRACT

Yavuz, Hilal Tuğba , “Freedom of The Press in Turkey Within The Context of Freedom of Expression” Master's Thesis, Kırıkkale, 2015

This thesis is composed of 3 parts. In the first part, in general, freedom of expression and limitation of such freedom has been addressed. Freedom of information and learning, freedom of thought and freedom to express thoughts which all compose the freedom of expression have been discussed.

In the second part, freedom of the press has been addressed within the context of freedom of expression. Importance and freedom of the press and history of and rights included in the freedom of the press have been discussed. Under history of freedom of the press, history of the freedom of the press in comparative law has been discussed within the context of freedom of expression. While examining freedom of the press in Turkey two periods, pre- and post-republican periods, have been taken into consideration. Under the title “rights included in the freedom of the press”; right to access to news, thoughts and information and the right to assess, publish and disseminate such elements have been addressed and censor ban, monopolization in the press, the right for periodical and non-periodical publication, protection of press tools and the right to correct and reply have been mentioned.

In the third part of this thesis, freedom of the press in Turkey has been examined and principles of freedom of the press regulated by the Constitution of 1982 have been explained. Boundaries of the freedom of the press, protection of personal rights and protection of the state and individuals have been given. Within the context of the press-jurisdiction relationship, freedom of the press in terms of judicial bodies and effects of judicial decisions relating to the freedom of the press on public opinion have been discussed.

In the last part of this thesis it has been underlined that the freedom of expression and the press is one of the distinctive characteristics of the civilized society, and that freedom of the press in our country was stated to continue to be discussed in recent year. It has been expressed that although the freedom of the press was one of the essential principles unbounded freedom could not exist.

Purpose of this thesis is to examine rights and freedom rating of our country which is not very good in terms of the press which is the biggest advocate of freedoms and to shed light on the freedom of the press together with judicial decisions.

Keywords: Freedom of Expression, Freedom of the Press, Thought, Turkey, The Constitution.

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
B	: Baskı
Bkz	: Bakınız
C	: Cilt
çev	: Çeviren
D	: Dergi
E	: Esas
E.T	: Erişim tarihi
GÜHFD	: Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
HD	: Hukuk Dairesi
HGK	: Hukuk Genel Kurulu
HSYK	: Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu
İÜHFM	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
İÜHFD	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
Kr	: Karar
MÜHF	: Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
R.G	: Resmi Gazete
S	: Sayı
s	: Sayfa
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
SÜHF	: Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TDK	: Türk Dil Kurumu
TMK	: Türk Medeni Kanunu

T.K : Tarihli Karar
Üniv : Üniversitesi
vd : Ve devamı
Y : yıl
YKD : Yargıtay Kararları Dergisi
y.y : Yayın yok
y : yayını

İÇİNDEKİLER

ONAY	ii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
KISALTMALAR	viii
İÇİNDEKİLER.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLGİ EDİNME, DÜŞÜNCE VE İFADE HÜRRİYETİ

1.1.GENEL OLARAK İFADE HÜRRİYETİ	4
1.2. İFADE HÜRRİYETİNİN UNSURLARI	7
1.2.1. Bilgi Edinme ve Öğrenme Özgürlüğü.....	8
1.2.1.1.Bilgilenme Hakkı.....	9
1.2.1.2.Bilgi ve Haberleri Ulaştırma Hakkı.....	11
1.2.1.3.Karşılıklı Olarak Bilgi ve Haber Paylaşımında Bulunma Hakkı	12
1.2.2. Düşünce Özgürlüğü.....	14
1.2.2.1.Düşünme Özgürlüğü	14
1.2.2.2.Düşünme Sonucu Oluşan Düşünce Özgürlüğü	16
1.2.3.Düşünceyi Açıklama Özgürlüğü.....	20

1.3. İFADE HÜRRİYETİNİN SINIRLANDIRILMASI.....	22
--	----

İKİNCİ BÖLÜM

İFADE HÜRRİYETİ BAĞLAMINDA BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ

2.1.BASIN KAVRAMI.....	28
2.2. BASININ ÖNEMİ, TOPLUM HAYATINDAKİ YERİ ve İŞLEVİ	30
2.3.BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ	34
2.4.BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN TARİHÇESİ	38
2.4.1. Karşılaştırmalı Hukukta Basın Özgürlüğünün Tarihçesi	38
2.4.1.1.ABD Örneği	38
2.4.1.2.İngiltere Örneği	40
2.4.1.3.Fransa Örneği	41
2.4.1.4. Almanya Örneği	42
2.5. TÜRKİYE’DE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN TARİHÇESİ VE GÖRÜNÜMÜ	43
2.5.1.Cumhuriyet Öncesi Dönemde Basın Özgürlüğü	43
2.5.1.1.Basın Alanındaki İlk Faaliyetler.....	43
2.5.1.2.Tanzimat Dönemi	44
2.5.1.3. Meşrutiyet Dönemi	47
2.5.1.3.1. I. Meşrutiyet Dönemi.....	47
2.5.1.3.2. II. Meşrutiyet Dönemi	49
2.5.1.4. 1921 Anayasası Döneminde Basın Özgürlüğü.....	50

2.5.2.Cumhuriyet Döneminde Basın Özgürlüğü	51
2.5.2.1. 1924 Anayasası Döneminde Basın Özgürlüğü.....	51
2.5.2.1.1. Tek Parti Dönemi	51
2.5.2.1.2. Çok Partili Dönem.....	54
2.5.2.2. 1961 Anayasası Döneminde Basın Özgürlüğü.....	56
2.6. 1982 ANAYASASI DÖNEMİNDE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ	61
2.7.BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN İÇERDİĞİ HAKLAR	66
2.7.1. Haber, Düşünce ve Bilgilere Ulaşma Hakkı.....	67
2.7.1.1. Basın Organı, Yazar ve Habercinin Ulaşma Hakkı.....	68
2.7.1.2. Kişilerin Haber, Düşünce ve Bilgilere Ulaşma Hakkı.....	70
2.7.2. Haber, Düşünce ve Bilgileri Yorumlama Hakkı.....	72
2.7.3. Haber, Düşünce ve Bilgileri Basabilme ve Dağıtabilme Hakkı	75
2.7.3.1.Sansür Yasağı.....	76
2.7.3.2. Basında Tekelleşme Sorunu	78
2.7.3.3. Süreli ve Süresiz Yayın Hakkı	81
2.7.3.4.Basın Araçlarının Korunması Hakkı	82
2.7.3.5. Düzeltme ve Cevap Hakkı	82
2.7.4. Üretim Hakkı.....	83

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ

3.1. 1982 ANAYASASI'NDA DÜZENLENEN BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ İLKELERİ	86
--	----

3.1.1. Basının Sansür Edilememesi	86
3.1.2. Basımevi Kurmanın İzin alma ve Mali Teminat Yatırma Şartına Bağlanamaması.....	86
3.1.3. Basımevi ve Eklentilerine El Konulamaması	87
3.1.4. Düzeltme ve Cevap Hakkının Ancak Belirli Durumlarda Tanınması	87
3.1.5. Dağıtımın Önlenmesi ve Toplatma İçin Hâkim Kararının Aranması	88
3.1.6. Süreli Yayınların Ancak Mahkeme Kararıyla Geçici Olarak Kapatılabilmesi.....	90
3.1.7. Devletin Basın Özgürlüğünü Sağlayacak Tedbirleri Alma Yükümlülüğü.	90
3.2. BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN SINIRLARI	90
3.2.1. Kişi Haklarının Korunması.....	93
3.2.1.1. Kişilerin Şeref ve Haysiyetlerinin Korunması	93
3.2.1.2. Kişilerin İsim ve Resimlerinin Korunması	94
3.2.1.3. Kişilerin Özel Hayatlarının Korunması	95
3.2.1.4. Kişilik Hakkı İhlallerinde Hukuka Uygunluk Nedenleri	97
3.2.1.4.1. Gerçeklik İlkesi	97
3.2.1.4.2. Güncellik İlkesi	98
3.2.1.4.3. Kamu Yararı İlkesi	99
3.2.1.4.4. Toplumsal İlgi	100
3.2.1.4.5. Öz ve Biçim Arasındaki Denge.....	101
3.2.2. Devletin ve Toplumun Korunması.....	102
3.3. BASIN- YARGI İLİŞKİSİ.....	103

3.3.1.Yargı Organları Açısından Basın Özgürlüğü	103
3.3.2.Basın Özgürlüğüne Yönelik Yargı Kararlarının Kamuoyu Üzerindeki Etkisi	106
SONUÇ	108
KAYNAKÇA	112

GİRİŞ

İfade özgürlüğü medeni toplumlar için hem vazgeçilemeyecek bir özgürlük hem de bir gerekliliktir. İfade özgürlüğü kişilerin kendini geliştirmesi, savunduğu düşünceyi anlatması fikirlerini paylaşması yani herhangi bir yolla kendini anlatması bakımından bir araçtır. İfade özgürlüğü; özgür düşünme faaliyeti, düşüncenin oluşması ve özgürce ifade edilmesi aşamalarını içermektedir. Demokratik kültürün olduğu bir toplumda oluşan, baskıya dayanmayan düşünceler, ifade özgürlüğünün önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

İfade özgürlüğü, toplumların gelişmişlik düzeyleri hakkında bizlere ipuçları vermektedir. Zira her türlü gelişmenin öncüsü fikirlerdir. Fikirlerin serbestçe dolaşımı toplumların tarihini değerlendirmesi, geleceğine yön vermesi açısından da önemlidir. Bunun için öncelikle kişilerin bilginin kaynağına erişiminin sağlanması gerekir. Bilgilenme hakkı; bilgi, haber ve düşüncelere ulaşan kişiler açısından ve bunları edindikten sonra aktarılan, ulaştırılan kişiler açısından serbestliği gerektirmektedir. Bilgi, haber ve düşüncelere serbestçe ulaşım kişilerin kendine ait bilgi birikimine katkı yaparak, düşüncelerinin gelişimini ya da değişimini sağlayabilir. Bu bağlamda kişilerin salt kendisine ait düşünceleri olduğu gibi dış etkenlerin de katkı yaptığı düşünceleri bulunmaktadır.

İfade özgürlüğü, düşüncelerin başka kişilere herhangi bir yolla aktarılması anlamını taşımaktadır. Ancak ifade özgürlüğü sadece düşüncelerin aktarılmasındaki özgürlüğü ifade etmeyip, kendi içerisinde düşüncelere ulaşmanın, kişinin düşüncesinin oluşmasının ve bundan sonra aktarılması aşamasındaki özgürlüğünü de gerektirecek bir bütünselliği içermektedir. Bu bağlamda ifade özgürlüğünün sağlanması sadece kısıtlama olmaksızın başka kişilere bilgi, düşünce ya da haberlerin ulaştırılmasıyla değil aynı zamanda bunları özgürce edinmeye de bağlıdır.

Kişilerin kendisini ifade etmesinin değişik yolları bulunmaktadır. Söz, resim, yazı, işaret bunlardan bazılarıdır. Basın da düşüncelerin ifade edilmesi için bir araçtır. Basın yoluyla kişilerin düşüncelerini açıklaması, ifade özgürlüğü temeline dayanmakta ve kaynağını ifade özgürlüğünden almaktadır. İfade hürriyetinin toplumu etkileyen önemli bir unsurunu basın özgürlüğü oluşturmaktadır.

Basın özgürlüğü toplumun gelişmesiyle ve değişmesiyle bağlantılı olarak her zaman gündemde olan bir konudur. Basınla ilgili olarak ne kadar kanunlar çıksa da, uluslararası sözleşmeler yapılsa da yeni gelişmeler basın özgürlüğünü her zaman tartışılır kılmıştır. Özellikle Türkiye gibi demokratikleşme yolunda ilerleyen ama çalkantıların da eksik olmadığı ülkelerde basın hep önemini korumuştur. Önemli olmaya da devam edecektir. Zira basın ifade etmenin bir yolu olduğundan kamuoyunu olumlu ya da olumsuz yönlendirmede en etkili araçtır. Hatta basının yasama, yürütme, yargının yanında bir erk olarak değerlendirilebilecek pozisyonda olduğu bile tartışma konusu olmaktadır. Buna karşın basına bu kadar özgürlük tanınmasının kişi haklarına engel olabileceği gerekçesiyle sınırlama gerektiği de tartışılmaktadır. Kişi hak ve özgürlüklerine getirilebilecek sınırlamaların ölçütleri Anayasamızda belirlenmiştir. Basın özgürlüğü açısından da bazı sınırlamalar mevcuttur. Ancak yorum farkları ve konjonktürel uygulamalar, basın özgürlüğünde olduğu gibi genel olarak kişi hak ve özgürlüklerinin sınırlanması konusunda farklılıklar oluşturmuştur.

Kişilerin düşüncelerini basın yoluyla ifade etme özgürlüğü, aynı zamanda bir ülkenin ne kadar demokratik ilkelerle yönetildiğinin de göstergesidir. Zira demokratik ülkelerde çoğulculuk, kişi hak ve özgürlüklerin siyasi iktidara karşı korunması, hukukun üstünlüğünün mutlak olarak kabul edilmesi ilkeleri geçerlidir. Belirli tarzda siyasi görüşlerin açıklanmasına izin verilen otoriter sistemlerde farklı düşünme ve bunların açıklanması kişileri baskı altına almaktadır. Bu durumda kişiler kendi istedikleri şekilde değil de belli tarzda düşünmeye ve bunları ifade etmeye zorlanmaktadır. Demokratik sistemlerde ise kişiler siyasi iktidar tarafından hoş karşılanmayan, farklı görüşlerini dahi rahatlıkla ifade edebilmektedir. İşte basın özgürlüğü düşüncelerin açıklanmasını ve halka ulaşmasını sağladığından demokratikleşme ölçüsünü gösteren kriterlerden biridir.

İfade hürriyeti ve basın özgürlüğü Anayasamızda düzenlenerek hukuki güvence altına alınmıştır. Bu özgürlüklere hangi durumlarda hangi yöntemle sınırlama getirilebileceği yine Anayasamızda düzenlenmiştir. Demokratik hukuk devletlerinde, özgürlüklerin sınırlandırılması ancak istisnai durumlarda olmalıdır. Buna göre fiili hayatta Anayasanın, kanunların yorumu, uygulanması ve maddelerin

açıkça tereddüt oluşturmayacak şekilde düzenlenmesi tüm özgürlüklerde olduğu gibi ifade ve basın özgürlüğü konusunda da önem taşımaktadır.

Basın artık sadece haber aldığımız bir kaynak değil hayatımızı yönlendiren neredeyse hayatımızın vazgeçemeyeceğimiz bir parçası. Basın aynı zamanda her hak ya da özgürlükte olduğu gibi tarih boyunca verilmiş bir mücadelenin de adı. Haklar aslında doğuştan insana ait olsa da kullanılması etken güçler tarafından hep engellenmeye çalışılmış, uzun uğraşlar sonucunda insana ait olduğu kısıtlamaların ancak özgürlük mücadelesini doğurduğu anlaşılmıştır.

Bu tezin amacı ülkemizin çok da iyi olmayan hak ve özgürlük karnesini özgürlüklerin en büyük savunucusu olan basın açısından irdelemek ve yargı kararlarıyla birlikte basın özgürlüğüne ışık tutmaktır. Zira basın özgürlüğü ifade özgürlüğünün bir parçası aynı zamanda demokratik hayatın da bir unsurudur. İfade özgürlüğünü tam anlamıyla açıklayabilmek için içerdiği unsurlarla birlikte değerlendirmek gerekir. Basın özgürlüğü, ifade özgürlüğünün kullanılması açısından en çok başvurulan bununla birlikte sınırları açısından çokça tartışılan unsurlarındandır.

Tezimizin yazımında ifade ve basın özgürlüğü ile ilgili mevzuat, yargı kararları, bu konu ile kitaplar, süreli yayınlar, makaleler, daha önce yazılan tezler, internet kaynaklarından faydalanılmıştır. Bu bağlamda Tezin birinci bölümünde bilgi edinme, düşünce ve ifade hürriyeti başlığı altında; ifade özgürlüğü ve unsurları ile sınırlandırılması, ifade hürriyetini oluşturan bilgi edinme ve öğrenme özgürlüğü, düşünce özgürlüğü ve düşünceyi açıklama özgürlüğü ele alınmıştır. İkinci bölümde ise ifade hürriyeti bağlamında basın özgürlüğü başlığı altında; basın kavramı, basının önemi, toplum hayatındaki yeri ve işlevi, basın özgürlüğü, basın özgürlüğünün tarihçesi ve basın özgürlüğünün içerdiği haklar anlatılmıştır. Üçüncü bölümde Türkiye’de basın özgürlüğü başlığı altında, 1982 Anayasası’nda düzenlenen basın özgürlüğü ilkeleri, basın özgürlüğünün sınırları, basın- yargı ilişkisi ele alınmıştır. Basın- yargı ilişkisi bölümünde yargı organları açısından basın özgürlüğü ve basın özgürlüğüne yönelik yargı kararlarının kamuoyu üzerindeki etkisi anlatılmıştır.

Teknolojinin hızına yetişemediğimiz günümüzde neden basın ve neden halen basın özgürlüğü sorularına cevap aranacak, basının hayatımızdaki önemine değinilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLGİ EDİNME, DÜŞÜNCE VE İFADE HÜRRİYETİ

1.1.GENEL OLARAK İFADE HÜRRİYETİ

İfade özgürlüğü, insan hakları dediğimiz zaman aklımıza gelen en temel haklardandır. Zira insan haklarına varoluşumuzun temeli nazarıyla bakarsak ifade özgürlüğünü sahip olduğumuz hakları kullanmanın bir gereği olarak görebiliriz. Bu bağlamda insan hakları, insanların sadece insan olmalarından kaynaklanan hak ve özgürlükleri ifade etmek için kullanılan bir kavramdır.¹

Tabii hukuk düşüncesine göre; bu haklara insanlar, devletler var olmadan önce de sahip olduklarından, devletin kendi vermediği haklara karışması ya da müdahale etmesi söz konusu olamaz. Ancak devlet kişi suç işlerse müdahale edebilecek, diğer durumlarda karışmayacaktır.²

Özgürlük, kişinin istediğini yapması ya da yapmaması, belli bir tarzda davranıp davranmaması konusunda serbest olması anlamına gelmektedir. Kamu otoritesi tarafından dayatılabilecek istem dışı davranışların esiri olmamak özgürlüğün bir gereğidir.³ Haklar ise özgürlüklerin fiili olarak gerçekleşmesinin aracıdır. Haklar, devletten ve kişilerden bir takım edimleri isteyebilme yetkisini de içinde barındırdığından özgürlükten daha geniş bir kavramdır. Örneğin hak arama özgürlüğü, dava hakkı ile gerçekleşmektedir.⁴ İnsan haklarının temelinde kişilerin en temel gerçeği olan özgürlükler bulunmaktadır. Buradaki özgürlük kişilerin seçim yapabilme özgürlüğüdür.⁵

¹Ali Okumuş, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Türkiye’de İfade Hürriyeti*, Adalet y. Ankara, 2007, s. 5

²Münci Kapani, *Kamu Özgürlükleri*, 7.B. Yetkin y. Ankara, 1993, s. 30-31

³Adnan Küçük, *Anayasa Hukuku*, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 3.B. Orion Kitabevi y. Ankara, 2013, s.158

⁴Küçük, *Anayasa Hukuku*, s.159

⁵Mustafa Erdoğan, *İnsan Hakları, Teorisi ve Hukuku*, Orion Kitabevi y. Ankara, 2007, s. 25

İnsan hakları ortaya çıkış zamanları dikkate alınarak bazı sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Buna göre birinci kuşak haklar Amerikan bağımsızlık hareketi, Fransız Devriminin etkisiyle oluşan kişileri korumaya yönelik, devletin ve diğer şahısların müdahale edemeyeceği yaşam hakkı, adil yargılanma hakkı, ifade özgürlüğü, düşünce özgürlüğü gibi hak ve özgürlüklerdir. İkinci kuşak haklar sosyal devlet anlayışı ile ortaya çıkan çalışma hakkı, sosyal güvenlik hakkı, sağlık hakkı gibi haklardır. Üçüncü kuşak haklar kişiler arasındaki dayanışmayı gerekli kılan ve hakların gerçekleşmesi için kişilerin katılımına ihtiyaç duyulan haklardır. Barış hakkı, insani yardım hakkı, çevre hakkı gibi haklar bu kategoride yer almaktadır.⁶ George Jellinek'in yaptığı bir diğer ayrıma göre devletin kişilerin özel alanına karışamayacağı ve müdahale edemeyeceği; ifade özgürlüğü, din özgürlüğü, basın özgürlüğü, düşünce özgürlüğü gibi hak ve özgürlükler negatif statü hakları olarak isimlendirilmektedir. Kişilere devletten olumlu bir isteme imkânı tanıyan, sosyal devlet anlayışını içeren, sağlık hakkı, sosyal güvenlik hakkı gibi haklar pozitif statü haklarıdır. Kişilerin devlet yönetimine katılımını sağlayan seçme ve seçilme hakkı, dilekçe hakkı gibi haklar ise aktif statü haklarıdır.⁷

Hak ve özgürlükleri ifade etmek için en kapsayıcı kavram olan insan hakları kavramının yerine doktrinde başka kavramların da kullanıldığı görülmektedir. Bu kavramlar “temel hak ve özgürlükler”, “kamu özgürlükleri” ve “kişi hak ve özgürlükleri” gibi kavramlardır.⁸

Kişisel varlıklar üzerinde söz konusu olan şahıstan ayıramayacağımız mutlak haklar insanı insan yapan değerlerdir.⁹ Temel hak ve özgürlükler artık günümüz dünyasının en önemli meselesi haline gelmiştir. Ekonomik gelişmelerle birlikte sanayileşen dünyada insan unsuru ön plana çıkmaya ve hak ettiği yeri almaya başlamıştır. Her ne kadar ekonomik güçler ya da yönetenler egemenlik kurmaya çalışsa da demokrasi kültürünün gelişmesiyle insanın sahip olduğu haklarla var olduğu düşüncesi yerleşmeye başlamıştır. Tabi ki bu durumun tüm dünyada bu şekilde olduğunu söylememiz ne yazık ki mümkün değildir. İnsanlığın oluşumundan

⁶ Küçük, *Anayasa Hukuku*, s.161-162

⁷ Küçük, *Anayasa Hukuku*, s. 162-163

⁸ Okumuş, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Türkiye’de İfade Hürriyeti*, s. 6

⁹ Ahmet M. Kılıçoğlu, *Şeref, Haysiyet ve Özel Yaşama Basın Yoluyla Saldırlardan Hukuksal Sorumluluk*, 3.B. Turhan Kitabevi y. Ankara 2008, s. 3

bu yana hala dünyada açlık, savaşlar, iktidar mücadelesini görüyoruz. Ancak demokratik kültürün, birbirini hazmetme kültürünün gösterdiği gelişim ve değişimi görmezden gelemeyiz. En azından devletlerin bağlı olduğu resmi, uluslararası mahkemelerin varlığı bile önemli bir adımdır. Bu bağlamda özgürlüklerin sınırlanması kişi haklarının korunmasını sağlamaktadır.

İfade özgürlüğü; kişilerin hiç bir baskı altında kalmadan, düşünce, fikir, kanaatlerini açıklayabilmeleri demektir. Düşünce, kişinin iç dünyası ile ilgilidir. Düşünceye gem vurulması mümkün değildir. Herkes istediğini, istemediğini her şeyi düşünebilir. Bu düşünce özgürlüğüdür. Düşünce özgürlüğü, adeta düşüncelerin üretilmesi ve kabullenilmesini sağlayan bir “fikir fabrikası”dır.¹⁰ Dolayısıyla düşünce özgürlüğünün sınırsız olduğunu daha doğrusu sınırlanamaz olduğunu söyleyebiliriz. Ancak düşünce özgürlüğünün mantıken sınırsız olduğunu belirtsek de fiili hayatta bunun mümkün olmadığını görmekteyiz. Otoriter yönetimlerde belirli ve sistemli propaganda faaliyeti sonucu insanlar belli tarzda düşünmeye zorlanmaktadır. Tam demokratik olmayan ülkelerde de, çoğulculuğun gelişmemesinden dolayı her türlü düşüncenin ifade edilmesi mümkün olmamaktadır. Bu sebeple de insanlar yine belli şekilde düşünmek durumunda kalmaktadırlar. Bilgilenme imkânlarının, demokratik çoğulculuk ilkelerine aykırı olacak şekilde sınırlayacak ifadeye ilişkin düzenlemeler de kişilerin bilgiye ulaşmasını ve buna bağlı olarak düşüncelerini oluşturmasını olumsuz yönde etkileyecektir. Zira insanların düşüncelerini oluşturmasında dış etkenler büyük bir yer tutar.¹¹ Bu bağlamda kişinin kendi bilgi birikimi ve dış etkenler sonucu düşünceleri oluşmaktadır.

İfade etmek, ‘konuşmak’ eylemiyle aynı anlama gelmemektedir. Konuşmak ifade etmenin içinde yer almaktadır. Zira ifade etmenin içine yazı, resim ve söz ile düşünce ve kanaatlerin açıklanması girmektedir. Nitekim ifade özgürlüğü, kanaat

¹⁰Adnan Küçük, “Fikir Hürriyetinin Unsurlarıyla Birlikte Arzettiği Ayrılmaz Bütünlük”, *Kamu Hukuku Arşivi D*, Mart 2003, s. 108 http://www.medeniyet.edu.tr/MART-2003_KHUKA_fikir_hurriyetinin_unsurlariyla_birlikte_arzettiği_ayrılmaz_butunluk.html22.05.2015 (E:T: 22.05.2015)

¹¹Adnan Küçük, “ İfade Hürriyetinin Sınırlandırılması”, *Liberal Düşünce D*. sayı 32, Y. 2003, s. 55-56

özgürlüğü, bilgi ve fikir alma ve sahip olunan bilgiyi yayma özgürlüğü olmak üzere üç boyuttan meydana gelmektedir.¹²

İfade özgürlüğünün, liberal demokrasilerde temel hak ve özgürlüklerin ana unsurunu oluşturan, demokratik toplumları diğer rejimlerden ayıran ve demokratik yönetimi işler hale getiren ayrıcalıklı bir özgürlük olduğu söylenebilir.¹³ İfade özgürlüğünü bir geçiş noktası gibi düşünürsek buradan bütün özgürlüklere ulaşabiliriz. Zira bir ülkede yeterli seviyede ifade özgürlüğü varsa, bunu orada diğer hak ve özgürlüklerin de mevcut bulunduğunun işareti olarak kabul edebiliriz. Çünkü ifade özgürlüğü modern toplumun bir gereğidir. Hür tartışmaların sonucu olarak doğrulara ulaşılır. Hukuken ve uygulamada temel hak ve özgürlüklerin olduğu yerde ifade özgürlüğünün olmaması düşünülemez. İfade özgürlüğünün sağlandığı yerde ancak diğer hak ve özgürlüklerin var olabileceğini söyleyebiliriz.

Her insan istediği anda istediği her şeyi düşünebilir. Kişinin ne düşündüğü ifade edilmeden bilinemeyeceğinden düşünce aşamasında hukuken sonuç doğurmaz. Ancak, düşünce faaliyetinin gerçek bir düşünce faaliyeti olabilmesi ve anlam kazanması için düşüncelerin açıklanması gerekir. Bu yüzden, hem fiilen hem de hukuken düşünce özgürlüğü ifade özgürlüğü ile birlikte var olabilir; her ikisi birbirini bütünleyen ve tamamlayan; birisi olmaksızın diğerinin mevcut olması mümkün olmayan özgürlüklerdir.

1.2. İFADE HÜRRİYETİNİN UNSURLARI

İfade özgürlüğünün unsurları, sadece ifade özgürlüğü için gerekli olan fikirler ve düşünceler ile bunların dolaşımından ibaret değildir. Aynı zamanda ifade özgürlüğünün etkin olabilmesi için zorunlu olan, bu özgürlüğün birleştirici ve olmazsa olmaz şartı kabul edilen bir takım özgürlükleri de içermektedir. İfade özgürlüğü, kendisini oluşturan ve tek başına hiçbir anlam ve değer taşımayacak bir takım birleştirici unsurlarla bölünemez nitelik arz etmektedir. Bu asıl unsurlardan

¹² Frederick Schauer, (çev. Bahattin Seçilmişoğlu), *İfade Özgürlüğü: Felsefi Bir İnceleme*, Liberal Düşünce Topluluğu y. Ankara, 2002, s. 73

¹³ Adnan Küçük, *İfade Hürriyetinin Unsurları*, Liberal Düşünce Topluluğu y. Ankara, 2003, s. 6

birisinin olmaması ya da büyük ölçüde kısıtlanması ifade özgürlüğünün bütününe zarar verir.¹⁴ Dolayısıyla ifade özgürlüğünü unsurlarıyla birlikte düşünmek gerekmektedir.

İfade özgürlüğünün unsurları, biri diğerinden ayrı olmaz nitelikte gereklilik oluşturmaktadır. İfade özgürlüğünün unsurları arasındaki bütünlüğün korunması; bu unsurların birbirini destekleyip tamamlamaları aynı zamanda birisine getirilecek sınırlama ve yasaklamaların diğer unsurlarla birlikte ifade özgürlüğünün tamamını olumsuz yönde etkileyecek olması açısından önemlidir.¹⁵

1.2.1. Bilgi Edinme ve Öğrenme Özgürlüğü

Bilgi edinme düşünmenin temelidir. Kişilerin düşünebilmesi bilgilere serbestçe ulaşabilmesine bağlıdır. Çünkü düşünce ve kanaatlerin oluşmasında sadece kişinin iç dünyası yeterli değildir. Kişinin iç âlemini etkileyen dış dünya da bir diğer faktördür. İşte dış dünyadan alınan bilgi ve haberler hem düşüncenin oluşmasına katkı sağlar hem de kişiyi merak duygusuyla düşünmeye yönlendirir.¹⁶ Bu bağlamda herhangi bir engelleme olmaksızın kamunun ulaşabileceği haber ve bilgi kaynaklarından bilgi edinme hakkı, bilgi edinme özgürlüğü olarak tanımlanabilecektir. Bilgi edinme özgürlüğünün 3 aşaması bulunmaktadır¹⁷:

Bunlardan birincisi bilgilendirme hakkı da diyebileceğimiz; bilgilere ulaşma, bilgilendirilme ve bilgileri edinme hakkıdır. İkincisi elde edilen bilgi ve haberleri ulaştırma hakkıdır. Üçüncüsü ise karşılıklı olarak bilgi ve haber paylaşımında bulunma hakkıdır.

¹⁴ Küçük, *İfade Hürriyetinin Unsurları*, s. 13

¹⁵ Küçük, “Fikir Hürriyetinin Unsurlarıyla Birlikte Arzettiği Ayrılmaz Bütünlük”, s. 106

¹⁶ Okumuş, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Türkiye’de İfade Hürriyeti*, s. 39

¹⁷ Küçük, *İfade Hürriyetinin Unsurları*, s. 16, 17

1.2.1.1.Bilgilenme Hakkı

Bilgilenme hakkı; bilgilere ulaşma, bilgilendirilme ve bilgileri edinme hakkı olarak da isimlendirilmektedir. Anayasamızın 26. Maddesinde “Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu özgürlük resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar” demektedir. AİHS’ nin 10. maddesinde de benzer hüküm yer almaktadır. Bilgi ve haberlerin merkezinde iki kurum bulunmaktadır. Birisi bilgi, belge ve haberlere sahip olan devlettir. Diğer ise bilgi ve haberleri bünyesinde barındıran kitle iletişim araçlarıdır.¹⁸ Kişilerin kendileri ya da meşru şekilde diğer insanlar ve idareye ilişkin bilgileri devletten alma hakkı bireysel bilgilenme hakkıdır. Bilgilenme hakkının bir yönünü teşkil eden bireysel bilgilenme hakkının, bilgilenme hakkının bir diğer yönü olan habercinin haberin kaynağına ulaşması hakkı ile paralel olduğu söylenebilir. Bu bağlamda kişisel bilgilenme sürecinin sonucunda toplumsal bilgilenme oluşacaktır. Bilgilenen toplum için şeffaf bir düzenin varlığı, siyasal ve demokratik katılımı artıracaktır.¹⁹

Buna göre idarenin, haber ve bilgiye ulaşma hakkını engellememesi gerektiği kadar haber ve bilgi alma hakkını da engellememesi gerekir. İdarenin açıklığı ilkesi gereği idarenin kararlar alırken ve idari işlemleri yerine getirirken şeffaf hareket etmesi gerekir. Bu bağlamda bilgi ve belgelere açıklıkla ulaşma hakkı esastır.²⁰ Bu kriter kişilerin kendileriyle ilgili dokümanlara, bilgilere erişimi sağladığı gibi demokratik hayatın güvencelerinden biri olan ifade özgürlüğünü de sağlar. İdarenin açıklığı ilkesine göre basının haber ve bilgilere ulaşıp, dolaşımını sağlaması bilgi edinme özgürlüğünün bir gereği olarak ifade özgürlüğünü pratikte gerçekleştirmiş olacaktır. Aynı zamanda haber ve bilgi verme özgürlüğü sağlanırken bunun karşısında kişilerin haber ve bilgi alma özgürlüğü de sağlanmış olacaktır.

¹⁸ Küçük, *İfade Hürriyetinin Unsurları*, s. 18

¹⁹ Çetin Özek, *Basın Özgürlüğünden Bilgilenme Hakkına*, 1. B. Alfa y. İstanbul, 1999, s. 61-63

²⁰ Reyhan Sunay, *Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasası’nda İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları*, Liberal Düşünce Topluluğu y. Ankara 2001, s. 50-51

Bilgi edinme özgürlüğünün demokratik ülkeler için diğer boyutu da devlet organlarının vatandaşlar tarafından kontrol edilmesi yani bilgi edinme talebiyle devlet yönetimine katılımıdır. Demokratik bir ülkede devlet faaliyetleri açık ve şeffaf olmalıdır. Vatandaşların devlete ulaşabilmesi bir özgürlüktür. Bu durum kamuoyunun oluşmasına da yardımcı olur.²¹

Ancak idarenin açıklığı ilkesini kabul etmeyen ve devletin kendisini koruması için çıkarları olduğunu düşünen yönetimlerde, devleti bireye karşı koruma endişesiyle bilgilenme hakkı sınırlanabilmektedir. Burada karşımıza “devlet sırrı” kavramı çıkar. Demokratik düzenlerde devlet sırrının daraltılması demokrasi açısından bir güvence olmaktadır. Zira bu durum devlet sırrı bahanesiyle hukuka aykırı işlemlerin gizlenmediğinin ve kanunsuz işlem yapılmadığının da bir göstergesidir. Böylelikle bilgi aktarımında engellerin kalkması şeffaf yönetim anlayışını buna bağlı olarak demokrasiyi güçlendirir. Devlet idaresindeki gizlilik anlayışı halkın idari faaliyetlere katılımını azaltacağı gibi demokratik düzeni de sekteye uğratır.²² Zira meşru yollardan kendisi ya da mümkünse bir başkası için gerekli bilgilere ulaşmayı, bununla ilgili olarak bilgilendirilmeyi talep etmemek var olan – doğru ya da yanlış- iktidar düşüncesini peşinen kabullenmek anlamına gelir. Buradaki kabullenme baskıcı devlet yapısında olan zorunlu kabullenmedir. Sorgulama içermediğinden halkın demokratik kültürünün de geliştiğinden söz edilemez.

Demokratik bir ülkede olsa da bilgi edinme özgürlüğünün sınırsız olduğunu düşünemeyiz. Zira kişilerin özel yaşamının gizliliği ya da kamu güvenliği gibi haklar bu özgürlüğün sınırını belirler.²³ Kişilerin idareden istediği tüm bilgileri almaları bu bağlamda mümkün değildir. Zira uluslararası istihbarat bilgileri gibi bazı bilgilerin edinilmesinin sakıncaları olabilir. Burada getirilebilecek sınırlamalarda bilgi edinme özgürlüğü ile devletin çıkarları arasında bir dengenin olması gerekir. Ancak idarenin bu konudaki keyfiliği de engellenmelidir. Devlet sırrının genişletici olarak yorumlanması hem haksızlıklara hem de bilgi edinme özgürlüğünde aksaklıklara yol açar. Bilgi, belge ve haberlerin kolaylıkla devlet sırrı olarak nitelendirilmesi

²¹Oğuz Şimşek, *Anayasa Hukukunda Kişisel Verilerin Korunması*, Beta y. İstanbul, 2008 , s. 143

²² Küçük, *İfade Hürriyetinin Unsurları*, s. 20- 22

²³ Safa Reisoğlu, *Uluslar arası Boyutlarıyla İnsan Hakları*, Beta Basım, İstanbul, 2001, s. 66

demokratik bir devlet düzeninde keyfiligi artiracagi gibi, kanuna aykiri idari islemlerin devlet sirri nitelendirmesiyle kisilerin ve kamunun bilgisinden gizlenmesine de yol acar.²⁴

1.2.1.2.Bilgi ve Haberleri Ulastirma Hakkı

AİHS'nin 10. maddesinde ifade özgürlüğünün kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın bilgi ve düşüncelerin alınıp verilmesi özgürlüğünü içerir demektir. Anayasamızın 26. Maddesinde düşünce özgürlüğünün resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsadığı belirtilmektedir. Bu bağlamda ifade özgürlüğü düşüncenin açıklanması ve açıklanan düşünce ve bilginin herhangi bir engel olmadan başkalarına ulaşmasını da içerir.²⁵ Bir diğer anlatımla ifade özgürlüğü, bilgi, düşünce ve kanıların diğer insanlara ulaştırdığından basın özgürlüğünü de kapsamaktadır.²⁶

Bilgi ve haberleri ulaştırma hakkı çoğunlukla gazete, dergi gibi yazılı basın, televizyon ya da radyo gibi görsel, işitsel kitle iletişim araçları tarafından kullanılmaktadır. Kitle iletişim araçları bilgiye en kolay ve çabuk yoldan ulaştıran araçlardır. Görsel, işitsel, yazılı kitle iletişim araçları vasıtasıyla bilgiye ulaşım mümkün olmaktadır. Kitle iletişim araçlarından bilgiyi alan açısından kolaylıklar olsa da, bilgiye erişim ve edinilen bilgiyi ulaştırmada kısıtlamalar yaşanabilir. Sansür ve yayın yasakları bilgiye ulaşmayı hem kitle iletişim aracının mensubu hem de bilgiyi edinmek isteyen açısından kısıtlamaktadır.²⁷

Düşüncenin oluşumunda etkili olan basın, bilgi edinme faaliyeti sonucu oluşan düşünce, haber, kanının açıklanması için de bir araçtır. Basın aracılığıyla ifade etme özgürlüğü, siyasi yapıların ne kadar demokratik olduğunu belirleyen kıstaslardan biridir. Zira demokratik yönetimler çoğunlukçu değil çoğulcu, temel hak ve özgürlüklerin siyasi iktidara karşı korunduğu, hukukun üstünlüğünün mutlak

²⁴ Küçük, *İfade Hürriyetinin Unsurları*, s. 22

²⁵ Reisoğlu, *Uluslar arası Boyutlarıyla İnsan Hakları*, s. 71

²⁶ Fikret İlkiz, "İfade Özgürlüğü ve Yeni Basın Yasası", *İfade Özgürlüğü, İlkeler ve Türkiye* içinde, (Editör Tanıl Bora), İletişim y. İstanbul, 2007, s. 210

²⁷ Okumuş, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Türkiye'de İfade Hürriyeti*, s. 42

olarak kabul edildiği yönetimlerdir. Sadece belirli, kabul edilen siyasi görüşlerin ifade edilmesine izin verilen siyasi yönetimlerde kişiler istemediği şekilde düşünmeye zorlanmakta ve her türlü düşünce açıklamasına sınırlar getirilmektedir. Farklı, çeşitli düşüncelerin açıklanması ise çoğulculuğun gereğidir. Bu sayede basın yoluyla düşüncelerin açıklanması halkın bilgilenmesini sağladığından, siyasal tercihlerinin belirlenmesinde ve düşünce çevresinde örgütlenmede rol oynar²⁸.

Düşünce bilgi ve haberlerin aktarımı kişinin kendi inandıklarını diğer insanlara da benimsetmek, kabul ettirmek ihtiyacından da kaynaklanabilir. Buna göre haber verme, düşüncesini aktarmanın yanı sıra kendi düşünceleri etrafında toplamayı amaç edinen propaganda faaliyetleri de bu özgürlüğünün içinde yer alır. Ancak propaganda faaliyetinde suç unsuru taşımaması için şiddet eğiliminin olmaması gerekir.²⁹

Demokratik bir düzenin gereği olarak bilgiye ulaşılabilecek kaynaklar hem belirli olmalıdır hem de bilgi sunmalıdır.³⁰ Bilgiyi sunma ise yorum ve eleştiriyi de kapsamaktadır. Buradaki bilgi sunma hakkının kullanımı ifade özgürlüğünün değişik kitle iletişim araçlarıyla açıklanması halini almıştır.³¹

Anayasamızın 26. maddesinde “Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir” denilmektedir. Haber, bilgi ve düşüncenin kitle iletişim araçlarıyla serbestçe basılması, yayınlanması ve dağıtılması, bilgi ve haberleri, kanıları aktarma hakkının içinde yer almaktadır.

1.2.1.3.Karşılıklı Olarak Bilgi ve Haber Paylaşımında Bulunma Hakkı

Demokratik bir devlette, fikirlerin serbestçe dolaşımı ve hür tartışma ortamının oluşması için kamuoyunda sağlıklı bilgi alışverişinin olması gereklidir. Çoğulculuğu esas alan toplumlarda fikirlerden dolayı sorumluluk yadığanan bir

²⁸ Özek, *Basın Özgürlüğünden Bilgilenme Hakkına*, s. 204- 206

²⁹ Sunay, *Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasası'nda İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları*, s. 63

³⁰ Şimşek, *Anayasa Hukukunda Kişisel Verilerin Korunması*, s. 144

³¹ Ömer Gedik, *Türk Yargı Kararları Çerçevesinde Türkiye'de Kitle İletişim Özgürlüğü*, Seçkin y. Ankara, 2008, s. 41

olgudur.³² Çoğulculuk, esasında iktidarın kendi düşüncesine karşı olan görüşleri de koruması, güvence altına almasıdır. Kişilerin bilgi edinme hakkı sonucunda serbestçe fikir, haber ve kanılara ulaşabilmesi için gerekli düzenlemelerle devlet uygun ortamı sağlamalıdır. Aynı zamanda kişilerin düşünce ve bilgi alışverişi hakkına engel olmamalıdır.³³

Kamuoyunun oluşumunda düşüncelerin serbest olarak tartışılması rol oynamaktadır.³⁴ Bilgi alışverişi ve bunun her yönüyle ve farklı araçlarla toplumda tartışılması sonucu oluşan kamuoyu sayesinde toplumun talepleri, istekleri siyasi iktidara iletilmektedir. Tabi ki fikri tartışma ortamı her zaman doğrunun oluşmasını gerektirmez. Zira herkesin doğrusu farklı olabileceğinden göreceli bir kavramdır. Ancak bu sayede demokrasinin gereği olan birbirinin fikrine saygılı olma olgusu özümsemiş olur. Kaldı ki düşüncelerin tartışılmasının yasaklanması, o düşünceyi yok edemeyeceği gibi düşüncenin ifade edilmesi için başka araçları aramaya yöneltir.³⁵ Demokratik rejimlerde çeşitli sorunların toplumun katılımıyla tartışılması sonucu faydalı olacağı inancıyla hareket edilmektedir. Bunu sağlamanın yolu da kitle iletişim araçlarını kullanmaktır. Totaliter rejimlerde ise kitle iletişim araçları serbest tartışma fonksiyonunu yerine getiremezler. Bu rejimlerde siyasi iktidarın ve belirlediği ekonomik düzene göre kamuoyunun istenilen biçimde oluşması amacına hizmet eder.³⁶

Demokratik bir düzen, başkalarının fikrine saygı duymadan, farklı fikirlere hayat hakkı vermeden, bilgilerin açıklık ilkesi gereği paylaşılması mümkün olmadan varlık gösteremez. Bu sebeple ifade özgürlüğü demokratik düzenin bir şartı olduğundan; haber, düşünce ve kanılar ne kadar “tedirginlik” oluştursa da toplumun erişimine kapalı olmamalıdır.³⁷ Hatta demokratik düzenin bir gereğini de kişilerin, devletin kurumları ve halkın büyük bir kesiminin sahip olduğu düşünceyi

³²Küçük, *İfade Hürriyetinin Unsurları*, s. 17

³³Özcan Özbey, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında İfade Özgürlüğü Kısıtlamaları”, *TBB D.* S. 106, yıl 2013, s. 46

³⁴Mustafa Erdoğan , “İfade Özgürlüğü ve Sınırları”, *İfade Özgürlüğü, İlkeler ve Türkiye* İçinde, (Editör Tanıl Bora) İletişim y. İstanbul, 2007, s. 22-23

³⁵Erdoğan , “İfade Özgürlüğü ve Sınırları”s. 25-26

³⁶Kayihan İçel & Yener Ünver, *Kitle Haberleşme Hukuku*, Beta Basım, İstanbul, 2005, s. 12-13

³⁷Sulhi Dönmezer, “ Demokratik ve Uygar Toplumlarda İfade Özgürlüğü ve İşlevi”, *İfade Özgürlüğü ve Türk Ceza Hukuku* içinde, Ceza Hukuku Derneği y. no:1, İstanbul, 2003, s.11

paylaşmaması, siyasi iktidarı eleştirmesi, rahatsız edici de olsa bazı düşünceleri paylaşması oluşturmaktadır.³⁸

1.2.2. Düşünce Özgürlüğü

Düşünce özgürlüğünü, düşüncenin oluşumu ve ifade edilmesine kadarki sürecini de açıklayacak biçimde iki aşamada inceleyebiliriz. Bunlardan birincisi kişinin zihni faaliyetini de anlatan düşünme özgürlüğü boyutu, diğeri düşünme sonucu oluşan ancak dış dünyaya aktarılmayan düşünce özgürlüğü boyutudur.

1.2.2.1. Düşünme Özgürlüğü

Düşünce insanı diğer canlılardan ayıran en önemli yetenek ve aslında en basit insan davranışıdır. Bu yeteneğin kullanılması temel bir hak ve özgürlüktür.³⁹ Her ne kadar insanlar haklı ya da haksız fiziksel olarak özgürlüklerinden yoksun bırakılsalar da insanların düşüncelerini kısıtlamak mümkün değildir. Ne kadar bir insan düşünmemeye zorlansa da - ki mantıksal olarak mümkün değildir- düşünmek istiyorsa düşünecektir.

Düşünme özgürlüğü kişinin iç dünyasında gerçekleşse de düşünme faaliyetinin sonucu olarak dış unsurlarla ilişkilidir. Nasıl ki ifade özgürlüğü diğer özgürlüklerin içinde ayrı bir yere ve öneme sahipse, düşünme özgürlüğü de ifade özgürlüğü içerisinde o denli önemlidir. Bu özgürlük tam olarak gerçekleşmediği sürece ifade özgürlüğünün diğer unsurları da değerini kaybedecektir.⁴⁰

Düşüncenin oluşumu için dış faktörler olan bilgi ve fikirlere ulaşma özgürlüğü gerekli olduğu gibi insanın kendisine ait yetiler de önemlidir. Düşünme insanın iç dünyasına ait, dışarıdan anlaşılabilen bir faaliyettir. Düşünme yetisini dış

³⁸ Ümit Kocasakal & Emine Eylem Aksoy & Pınar Memiş, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü”, *İfade Özgürlüğü ve Türk Ceza Hukuku* içinde, Ceza Hukuku Derneği y, no:1, İstanbul, 2003, s. 29

³⁹ İsmail Doğan, *Vatandaşlık, Demokrasi ve İnsan Hakları*, Pegem A y. Ankara, 2007, s. 266

⁴⁰ Küçük, *İfade Hürriyetinin Unsurları*, s. 50

uyaranlar ne kadar etkilerse düşünme faaliyeti o kadar güçlü olur. Dış dünyadan bağımsız bir düşünme etkileşim olmayacağından sığ kalacaktır. Bu bağlamda bilgi edinme ve öğrenme hakkı çerçevesinde edinilen bilgi, haber, yorum, eleştiri ve kanılar düşünme faaliyetinin etken bir unsurudur.⁴¹

Düşünme özgürlüğü farklı fikirlerin oluşmasını ve tartışılmasını sağlar. Zira insanlar dış ortamdan edindikleri, öğrendikleri her türlü unsur ile kendi zihni faaliyetini harmanlayarak hem kendini geliştirmiş olur hem de toplumdaki diğer düşüncelere katkıda bulunarak bunların sadece aktarılmasının önüne geçmiş olur. Bu bağlamda düşünme kompleks bir faaliyettir.⁴²

Düşünme özgürlüğünü salt kişinin kendine ait bir faaliyeti olarak değerlendirirsek sınırlanamaması teorik olarak mümkün gözükmektedir. Çünkü henüz düşünce ve onun açıklanması safhasına varmamış bir içsel faaliyet söz konusudur. Ne zaman ki bu düşünceler diğer insanları da ilgilendirecek aşamaya gelir işte o zaman kanuni sınırları olabilir. Anayasa mahkemesinin bu argümanı paylaştığı bir kararında şöyle denilmektedir:⁴³

“Düşünce ve kanaat özgürlüğü insanların en tabii haklarındandır. Herkes istediği gibi düşünmekte, istediği fikre inanmakta serbesttir. Kişinin iç âlemi kanunun her çeşit müdahalesinin dışındadır. Ancak, kişinin iç âleminde kaldığı sürece mutlak ve sınırsız olan düşünce ve kanaat özgürlüğü, toplum hayatını ilgilendirdiği andan itibaren hukukun ve kanunun sahasına girer ve toplumsal yaşamın gerektirdiği bazı kayıtlamalara bağlanabilir. İnsanların toplum halinde yaşayabilmeleri ancak toplum hayatının bazı esaslara ve kurallara bağlanması ile mümkündür. Bu zaruret insanın iç hayatı bakımından mutlak ve sınırsız olan düşünce ve kanaat özgürlüğünün, söz, yazı, resim vesaire gibi çeşitli vasıtalarla açığa vurulurken toplumsal yaşamın sürekliliği (devam ve bekası) sağlanmak için belli esaslara ve kurallara bağlanmak suretiyle kayıtlanmasını zorunlu kılar. Esasen kanaat besleme kişinin iç âlemini ilgilendirdiği cihetle kayıtlanmaya da tabi tutulamaz. Bu kanaatin söz, yazı, resim vesaire gibi vasıtalarla açığa vurulması bazı kayıtlamalara tabi kılınmıştır.”

Buna göre Anayasa Mahkemesinin bu kararındaki görüşün, dış etkenlerin kişinin kendi iç dünyasını, zihinsel faaliyetlerini hiç etkilemediği varsayımına dayandığını söyleyebiliriz. Ancak pratikte düşünmeye de sınırlamalar getirilmektedir. Bunlar bazı ideolojilerden kaynaklandığı gibi farklı düşüncenin

⁴¹ Küçük, *İfade Hürriyetinin Unsurları*, s. 30

⁴² Okumuş, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Türkiye’de İfade Hürriyeti*, s.46

⁴³ AYM K.r, E.1963/16, K.1963/83 sayılı, 08.04.1963 T.K. R.G: 09.07.1963, S.11449

devletin bekasını zedeleyeceği fikrine de dayanmaktadır. Bazı ideolojik ve baskıcı rejimlerde farklı düşünmek tamamen yasaklanacağı gibi, bazı devletlerde de eğitim politikalarıyla yaşatılmak istenen düşünce, hissettirilmeden yapılan propaganda ile topluma öğretilmeye çalışılmıştır. Buna göre düşünmek kişinin kendi sahip olduğu iç dinamikleri ile kendisi dışındaki kaynaklardan edindiği birikimin ürünüdür diyebiliriz.

Düşünme özgürlüğünün sağlanması için sadece yasal düzenlemeler yeterli olmamaktadır. Toplum açısından belirli eşiklerin aşılması, toplumun belli bir seviyede olması, bireyi yönlendirebilmesi gerekir. Bu bağlamda düşünme özgürlüğünden söz edebilmemiz için bazı kriterlerin bulunması gerekmektedir:⁴⁴

- Yasal düzenlemelerle kişilerin hukuki yollardan bilgi edinme hakkı engellenmemelidir.

- Fikirlerin gelişmesi ve yaşamasını sağlayacak çoğulcu bir düzen olmalıdır.

- Doğru düşüncenin göreceli bir kavram olduğu kabul edilmelidir.

- Düşünceyi suç kabul eden anlayış terk edilmelidir.

- Her görüş ve düşüncenin kısıtlama olmadan tartışılabileceği bir ortam olmalıdır.

- Devlet, tarafsızlığının sağlanması için bütün görüş ve düşüncelere eşit mesafede olmalıdır.

- Toplumdaki bireyler birbirinin fikirlere saygılı olmalıdır.

- Kişilerin bilgilenme faaliyetini ve düşüncelerini olumsuz etkileyen önyargıların kırılması gerekir.

1.2.2.2.Düşünme Sonucu Oluşan Düşünce Özgürlüğü

Kişinin kendisine ait zihinsel ürünleri ile kişiyi uyaran bilgi, haber, yorum, eleştiri, propaganda gibi dış etkenler sayesinde düşünme süreci tamamlanır ve bunun

⁴⁴ Küçük, "İfade Hürriyetinin Sınırlandırılması", s. 45- 46

sonucunda kişinin benimsediği, yine kendisine ait olan düşünce oluşmuş olur. Düşünce kişinin bilgi birikiminin ürünüdür.⁴⁵

Düşünce özgürlüğü ise öncelikle herhangi bir düşünce, inanç, karar, bilgi ya da kanıya sahip olabilme ve bunlardan dolayı herhangi bir baskı görmeme özgürlüğünü ifade eder. Aynı zamanda düşünce özgürlüğü, açıklamaya zorlanmama ve sadece düşünceden dolayı kınanmama ve suçlanmama haklarını da içerir. Düşünce özgürlüğü düşüncenin sahibini koruması gereken bir özgürlüktür. Düşüncenin ifade edilmesi özgürlüğü ise, kişinin kendisini ifade ettiği düşünceyi de içeren değişik ifade yollarını korumaktadır. Bu bağlamda düşünce özgürlüğü sahip olduğu düşünceden dolayı bireye, ifade özgürlüğü ise esasında düşünce ve ifade yollarına yönelmektedir.⁴⁶

Düşünce özgürlüğü henüz dışa vurulmadan kişinin kendisi dışındakileri ilgilendirmemektedir. Buna göre düşünce özgürlüğü kişilerin düşüncelerinden dolayı endişe etmemesini ve bu düşünceleri ifade etmeye zorlanmaması gerektiğini gösterir. Bu sebeple kişiler düşünce, tercih ya da kararın sadece kendisine ait olması sebebiyle bunları ifade etmeden belli bir korumaya sahiptir.⁴⁷

Düşünce özgürlüğü en çok ifade edildiği zaman anlam kazanacağı gibi bireyin dışındakileri ancak o zaman ilgilendirir. Bu sebeple düşünce özgürlüğü düşünce, kanaat, kanı, karar ya da tercihlerin açıklandığında kişinin diğer haklarına dokunulmamasını da içerir. Kişiler bir düşünce açıklamasında bulunduğu anda onun diğer herhangi bir hakkı zarar görmemelidir.⁴⁸

Düşünce özgürlüğü düşünce, kanaat, tercihlere saygılı olmaktan ziyade bunların sahibi olan bireye saygılı olmayı ifade eder. Zira düşüncelere saygı çoğu zaman mümkün değildir. Kaldı ki yanlış olduğu düşünülen bir görüş, kanaat ya da düşünce benimsenmediğinden bu görüş, kanaat ya da düşünceye saygılı olmaktan ziyade savunulmayan düşüncenin birtakım yollarla engellenmeye çalışılması ve karşı çıkılması mümkündür. Bu dahi düşünce özgürlüğü içinde telakki edilir. Ancak her

⁴⁵ Okumuş, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Türkiye’de İfade Hürriyeti*, s. 48

⁴⁶ Erdoğan, “İfade Özgürlüğü ve Sınırları”, s. 21

⁴⁷ Sunay, *Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasası’nda İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları*, s. 57

⁴⁸ İoanna Kuçuradi, “İnsan Hakları: Kavramı ve Çeşitleri”, *İnsan Hakları, Konferans, Panel, Sempozyumlar* içinde, Ankara Barosu İnsan Hakları Merkezi y. Ankara, 2006, s.40

halükarda düşünceleri beğenilmeyen, yadırganan ancak bunu ifade eden kişilerin diğer haklarının zedelenmemesi düşünce özgürlüğünün anlamını açıklamaktadır.⁴⁹

Düşünceyi hukuken sınırlamak mümkün olmadığı gibi gerekli de değildir. Çünkü sorunlar düşüncenin açıklanmasından sonra ortaya çıkmaktadır. Anayasamızın 25. Maddesinde “Herkes düşünce ve kanaat özgürlüğüne sahiptir” denilmiştir. Herhangi bir sınırlamaya yer verilmemesi yerinde bir düzenlemedir. Bu bağlamda düşünce özgürlüğünün anayasal olarak da sınırı yoktur. Ancak düşünce özgürlüğü ifade özgürlüğüyle birlikte değerlendirilmelidir. Anayasal olarak sınırı olmayan düşünce özgürlüğüne pratikte kanunsuz sınırlamalar uygulandığını görmekteyiz. Örneğin bir kamu kurumunun müdürü veya amiri ile aynı görüşü paylaşmayan bir memurun kanuna aykırı olarak hakkında disiplin soruşturması açılması, görev yerinin değiştirilmesi, gereğinden daha fazla iş verilmesi gibi uygulamalar olmaktadır. Bu gibi kanunsuz yaptırımlara maruz kalan bir memur düşüncesini rahatça açıklayamamaktadır. Her ne kadar açıklanması gerekmezse ve beklenmezse de farklı düşünmeye, amirinin düşüncesine tabi olmaya zorlanmaktadır. Bu örnekler özünde düşünceye getirilen sınırlamalardır.

Düşüncenin sınırlanamaz olduğu görüşünün karşısında ise sistemli bir propaganda yaparak belli tarzda düşünmeye yönelten eğitim sistemleri de bulunmaktadır. Bu tür eğitim; ideolojik düzenlerde, fikirden ve onun ürünlerinden aynı zamanda sistemin tartışılmasından da korku duyulan, düşünce özgürlüğüne kapalı toplumlarda görülmektedir. Bu gibi otoriter toplumlarda iktidarın değişmez düşüncesinin empoze edilmesi söz konusu olduğu gibi empoze edilen düşüncenin aksi yönde düşünmemek için yoğun bir baskı vardır. Bu baskı sonucunda kişiler rejimin istediği düşünceye alıştığından farklı düşünmek zorunda kalmaktadır. Ancak bilgi, haber, düşünce akışının teknolojik gelişmeler paralelinde gelişmesi sonucu düşünceye karşı müdahaleler etkisini yitirmektedir.⁵⁰

Anayasa mahkemesinin 1982 Anayasası kabul edilmeden önce 1961 Anayasası döneminde verdiği bir kararında şöyle denilmektedir.⁵¹

⁴⁹ Kuçuradi, “ İnsan Hakları: Kavramı ve Çeşitleri”, s.41

⁵⁰ Okumuş, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Türkiye’de İfade Hürriyeti* s.44

⁵¹AYM Kr, 1980/19 E, 1980/48 K sayılı, 03.07.1980 T.K. R.G: 03.11.1980, S. 17149

“Anayasa'nın 20. maddesi, genel olarak düşünce özgürlüğünü korumakta, güvenceye bağlamaktadır. Düşüncenin açıklanması da bu kapsam içindedir. Ancak Anayasa'nın 19. maddesinin "her ne suretle olursa olsun", diyerek getirdiği sınırlama ve yasaklamayı içeren özel hükmü karşısında, bu maddenin kapsamına giren durumlarda 20. maddedeki genel hüküm gözetilemez. Başka bir anlatımla, anayasal düzenimiz bakımından önemine yukarıda değinilen lâikliği koruyup sürdürmek için düşünce özgürlüğünün sınırlanması, bizzat Anayasa'nın uygun bulunduğu bir düzenlemedir. Anayasa Koyucunun zorunlu gördüğü bu düzenlemenin de düşünce özgürlüğüne aykırı bir yanı bulunduğu ileri sürülemez.”

Hukuki düzenlemeler sadece sınırlandırıcı nitelikte olmadığından özgürlükleri güvence altına almak için de yapılır. Bu bağlamda düşünce özgürlüğü hukukun mutlak sınırlandırma alanının dışında kalmaktadır.⁵² 1982 Anayasası'nın 25. Maddesi “ Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz” demektedir. Bu bağlamda düşünce özgürlüğünün güvence altında olması için düşüncenin serbestçe ifade edilebilmesi, dini, felsefi ya da siyasi vb. gibi düşüncelerin açıklanmaya zorlanmaması aynı zamanda devletin bu konuda kişilerin düşüncelerini öğrenmek gibi bir çabasının olmaması yani tarafsız olması gerekir.⁵³ Zira böyle bir durumda demokratik devletten uzaklaşıp baskıcı yapıda olan bir devlet karşımıza çıkar.

Her ne kadar düşünce özgürlüğünün kuramsal olarak sınırı yoksa da düşünceyi açıklama özgürlüğünün sınırının olması bizi bir paradoksa sürüklememelidir.⁵⁴ Düşünceler ancak açıklandıktan sonra anlam kazanır. İnsan sosyal bir varlık olduğu için düşüncenin dışa vurulmaması düşünülemez. Gerçi sadece düşünmek ve söylememek de haktır. Ancak bu sadece kişinin kendisini ilgilendirir. Toplum içinde insanın değer kazanması -doğru ya da yanlış- fikirleriyle mümkün olur. Bu bağlamda düşüncenin sınırsız daha doğru bir ifadeyle sonunun olmadığını söylesek de düşünce özgürlüğünü ifade hürriyeti ile birlikte değerlendirmemiz gerektiğinden sosyal hayatta düşünce özgürlüğünün sınırsız oluşunu söylemek zordur.

⁵²İbrahim Kaboğlu, *Türkiye' de Düşünce Özgürlüğü*, TÜGİK y. İstanbul, 1997, s. 27

⁵³ Küçük, “İfade Hürriyetinin Sınırlandırılması”, s. 57

⁵⁴Server Tanilli, *Devlet ve Demokrasi Anayasa Hukukuna Giriş*, Alkim y. Kasım 2007, s. 182

1.2.3.Düşünceyi Açıklama Özgürlüğü

Düşünceyi açıklama özgürlüğü herkesin düşüncesini söz, yazı, resim gibi herhangi bir araçla serbestçe açıklama ve yine herhangi bir yolla düşüncesini yayma hakkıdır. Bu özgürlük kişinin kendisini ifade edebilmesinin ana unsurudur.⁵⁵ Düşünce özgürlüğü kişinin iç âleminde doğruları bulmasına imkân verirken, düşünceyi açıklama özgürlüğü, düşünce ve kanaatleri toplumun diğer bireylerine ulaştırarak bir anlamda düşünce özgürlüğünün bir sonucunu oluşturur.⁵⁶ Düşünen, öğrenen ya da bilgi edinen kişi bunu kendisine saklayabileceği gibi sosyal ortamda bulunmanın bir gereği olarak düşüncelerini bir şekilde karşısındaki kişiye ya da topluma aktarmak da isteyecektir. Her ne kadar düşünceyi açıklamamak bir haksızlığa da toplum içinde yaşayan herkes düşüncelerini bir şekilde açıklayacaktır. Ancak herkes 'her istediğini ifade etmeli mi' ya da 'her türlü yolla ifade etmeli mi' asıl tartışılması gereken sorulardır.

Düşünceleri açıklamanın sayısız yolu bulunmaktadır. Sözle, yazıyla, şarkıyla, tiyatro oyunuyla, mimiklerle, belli bir tarzda kıyafetle, işaret diliyle ve sair araçlarla düşünceler açıklanabilir. Düşünceler açıklandığında toplumda bir neticesi olmaktadır. Bu netice paylaşılan düşünce, kanı ya da tercihin kimileri tarafından olumlu karşılanabilmesi, kimileri tarafından da olumsuz karşılanabilmesidir. Bu bağlamda düşünce özgürlüğü, düşünceyi açıklama özgürlüğü ile tamamlandığında toplum açısından bir anlam kazanır. Ancak düşüncelerin açıklanması sebebiyle kamusal alanda oluşabilecek neticeleri sebebiyle, demokratik rejimin bir gereği olarak sınırlanması mümkündür.⁵⁷

Düşünceyi açıklama özgürlüğü, hukukun üstünlüğüne inanılan demokratik rejimlerde en önemli özgürlük olarak kabul edilen, aynı zamanda diğer özgürlüklerin de temelinde yer almaktadır. Bu sebeple öncelikle devletin kurumlarıyla bu özgürlüğe müdahale etmemesi beklenir. Tabii ki bunun için devletin tüm hukuki metinlerinde bu özgürlüğü koruması gerekir. Bu bağlamda düşünce açıklamaları

⁵⁵Şimşek, s. 145

⁵⁶Duygun Yarsuvat, "Değişik Hukuk Sistemlerinde Düşünce ve Düşünceyi Açıklama Özgürlüğü", *İfade Özgürlüğü ve Türk Ceza Hukuku* içinde, Ceza Hukuku Derneği y. no:1, İstanbul, 2003, s. 17

⁵⁷Küçük, *İfade Hürriyetinin Unsurları*, s. 66

sebebiyle kişiler devlet tarafından baskı görmemeli ve devlet aynı zamanda toplumun bir kesiminin ya da bireylerin kendisi dışındaki kalanlara da baskı yapmasını engellemelidir.⁵⁸

Bir Türk atasözü “Dilin kemiği yoktur” der. Yani herkesin her şeyi söyleyebileceğini ifade eder. Bu atasözündeki gibi herkesin her istediğini her türlü yolla ifade edebilmesi bir temel hak ve özgürlüktür. Zira 21.yüzyılda düşünceye gem vuramayacağımız gibi bunu ifade etmeyi de engellemememiz gerekir. Ancak bunun karşısında herkes her şeyi ifade etmemesi gerektiği düşüncesi vardır. Çünkü ifade özgürlüğünün karşısında kişilik onurunun korunması ya da kamu güvenliği hakkı gibi haklar vardır.

Düşünce açıklaması günümüze gelinceye kadar değişik süreçlerden geçmiştir. İnsanlık var olduğundan beri ilk olarak sözle, yazının bulunuşundan sonra yazıyla, teknolojinin gelişimiyle birlikte günümüzdeki mevcut kitle iletişim araçlarıyla düşünceler açıklanmıştır. Düşünceyi kitle iletişim araçlarıyla ifade etme yaygın olarak kullanıldığından düşünce ve ifade özgürlüğünden bahsediyorsak basın ve haberleşme özgürlüğünü görmezlikten gelemeyiz.⁵⁹

Düşünceyi açıklama özgürlüğünün bir gereği olarak kişilerin fikirlerini sadece açıklaması değil, hukuka uygun yöntemlerle yayabilmesi de gerekir. Çoğulcu demokratik rejimin sağlanabilmesi için farklı ve karşıt fikirlerin bir arada bulunabilmesi, kişilerin toplumla paylaşmak istedikleri düşüncelerin yayılması ile mümkündür. Açıklanan düşüncelerin muhataplarında belli bir etki oluşturması, fikirlerini değiştirme amacı taşıması, düşüncelerin geniş kitlelere yayılması hakkını güvencesiz bırakmamalıdır.⁶⁰ Buna göre şiddet içermeyen propaganda faaliyetleri de yayma hakkının kullanılması kapsamındadır.

AİHM uygulamalarında benimsenen kriterlere göre, düşünceyi açıklama özgürlüğü demokratik toplumların özelliklerinden olan çoğulculuk ve hoşgörünün gereğidir. Düşünceyi açıklama özgürlüğü kişilerin kendini geliştirmesinin de temel şartlarındandır. Düşünceyi açıklama özgürlüğü, hem zararsız, önemsiz düşünce ve

⁵⁸Erdoğan, “İfade Özgürlüğü ve Sınırları”, s. 20

⁵⁹Melek Acu, “Resmi İlan Yayınlama Hakkının Basın İlan Kurumunca Belirlenmesinin Basın Özgürlüğü Açısından Değerlendirilmesi”, *Türkiye Adalet Akademisi D. S. 12, Y. 4, Ocak 2013, s. 377*

⁶⁰Küçük, *İfade Hürriyetinin Unsurları*, s. 72

haberler için hem de toplumun bir bölümüne aykırı gelen, kural dışı, endişe verici düşünce ve haberler için geçerlidir.⁶¹

Kişilerin bilim ve sanat özgürlüğü de Anayasal güvence altına alınmıştır. Buna göre Anayasa'nın 27. Maddesinde "Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir." denilerek, kişilerin bilimsel ve sanatsal faaliyetlerle de düşüncelerini açıklayabileceği ve yayabileceği belirtilmiştir. Bilim ve sanat özgürlüğü, düşünce özgürlüğünden ayrı olarak düzenlense de, özünde kişilerin düşüncelerini ifade etmesinin bir yolu olduğu değerlendirilebilir. Bilim ve sanat düşüncelerin açıklanmasının özel bir biçimidir.⁶² Bu bağlamda bilim ve sanat özgürlüğü ile kişilerin düşünceyi açıklama özgürlüğü de korunmaktadır.

Düşünceyi açıklama özgürlüğü; basın özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, dernek ya da siyasi parti kurma özgürlüğü, toplantı ve gösteri yapma gibi temelinde düşünceyi serbestçe açıklamayı içeren özgürlükleri de kapsar. Bu özgürlükler düşünce özgürlüğünü takip etmekte ve düşünce özgürlüğünün temelinde dayanmaktadır. Buna göre düşünceyi açıklama özgürlüğü diğer özgürlüklerin varlık sebebidir diyebiliriz. Düşünce ve düşünceyi herhangi bir yolla açıklama özgürlüğü ile türevi diyebileceğimiz özgürlükler birbirini tamamlamaktadır. Düşünceye özgürlük yoksa düşünceyi açıklama özgürlüğü zaten yoktur, düşünceyi açıklama özgürlüğü olmadan da düşünce özgürlüğünün bir kıymeti olmayacaktır.

1.3. İFADE HÜRRİYETİNİN SINIRLANDIRILMASI

Sınırsız özgürlük anlayışı beraberinde karışıklık ve anarşi getireceğinden sonuçta özgürlüğü ortadan kaldırabilir. Bu sebeple özgürlüklerin kötüye kullanılıp kamu düzeninin bozulmaması için yasal düzenlemelerle sınırlarının belirlenmesi gerekir.⁶³ Temel hak ve özgürlüklere sınırlama getirilmesi özgürlüğün gerçek

⁶¹ Erdoğan, "İfade Özgürlüğü ve Sınırları", s. 32

⁶² İbrahim Şahbaz, *Karşılaştırmalı Düşünceyi Açıklama Özgürlüğü*, Yetkin y. Ankara, 2007, s. 223

⁶³ Kapani, *Kamu Özgürlükleri*, s. 217

anlamda sağlanıp sağlanmadığı ya da gerçek anlamda kullanılıp kullanılmayacağını tartışılır hale getirmektedir. Sınırsız özgürlük aslında başkalarının haklarının, en azından kişilik ve onurunun korunmadığı anlamına gelir. Zira ifade özgürlüğü açısından konuyu değerlendirirsek bir kişi herhangi bir sınırlama olmadığı düşünüldüğünde bir başkası hakkında iftira atabilecek ya da hakaret edebilecek ancak bunun sonucunda bir yaptırımla karşılaşmayacaktır. Toplum hayatı böyle şekillenirse kişilerin birbirine güveni kalmayacağı gibi devlete de güveni kalmaz. Herkesin her şeyi yapabildiği bir dünya düzenli değil ancak kaostan ibaret haline gelir. En azından ifade özgürlüğünde sınır olmasın, ifade eylemi içermez düşüncesi yanlıştır. Çünkü konuşmayla, resimle, basın ya da herhangi bir araçla kendini ifade etmek de bir eylemdir. Hatta eylemlerin temelinde zaten düşünce yatmaktadır. Özgürlükleri tartışırken aslında ne kadar sınırsız olabileceğini ya da bir diğer ifadeyle ne kadar sınırlanabileceğini belirlemekteyiz. Zira sınırsız olsaydı her ifadeyi özgürlük kapsamında değerlendirirdik. Bu bağlamda ifade özgürlüğüne sınırlama, toplum düzeni ve toplumdaki diğer bireylerin hakları için bir gereklilik olduğu düşünülmelidir. Asıl sorun ise sınırlamaların ne kadar insancıl, hukuki ve demokratik bir topluma uygun olup olmadığıdır.

Genel olarak ifade hürriyetinin sınırlanmasında öngörülen sistem; düşünce özgürlüğünün mantıken sınırlanamaz ve mutlak olduğu, düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünün ise belirli sınırlamalara tabi tutulması şeklindedir. Düşünce özgürlüğü anayasa hukuku doktrininde sert çekirdekli haklar arasında mütalaa edilmekte yani hakkın kullanımının temel haklar için anayasada öngörülen sınırlandırma durumlarında dahi sınırlandırılmayacağı belirtilmektedir. Kişinin iç âleminde kaldığı sürece mutlak ve sınırsız olan düşünce ve kanaat özgürlüğü; resim, yazı ve benzeri yollarla dışa vurularak açıklanırsa belli kurallara bağlanarak sınırlanabilmektedir.⁶⁴

1982 Anayasasında 3.10.2001 tarihinde yapılan değişiklikle temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında genel sınırlama sebeplerine yer verilmesinden vazgeçilmiştir. 13. maddenin yeni metnine göre, “Temel hak ve özgürlükler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı

⁶⁴ Kaboğlu, *Türkiye’ de Düşünce Özgürlüğü*, s. 27

olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.” Buna göre “Düşünceyi Açıklama ve Yayma Özgürlüğü”; özgürlüğün özüne dokunulmaksızın, Anayasanın 26. maddede belirlenen özel sınırlandırma sebepleri ile ancak kanunla sınırlandırılabilir.⁶⁵

Burada özgürlüğün özü kavramıyla anlaşılması gereken, bir hak ve özgürlüğün özü onun vazgeçilmez unsuru, dokunulduğu takdirde söz konusu özgürlüğü anlamsız kılacak olan asli çekirdeğidir.⁶⁶ Hakkın özü unsuruna sınırlamaların sınırı olarak da bakabiliriz.⁶⁷ Anayasa Mahkemesi bir kararında hakkın özü kavramına şöyle açıklık getirmiştir: “Söz konusu hürriyeti açıkça yasaklayıcı veya örtülü bir şekilde yapılamaz hale koyucu veya ciddi surette güçleştirici ve amacına ulaşmasını önleyici ve etkisini ortadan kaldıracı hükümler o hak ve hürriyetin özüne dokunur” .⁶⁸

Anayasa'nın 26. maddesinin 2. fıkrasının 2. cümlesine göre, düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü, “Millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi” amaçlarıyla sınırlanabilir. Anayasa'nın 26. maddesinde sayılan sebeplerden başka bir sebep ile ifade özgürlüğü sınırlandırılmaz. Bu maddede öngörülen sınırlamaları hayatın olağan akışı içinde normal karşılamamız gerekir. Örneğin herhangi bir yolla –yazı, resim, söz vs.- devletin bölünmezliğini ihlal sayılabilecek davranışlarda bulunmak suçtur. Türkiye Cumhuriyeti'nin bölünmesine yönelik yayınlar ya da basılan kitapları özgürlük olarak değerlendirmek bu ülkeyi vatani kabul eden ve koruyan, yaşayan hiç kimse için kabul edilemez. Peki, hiç eleştiri hakkı olmamalı mı? Ya da başka bir deyişle hiçbir şey söylenmemeli, yazılmamalı mı? Elbette

⁶⁵ Ahmet Mumcu & Elif Küzeci, *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri(Kavramlar, Evrensel ve Ulusal Gelişimleri, Bugünkü Durumları)*, 4. B, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007, s. 248

⁶⁶ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin y, Ankara, 2002, s. 104

⁶⁷ Mumcu & Küzeci, s. 241

⁶⁸ AYM Kr, E.1962/208, K.1963/1, 04.01.1963 T.K, R.G: 13.03.1963, S. 11354

söylenmeli, yazılmalı ama bir sınırı olmalı. Bu ülkede yaşıyorsa bu devleti yıkacak, bölecek her türlü faaliyetten uzak durulmalı. Mesela basın devleti yıkmak, bölmek, huzursuzluk çıkarmak için propaganda aracı olarak kullanılmamalı. Eğer böyle bir basın yayın organı varsa bu özgürlük kapsamında değerlendirilmemeli. Ama makul ölçülerde eleştiri tabii ki olmalı. Örneğin ekonomik kriz gerçeğini gündeme taşımak için meşru hükümet eleştirilmeli ya da eleştirilebilir olmalı.

AİHM’ne göre ifade özgürlüğünün başkalarının şöhret ve haklarının korunması amacıyla sınırlanmasında önemli olan politikacıların ve kamu görevlilerinin eleştiriye daha açık olması gerektiğidir. Bu eleştirilerin sadece görevleri ile ilgili sınırlar içinde kalması gerekmektedir. Bunun dışında kalan politikacıların ve kamu görevlilerinin özel hayatlarıyla, doğrudan doğruya kişilik haklarıyla ilgili konularda, diğer kişilerin yararlandıkları haklara tam olarak sahip olmaları esastır.⁶⁹

Herkesin her söylediğinden, yazdığından sorumlu tutulması kişi için hayatı yaşanılmaz kılar. Ancak başkalarının hayatının da yapılan yanlış davranışlarla çekilmez hale gelmemesi gerekir. Örneğin bir kişiye hakaret etmek onu incitir eğer rahatsızlık duyarsa konu yargıya taşınır. Bir de bunun basın yoluyla olması kişiyi toplum içinde daha da küçük düşürür. İşte burada Anayasa’nın 26. Maddesindeki sınır olmazsa kişi toplum içinde yaşaması zorlaşır. Bir şahsın ben hakaret ederim, istediğimi istediğim kişiye söylerim, karşımdaki kişi de bana hakaret etsin düşüncesi sağlıklı bir düşünce değildir. Kaldı ki herkes her söyleneni kabul etmek ve sineye çekmek zorunda değildir. Bu bağlamda sınırlamalar düzenli bir toplum hayatı için olmalıdır ve gereklidir.

Temel hak ve özgürlükler Anayasa’nın 13. maddesine göre ancak kanunla sınırlandırılabilir. Sınırlandırmaların kanunla yapılması temel hak ve özgürlüklerin bireyler için vazgeçilemeyecek öneminden kaynaklanmaktadır. Yine bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz. Anayasanın sözüne ve ruhuna bu sınırlamaların aykırı olmaması aslında açıkça Anayasa’da belirtilmese de toplum vicdanını rahatsız eden Anayasa ile teminat altında olan tüm haklara aykırı olmaması demektir.

⁶⁹ Erol Aslan & Fazlı Dağdeviren, “Avrupa İnsan hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Düşünceyi Açıklama Özgürlüğü”, *İdare Hukuku ve İlimleri D. C. XV, S.1. Y. 2012, s. 172-173,*

Temel hak ve özgürlüklerin demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olarak sınırlandırılmaması da gerekir. Ancak Anayasada demokratik toplumun gereklerinin ne olduğu açıkça belirtilmemiştir. Her ne kadar belirtilmese de bir hakkın sınırlandırılması yoluna gidileceği zaman sınırlamanın hakkın kullanımını gölgede bırakmaması gerekir. Kanunla temel ve hak özgürlüklere sınırlama getirilmesi hukuka uygun olan bir düzenlemedir. Ancak temel ve hak özgürlüklere kanunla getirilen sınırlama ile hak kullanılamaz hale geliyorsa, düzenleme kanunla yapılmış da olsa demokratik ilkelere uygun olmayacaktır. Basın özgürlüğü -ilerde açıklanacağı gibi- haber, düşünce ve bilgileri yorumlama hakkını da içerir. Kanunla, haberlerle ilgili yorum yapılamayacağı düzenlemesi getirilebilir. Örneğin “hükümetin kalkınma planlarıyla ilgili haberler yorumsuz yayınlansın” şeklindeki bir hükmün Basın Kanununa eklendiği varsayımına göre değerlendirme yaparsak; böyle bir hüküm ifade özgürlüğünün içinde yer alan yorum hakkına kanuni bir sınırlama getirmiş olur. Ancak özgürlüğün bu kadar sınırlanması hakkaniyete aykırı olacağı gibi hakkın özünü sınırlaması bakımından demokratik devletin niteliklerine de aykırılık teşkil eder. Çünkü demokratik düzenin gereği öncelikle çoğulculuk ve farklı fikirlere açık olmaktır. Yorum hakkı ifade özgürlüğünün bir parçasıdır. Haber ve bilgilerin içeriği hakkında yorum yapmak farklı fikirlerin oluşmasını da sağlar. Haberlere yorum yapılamayacağı kuralı kanunla yapılması gerekli bir sınırlama olduğundan ve varsayımına göre kanunla yapıldığından, yasal olan ancak ifade özgürlüğünü aşırı sınırlayan, demokratik düzenle bağdaşmayan bir düzenleme olacaktır.

Temel hak ve özgürlüklerin laik Cumhuriyetin gereklerine aykırı olarak da sınırlandırılmaması gerekir. Laiklik ilkesinin gereği Anayasanın Başlangıç bölümünde kutsal din duygularının, Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı şeklinde belirtilmiştir. Buna göre laiklik ilkesini, din özgürlüğü ile din ve devlet işlerinin ayrılığı ilkelerine göre inceleyebiliriz. Din özgürlüğü, inanç ve ibadet özgürlüğünü içermektedir. Laikliğin gereği olarak din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması için ise gerekli olanları şöyle sayabiliriz:⁷⁰

⁷⁰ Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 76-82

1. Devletin resmî bir dininin olmaması.
2. Devletin bütün dinler karşısında tarafsız olması.
3. Devletin bütün din mensuplarına eşit davranması.
4. Din kurumları ile devlet kurumları birbirinden ayrı olması.
5. Hukuk kurallarının din kurallarına uymak zorunda olmaması.

Anayasal demokrasilerdeki laiklik anlayışı, yasaklama ve resmi ideolojik uygulamalarla değil, demokratik yöntemlere uygun olarak, bu konuda geniş ifade özgürlüğüne olanak sağlandığı zaman varlığını sürdürür. Mevcut laiklik telakkisinden farklı bir öneride bulunduğu için yaptırımla karşılaşma özgürlük anlayışıyla bağdaşmamaktadır. Böyle bir durumda demokrasi bir çıkmaza girebilir.⁷¹ Demokrasinin gereği olan çoğulcu fikirlerin varlığı, aynı zamanda bu fikirlerin toplumda paylaşılmasını da gerektirir. Laiklik ilkesi özünde tarafsızlığı içerdiğinden, kişilerin temel hak ve özgürlüklerinden olan din ve vicdan özgürlüğü neticesinde sahip olduğu her türlü fikre eşit mesafede olmayı gerekli kılar.

Temel hak ve özgürlüklerin ölçülülük ilkesine aykırı olarak da sınırlanmaması gerekir. Ancak Anayasada ölçülülük ilkesi tanımlanmamıştır. Sadece Anayasanın 15.maddesinde “durumun gerektirdiği ölçüde” temel hak ve özgürlüklerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir denmektedir. AİHS’nde ölçülülük ilkesi, “zarurî bulunduğu derecede” tabiri ile ifade edilmektedir.⁷² Bu ilke temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında yerinde bir düzenlemedir. Bu ilkeyi tanımlanmadığı için “durumun gerektiği ölçüde” şeklinde anlarsak daha doğru olur. İfade etmek daha önce de belirttiğimiz gibi sözle, yazıyla, resimle ya da kişinin kendini ifade edebildiği herhangi bir davranışla olabilir. Bu sebeple ifade özgürlüğünü kısıtlamak çok zordur. Ancak çok zaruri ve makul sınırlanması doğru olur. Böyle bir düzenleme ancak o zaman “ölçülü” olabilecektir.

⁷¹ Adnan Küçük, “Türkiye’de Sivil Demokratik Bir Anayasa Yapımında Aşılması Gerekli Bazı Eşikler”, *MÜHF-Hukuk Araştırmaları D. C. XIV, S. 3, Y. 2008, s. 40*

⁷² Gözler, “Anayasa Değişikliğinin Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması Bakımından Getirdikleri ve Götürdükleri (Anayasanın 13’üncü maddenin yeni şekli hakkında bir inceleme)”, *Ankara Barosu D. Ankara Barosu y. S.4. Y. 2001, s. 61*

İKİNCİ BÖLÜM

İFADE HÜRRİYETİ BAĞLAMINDA BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ

2.1.BASIN KAVRAMI

Basın, üzerine birçok yorum yapılan teknolojinin de gelişmesiyle anlamını artıran, yeni anlamlar yüklenen bir kavramdır. Literatürde basın geniş ve dar olmak üzere çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlamalar konunun hukuki boyutu açısından önem arz etmektedir. Zira geniş anlamda basın tanımlanırken gazete, dergi, kitap, radyo ve televizyon gibi kamuya yönelik yayım ve iletişim araçlarının tümünü kapsamına aldığı belirtilmektedir.⁷³ Yine geniş anlamda basın kelimesinin, düşüncelerin, bazı aletler vasıtasıyla, yazı ve resim şeklinde kâğıt gibi maddeler üzerinde sınırlı olmayan sayıda basılması ve kamuoyuna açıklanması ile bu anlamların dışında basın kurumlarını, basın görevlilerini, basının sorunlarını ve tüm basın faaliyetlerini ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir.⁷⁴

Basın kavramına eş olarak zaman zaman iletişim, kitle iletişimi, medya gibi kavramlar kullanılmakta, buna ek olarak yazılı basın, görsel basın, işitsel basın terimleriyle de basın kavramının sınıflandırılmasına gidilmektedir.⁷⁵

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlükte “Gazete, dergi gibi belirli zamanlarda çıkan yazılı yayınların bütünü, matbuat, bu tür iş yerlerinde görevli kimselerin tümü” olarak tanımlanan basın⁷⁶; Yapıt Hakları Terimleri Sözlüğünde “Basım yoluyla çoğaltılarak, belirli zamanlarda çıkan basmalar” olarak tanımlanmıştır.⁷⁷

⁷³ İlhan Üzülmöz, “Suçsuzluk Karinesi ve Basın Özgürlüğü”, *Prof. Dr. Fahiman Tekil’in Anısına Armağan* içinde, (Yayına hazırlayanlar: Murat Yusuf Akın & Oğuz Caner), Beta Basım, İstanbul, 2003, s. 933

⁷⁴ Kılıçoğlu, *Şeref, Haysiyet ve Özel Yaşama Basın Yoluyla Saldırılarından Hukuksal Sorumluluk*, s.20-21

⁷⁵ Yaşar Salihpaşaoğlu, *Türkiye’de Basın Özgürlüğü*, Seçkin y. Ankara 2007, s. 22-23

⁷⁶ <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, (E.T: 11.07.2012)

⁷⁷ <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, (E.T: 11.07.2012)

Yine Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlükte, iletişim, “Duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması, haberleşme; telefon, telgraf, televizyon, radyo vb. araçlardan yararlanarak yürütülen bilgi alışverişi”⁷⁸ olarak tanımlanmıştır. Buna göre iletişime özünde bilgi aktarımı denilebilir. Basın bu bağlamda iletişimin bir aracıdır.

Kitle iletişimi bunun araçları olarak gösterilen basılı yayınlar (gazete, dergi, kitap); radyo, televizyon, sinema filmleri, ses, görüntü bantları, bilgisayar ve internet ile büyük ve dağınık bir kitleye her türlü yayım ve bilgi aktarımıdır.⁷⁹ İletişim her ne kadar kişiler arasındaki her türlü karşılıklı bilgi aktarımı olarak görülse de kitle iletişimi daha çok yayımla ilgilidir. Bu bağlamda basın kitle iletişiminin de bir aracıdır.

Medya, Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlükte “İletişim ortamı, iletişim araçları”⁸⁰ olarak tanımlanmıştır. Medya günümüzde neredeyse sadece televizyon, gazete ve internet için kullanılır olmuştur. Oysa medya kitle iletişim araçlarının tümüdür. Dolayısıyla basın da yine medyanın bir aracıdır.

Tüm bu açıklamaların ışığında basının kitap, gazete, dergi gibi basılan ve basılarak çoğaltılan bir kitle iletişim aracı olduğunu söylemek daha doğrudur.⁸¹ Televizyon, internet, sinema gibi diğer kitle iletişim araçlarının incelenmesi bu bağlamda bu tezde ele alınmayacaktır. Kaldı ki günümüzde radyo televizyon hukuku, internet hukuku, sinema hukuku olarak ayrı disiplinlerin oluşması da bu savı desteklemektedir. Ayrıca basının gelişim sürecine bakarsak tüm kitle iletişim araçlarından önce yazılı eserlerin basılarak çoğaltılması yani matbaanın icadı gelmektedir. Bu sebeple basılı eserler ve tarihini, bu bağlamda basın özgürlüğünü incelemek daha anlamlı olacaktır.

Basın kavramı genel olarak yazılı eserlerin çoğaltılmasıyla ilgili olarak, görsel basın televizyon ve sinema için, işitsel basın tabiri ise radyo için kullanılmaktadır. Bu tezde hukuki rejim ve statüleri farklılık gösterdiğinden, aynı zamanda basın özgürlüğünün temelini oluşturduğundan yazılı basın üzerinde durulacaktır.

⁷⁸<http://tdkterim.gov.tr/bts/>, (E.T: 11.07.2012)

⁷⁹ Salihpaşaoğlu, *Türkiye’de Basın Özgürlüğü*, s. 23

⁸⁰<http://tdkterim.gov.tr/bts/>, (E.T: 11.07.2012)

⁸¹ Salihpaşaoğlu, *Türkiye’de Basın Özgürlüğü*, s. 23

2.2. BASININ ÖNEMİ, TOPLUM HAYATINDAKİ YERİ ve İŞLEVİ

Basının varoluş gayesine baktığımızda, yazı yoluyla toplumu gelişmelerden haberdar etme düşüncesine dayanmakta olduğunu görürüz. Bu düşünceye ilk olarak milattan önceki büyük medeniyetlerde de (Mısır, Roma) rastlamak mümkündür. Gerçek anlamda basının doğuşu ise Ortaçağ zihniyetinden çıktıktan sonraya rastlar. Bu dönemdeki ticaretin gelişmesi, şehirleşmenin hızlanması ve güçlü merkezi krallıkların kurulması gibi gelişmelerden sonra bu olaylarla ilgili haberdar olmayı özellikle tüccarlar ve siyasi iktidar sahipleri için bir gereklilik haline getirmiştir. Bu sosyal ihtiyacın bir sonucunda tacirlerin birbirine yazmış oldukları haber mektuplarının çoğaltılarak, belli bir bedel karşılığında satılmaya başlanması basının ilk adımını oluşturmuştur.⁸²

Bu şekilde gelişen günümüze gelene kadar zorlu evrelerden geçen basın, artık sadece haber kaynağı olarak değil belli bir güç olarak dahi gösterilmektedir. Diğer kitle iletişim araçları gibi, basının da haber ve bilgi dolaşımı gerçekleştirme niteliğiyle, toplumun bilgilenmesini sağlayan önemli bir araç olduğu değişmez bir gerçektir. Çağdaş demokratik anlayışın gereği bunu gerektirmektedir. Basın, öncelikle kamuoyunun oluşturulmasında önemli bir görev üstlenmiştir.

Demokratik sistemin bir toplumda sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için demokrasinin üç ana ilkesinin en verimli şekilde işletilmesi gerekmektedir. Bu ilkeler; çoğulculuk, siyasi katılma ve temsil ve de siyasi iktidarın sınırlandırılması ve hukukun üstünlüğü ilkeleridir. Burada karşımıza bu ana ilkelerin ancak özgür ve sorumluluk sahibi bir basının, kamusal görevlerini gereği ile yerine getirmesi ile sağlıklı olarak işleminin mümkün olduğudur. Zira artık basın demokrasinin işleyişinde yasama, yürütme ve yargı güçleri ile beraber dördüncü bir erk olarak nitelenir hale gelmiştir.

Basın bir ülkenin haber ve bilgi akışını sağlayarak toplumun aydınlanmasına katkıda bulunur. Günümüzde hem ekonomik olarak hem de demokratik yönden gelişmiş toplumlarda ilerleme düzeyinin belirlenmesi basının işleyişiyle eşdeğer görülmektedir. Bu durum basının demokratik toplumdaki işlevinden

⁸²Köksal Şahin, “Çok Partili Dönem Öncesi Türkiye’de Demokratik Gelişim ve Basının Bu Süreçteki Yeri”, *Bilgi Sosyal Bilimler D. C. II. S. 2, Y. 2000, s. 63*

kaynaklanmaktadır.⁸³ Demokratik olamayan örneğin totaliter rejimlerde basın böyle bir işlevi yoktur. Çünkü basın böyle toplumlarda rejimin elindedir ve dediğini yapmaktadır.

Basın toplum hayatının artık mihenk taşı haline gelmiştir ve basına bu sebeple bir takım görevler yüklenmiştir. Sosyal sorumluluk teorisine göre basının en temel görevi kamu yararını gözeterek yayınlarını yapmaktır. Aynı zamanda hükümetin icraatları hakkında topluma bilgi vermek, toplum adına hükümetin denetlenmesi, reklam yoluyla ekonomik sisteme katkıda bulunulması gibi önemli fonksiyonları vardır.⁸⁴

Liberal görüşe göre basın özel bir ticari işletmedir, bu sebeple her çeşit müdahaleden uzaktır. Özel bir girişim olduğu için topluma bir borcu yoktur. Dolayısıyla halkın çıkarlarından ziyade basın işletmesinin sahibinin kendi üzerine aldığı riskle üretim yapar.⁸⁵ Basın her ne kadar doğrudan ticari bir araç olmasa da ticari hayatın önemli bir unsurudur. Basının kamu yararını amaç edinen kamusal görevleri olsa da bir ekonomik oluşum olduğu gerçeğini görmezden gelemez. Diğer tüm ekonomik oluşumlar gibi sürekliliğini sağlamak adına karlılığını ve verimliliğini düşünmek ve sürdürmek zorunadır.

Basının kamusal görevlerinin ne kadar önemli olduğu tartışmasız bir gerçektir. Özellikle ülkemiz gibi neredeyse hayatımızın mütemmim cüzü haline gelen basının toplum üzerindeki etkileri görmezden gelinemez. Öyle ki basın, televizyon ve internet hayatımıza girmeden önce radyo ile beraber halkın haberdar olmasını sağlayan araçtı. Bu sebeple basında yer alan her haber ya da yorum hiç tereddüt edilmeden kabul edilir olmuş ve her yazılan doğrudur düşüncesi neredeyse bir doğmaya dönüşmüştür. Basında yer alan haber, bilgi ya da düşüncelerle ilk karşılaşıldığında, toplum tarafından doğru olduğuna dair bir inanç oluşmaktadır. Yanlış haberden kaynaklanan sorumluluk basına aittir. Ancak artık toplumu şekillendiren, kamuoyunu yönlendiren birçok basın yayın kuruluşu ve iletişim aracı vardır. Her görüşün dillendirildiği basında halkın hangisine inanacağı da tartışılır

⁸³Güleda Yücedoğan, “Basın, Özgürlük ve Gazeteci”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi D. S. 9. Y. 1999*, s. 107

⁸⁴Murat Özgen, “Basın Özgürlüğü Kavramı”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi D. S. 7. Y. 1998*, s. 55

⁸⁵ Özgen, “Basın Özgürlüğü Kavramı”, s.54

hale gelmiştir. Her görüşe yer vermek demokratik düzenin bir gereğidir. İfade özgürlüğünün de olmazsa olmaz koşuludur. Fakat basının kamuoyu oluşturma görevini iyi düşünmek ve incelemek gerekir. Çünkü basında yer alan bir yorum, haber ya da bilgi ile ilk karşılaşıldığı anda tesirini göstermektedir. Halk bunun için ilk anda bir araştırma yapmamaktadır. Gazetecinin araştırma yaptığına inanmaktadır. Yorum, haber ya da bilginin doğruluğu yönünde bir tereddüt oluşursa araştırma yapmaktansa basın kuruluşu tarafından bunun düzeltilmesini beklemektedir. Araştırma yapan da yok değildir ancak çok fazla olduğu söylenemez. Bu bağlamda toplum basına en basit deyişle inandığı için basının toplumu etkileme gücü çok yüksektir. Bunu ister basının bir görevi kabul edelim istersek bir ticari işletme olduğunu söyleyelim, her iki durumda da geçerlidir.

Bu anlamda basının toplumu eğitime görevinden ziyade topluma eğitici, öğretici, faydalı yayın yapma görevi atfedilmesi daha doğrudur. Çünkü toplumu eğitmek devletin görevidir. Basın kuruluşları illa ki bir ticari işletme olsalar da diğerlerinden farklı olarak ticari ilkeler dışında toplumsal değerlerden kaynaklanan ilkelere de sahip olan kuruluşlardır. Sırf ticari kuruluş olarak bakmak toplumu etkileme vasfından dolayı yanlıştır.

Basının hükümetle ilgili haber verme ve toplumu bilgilendirme görevi o kadar ileri boyutlara ulaşmıştır ki basının hükümeti toplum adına ya da toplumla beraber denetlemesi gibi bir görevi olduğu tartışıla gelmiştir. Oysaki demokratik toplumlarda hükümeti denetlemenin ilk yolu seçimdir. Aynı zamanda yargı önünde hesap verebilir olması denetim mekanizmalarındandır. Basın bu anlamda hükümetlerin denetimine yardım eden ya da denetlenmesine yarayan, eleştirel yönü ağır basan bir araç olabilir. Demokratik bir toplumda böyle de olmalıdır. Türkiye için söylenen, basının hükümetleri yıkıp kurması ya da darbelere zemin hazırlayıcı yayınlar yapması basının aslında hem ekonomik hem de toplumsal gücünün göstergesidir. Basın denetlenebilir olmaktan çıkarsa kontrolsüz bir güç olur. Bu da demokratik düzen için gereksizdir ve hatta zararlı olduğu da söylenebilir. Basının asli görevlerini - öncelikle toplumu bilgilendirme- doğru ve dürüst bir şekilde yerine getirmesi kitleler için daha faydalıdır.

Anayasamıza göre hükümetlerin kurulması serbest seçimlere göre yapılan halk iradesiyle mümkündür. Basın seçim sürecinde siyasi partilerin propaganda

faaliyetlerini yayımlamak suretiyle halkın bilgilenmesini sağlar. Ayrıca seçim dönemleri dışında da hükümetlerin hukuka uygun işlemlerini bilgi ve haber verme hakkı kapsamında yayımlayabileceği gibi hukuka uygun olmadığı düşünülen işlemlerini de Anayasal sınırlar içinde açıklayabilir. Basının yasama, yürütme ve yargıyı eleştirmesi basın özgürlüğü içerisindeki haklarından biridir. Buradaki eleştiri hakkı yürütmenin işlev ve fonksiyonuna karışma anlamına gelmemektedir.⁸⁶ Anayasamızın 98. Maddesine göre hükümetlerin işlemleri soru, gensoru, meclis araştırması, meclis soruşturması ile denetlenebilir. Bu yöntemler meclis tarafından kullanılabilir. Ancak parlamenter sistemimize göre meclisteki siyasi partilerin gücüne göre bu şekildeki denetim her zaman yapılamaz. Bu durumda basın haber verme ve halkın haber alma hakkı kapsamında hükümetin işlemlerini kamuoyunun bilgisine sunabilir. Kaldı ki muhalefetin kullandığı hükümeti denetleme yolları da topluma aktarılmadığı müddetçe bir anlamı olmayacaktır. Basının burada toplumu bilgilendirme adına çok önemli bir rolü bulunmaktadır. Basının meşru hükümetleri aynı düşüncede olmadığı için eleştiri, yorum, haberlerle yıpratma faaliyetinde bulunması ancak ifade özgürlüğü kapsamında Anayasal ve hukuki, cezai sorumluluk sınırlarına göre mümkündür. Basının yanlış işlemleri sebebiyle hükümetleri yıkma gücü, esasen ifade özgürlüğünden kaynaklanan, halka bu işlemleri aktarır, toplumsal tepkiyi harekete geçirecek gücü ifade etmektedir. Zira bir hükümetin yıkılması yine kendi hukuka uygun olmayan işlemleri sebebiyle, Anayasamıza göre halk iradesi ile olmaktadır. Halkın iradesinin şekillenmesinde basının rolü ise yadsınamaz bir gerçektir.

Türkiye’de basın kendisini Osmanlı Devleti’nden bu yana batılılaşmanın ve modernleşmenin toplumsal aracı olarak görmüştür. Toplumu aydınlatmak ve vatani kurtarmayı görev saymıştır. Basının bazı dönemlerde kamuoyunu yansıtmaktan çok yönlendirme amacı güttüğünden kendini devletin merkezinde gördüğü düşünülmektedir.⁸⁷

⁸⁶Neşe Kızıl , “Hukuk Devletinin Varoluş Sürecinde Özgür Basının Yeri ve Önemi”, *İÜHFİM*, Prof.Dr. İlhan Özyay’a Armağan, C. LXIX, S.1- 2, Y. 2011, s. 727

⁸⁷Süleyman İrvan , “Türkiye’de Basının Askeri Darbelere Yaklaşımı” , *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi D. S.13. Y. 2002*, s.76

2.3.BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ

Demokrasi asıl olarak özgürlükler rejimidir. Demokratik rejimlerde hem özgürlükler hem de kurallar bulunmaktadır. Buna göre demokratik bir rejimde özgürlükler kurallara uygun olarak kullanılmalıdır. Ancak özgürlükler kullanılırken, diğer özgürlüklerin de sınırlarının ihlal edilip edilmediğine dikkat edilmelidir.⁸⁸ İfade özgürlüğü bir demokratik rejim için en önemli özgürlüklerdendir. Hatta olmazsa olmaz bir özgürlüktür denilebilir. İfade özgürlüğüne verilen değer demokratik rejimin niteliğini ortaya çıkarır. Daha doğrusu mevzuata göre demokratik olan rejimin, gerçekte de demokratik bir rejim olup olmadığını gösterir.

İfade özgürlüğü en temel insan hakkı olmasının yanında, Anayasa’da düzenlenen pek çok hakkın da kaynağını teşkil etmektedir. Haberleşme özgürlüğü, bilim ve sanat özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü ve basın özgürlüğünün temelinde ifade özgürlüğü vardır.

Basın özgürlüğünden demokrasinin bütün gerekli mekanizmalarıyla uyum içinde hem kişiyi hem de kişisel hak ve özgürlükleri temel alan bir kavram anlaşılmaktadır.⁸⁹ Zira basın özgürlüğünün olmadığı yerde diğer özgürlükleri aramak yanlıştır. Çünkü basın faaliyeti sonucu, ifade etme ve bu ifade edilenleri öğrenme faaliyetinin toplumun büyük kısmına ulaşabileceği açıktır.

Basın özgürlüğü Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlükte “Görüş ve düşünceleri basın ve yayın yoluyla açıklayabilme ve yayabilme hakkı”⁹⁰ olarak tanımlanmıştır. Özgürlük kavramını nerede başlayıp nerede bittiğinin iyi belirlenmesi gerekir. Anayasa’nın 26. Maddesinde “Herkes düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama yayma hakkına sahiptir” denilerek basın özgürlüğü güvence altına alınmıştır.

⁸⁸ Ahmet Öztürk, “Basın Özgürlüğü Kuramları”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi D. S.5. Y. 1997*, s.81

⁸⁹Güven N. Büyükbaykal, “Basın Özgürlüğü Kavramının Anlamı ve Önemi”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi D. S. 20. Y. 2004*, s. 43

⁹⁰<http://tdkterim.gov.tr/bts/> (E.T : 18.07.2012)

Basın özgürlüğü “haber, fikir ve düşünceleri serbest olarak toplayıp, tefsir edebilmek ve eleştirip basabilmek yani çoğaltıcı araçlarla çoğaltabilmek ve bunları yine serbest olarak yayınlayıp dağıtabilmek haklarını gerektirir.”⁹¹

İfade özgürlüğünün yazının ve matbaanın bulunuşuyla kazandığı yeni bir aracı olan basın, düşüncenin oluşturulması ve açıklanıp yayılması bakımından önemlidir. Basın özgürlüğü sadece ifade hürriyetine hizmet etmeyip aynı zamanda basın özgürlüğünün kullanılması için basın kuruluşlarının serbestçe kurulup işletilmesini gerektirmektedir.⁹²

Demokratik düzenin gerekleri olan çoğulculuğun, katılımcılığın, her görüşe açık olmanın sağlanabilmesi için aynı zamanda hukuk devletinin bir gereği olarak, basının da özgür olması gerekir.⁹³ Tüm iletişim araçları gibi, basının da, haber ve bilgi dolaşımını gerçekleştirme özelliğiyle, halkın bilgilenmesini sağlayan önemli bir araç olduğu bilinmektedir. Çağdaş demokratik anlayış da bunu gerektirmektedir, çünkü demokratik sistemin sağlıklı biçimde işleyebilmesinin temel koşullarından biri de basın özgürlüğünün tam anlamda gerçekleştirilmesidir. Basın birçok fikri bir arada yansıtılabildiğinden, demokrasinin koşullarından olan çoğulculuğun gelişmesine yardımcı olur. Aynı zamanda eleştiri hakkının basın tarafından kullanılması da siyasi iktidarın doğru ve yanlışlarını göstermesi açısından önemlidir. Basının baskı altında olduğu, yapılan yayınların otoriter rejimin denetiminde olduğu ülkelerde ise esasen özgürlükler kısıtlandığından, fikirlerin serbestçe gelişmesine ve yayılmasına imkân sağlanmamaktadır. Otoriter rejimin istediği şekilde yayın yapan ve baskı sonucu özgürlüğe daha da ihtiyaç duyan basın asıl işlevini yerine getirmek için çaba da gösterir. Bu durum toplumsal bir çıkmazı beraberinde getirebilir. Çünkü basını baskı altında tutan toplumlar bundan fayda değil zarar görürler.

İfade özgürlüğü, tüm özgürlüklerin omurgası olarak kabul edildiği gibi⁹⁴ basın özgürlüğünü de ifade hürriyetinin unsurları içinde aynı şekilde ifade araçlarından biri olarak görmekteyiz. Basın kendini ifade etmenin bir yoludur. İfade özgürlüğünün anlam kazanabilmesi için yani bilginin öğrenilmesi ve duyurulması,

⁹¹ Sulhi Dönmezer, *Basın ve Hukuku*, İstanbul Üniversitesi y. no: 2213 İstanbul 1976, s. 41

⁹² Salihpaşaoğlu, *Türkiye’de Basın Özgürlüğü* s. 26

⁹³ İlkiz, “İfade Özgürlüğü ve Yeni Basın Yasası”, s. 207

⁹⁴ İlkiz, “İfade Özgürlüğü ve Yeni Basın Yasası s. 207

sanatın ve bilimin icra edilmesi gerekir. Basın, ifade özgürlüğü açısından bu anlamda gerekli ve kaçınılmazdır.

Basın özgürlüğü hem gazetecinin kendini ifade etme özgürlüğü hem de aynı zamanda halkın da bilgilenme özgürlüğüdür.⁹⁵ Basın kamuoyunun ilk anda bilgilere ulaşmasını sağlar. Hatta günümüzde basın sadece gazetecinin değil tüm halkın da kendini ifade edebildiği bir kurumdur. Gerek gazetelerde gerekse kitap ya da dergilerle ifade özgürlüğünün kullanıldığını görmekteyiz.

Basının toplumsal sorumluluğunu ve görevlerini yerine getirirken, basın özgürlüğünün korunması gerekmektedir. Basın özgürlüğünün, maddi özgürlük ve yasal özgürlük olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır. Maddi özgürlükten anlaşılması gereken basın yayın faaliyeti için gereken para, kâğıt tahsisatı, bazı teşviklerden yararlanma gibi imkânların olması gerektirir. Yasal özgürlük, mevzuatla getirilen bazı zorlamalardan bağımsız olmak anlamına gelmektedir.⁹⁶

Maddi yönden özgürlük basın kuruluşunun kendi satış ve reklam gelirlerinden sağlanırken, mevzuatın ve hükümetlerin kontrolünden bağımsız olmak da basın kuruluşunun kendi kendini kontrol mekanizmalarıyla sağlanmalıdır. Basın için gerekli olan otokontrol dediğimiz kendi kendini denetleme mekanizması basında etik anlayışını ortaya çıkarmıştır. Buna göre basın için öngörülen bir takım ahlak kuralları oluşmuş buna da basın meslek ilkeleri denilmiştir. Basın meslek ilkeleri yasalar gibi zorunlu olmasalar da uygulandığı takdirde hem basına hem topluma çok şey kazandıracak ilkelere dir.⁹⁷ Buna göre basının ticari ve siyasi çıkarlara alet edilmemesi ve toplumun bundan zarar görmemesi için otokontrol çok önemlidir.⁹⁸

Basın özgürlüğünün var olması ve sürdürülebilmesi için iki şart gerekmektedir. Birincisi basın organının kurulurken özgür olmasıdır. İkincisi basın organının yayın hayatında özgür olmasıdır. Basın organının kuruluş aşamasında izin sisteminin olmaması beyanname verilmesinin yeterli olması en önemli şarttır. Özel mülkiyetin varlığı basın özgürlüğü için olmazsa olmaz bir güvencedir. Basın organı yayın yaparken ifade özgürlüğünün tüm olanaklarından faydalanacaktır hatta bu bir

⁹⁵ Özek, *Basın Özgürlüğünden Bilgilenme Hakkına*, s. 207

⁹⁶ Özgen, "Basın Özgürlüğü Kavramı", s.55

⁹⁷ Özgen, "Basın Özgürlüğü Kavramı", s.55

⁹⁸ Yücedoğan, "Basın, Özgürlük ve Gazeteci", s. 111

gerekliktir. Bu anlamda bilgi, haber toplama, eleştiri yapma, serbestçe yayın yapma özgürlüklerinin bulunması gerekir.⁹⁹

Basının tekel oluşturan sermaye güçlerinin eline geçmesi ve hükümet ya da siyasiler tarafından yönlendirilmesi basın özgürlüğüne gölge düşürmektedir. Tabii ki basının özgür olması kişi hak ve özgürlüklerini çiğneyerek her istediğini yapması demek değildir. Basın her ne kadar elinde büyük bir güç bulundursa da basının görevi kişileri yargılamak ve suçlamak değil toplumu bilgilendirmektir. Bu bağlamda basın özgürlüğü kullanılırken sorumluluğa çok dikkat edilmelidir.¹⁰⁰

Yirminci yüzyılla birlikte klasik demokrasi anlayışının değişmesine bağlı olarak basın özgürlüğü anlayışında da değişimler olmuştur. Klasik basın özgürlüğü görüşüne göre liberalizm, ekonomi ve sosyal hayatta devlet müdahalesini reddeder. Buna göre iletişim alanında siyasi iktidar sadece düzenleyici konumda bulunmalıdır. Günümüzün çoğulcu demokrasi anlayışına göre devlet iletişim sürecinde aktif rol oynamalıdır. Bu yeni basın özgürlüğü anlayışına göre; toplumun bilgilene hakkı olduğu için devlet iletişim sürecinde basın kuruluşlarına ekonomik destek sağlaması ve tekelleşmeyi önleyip çoğulculuğun korunmasını sağlaması savunulmaktadır.¹⁰¹

Basın özgürlüğü için devletin ekonomik yardım sağlaması basını sınırlı eleştiri yapmaya ya da hiç eleştiri yapmamaya yöneltebileceği de savunulmaktadır. Günümüzde ticari işletme yönü ağır basan basına sürekli ve düzenli olarak ekonomik yardım sağlanması iletişim sektörü açısından haksız rekabet anlamına gelebilir. Bu bağlamda siyasi iktidarla basın arasındaki ilişkinin dengede tutulması demokratik toplumun devamı için gereklidir. Bu denge sadece devletin yapacağı düzenlemelerle değil basının siyasi iktidarın hem olumlu hem de olumsuz yönlerini ifade özgürlüğü çerçevesinde eleştirmesi sayesinde olacaktır.¹⁰²

Demokratik bir düzende özgürlüklerin sınırlandırılması gerektiğini daha önce belirtmiştik. Basın özgürlüğünün sınırsız kullanılması gerektiği inancı demokratik düzenle bağdaşmaz. Basın özgürlüğünün tarihi gelişim sürecine baktığımızda bu

⁹⁹ Öztürk, “Basın Özgürlüğü Kuramları”, s. 87

¹⁰⁰ Aslı Yapar Gönenç, “Türkiye’de Basın Özgürlüğü”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi D. S.15. Y. 2002*, s.72

¹⁰¹ Ahmet Öztürk, “Çağdaş Demokrasilerde Siyasal İktidar Basın İlişkileri”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi D. S.8. Y.1998*, s. 66-67,

¹⁰² Öztürk, “Çağdaş Demokrasilerde Siyasal İktidar Basın İlişkileri”, s.74

özgürlüğün sınırsız olmasından değil sorumsuzca kullanılmasından dolayı basının güvenilirliği tartışılır olmuştur.¹⁰³

Günümüzde basının çok önemli bir güç olduğu kabul edilmekle birlikte toplumun basına verdiği değer de tartışılmaktadır. Her ne kadar toplum basını takip etse de basın bilgilendirme işlevinden uzaklaşıp ticari kazanç ve sermayesini düşünmeye başlayınca basına verilen değerde azalma olmuştur. Oysaki basın demokratik ya da demokratikleşen bir toplum için çok önemlidir. Basının hak ettiği ve olması gereken yeri kazanmasında basının kendisinin, ifade özgürlüğünün sınırını ve içeriğini belirleyen hukuki altyapı ve uygulamasının önemli yeri vardır.

2.4.BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN TARİHÇESİ

2.4.1. Karşılaştırmalı Hukukta Basın Özgürlüğünün Tarihçesi

2.4.1.1.ABD Örneği

Toplumlar arasındaki bilgi alışverişinin artmasıyla temel hak ve özgürlüklerin anlaşılması kolaylaşmış ve temel hak ve özgürlüklere verilen değer artmaya başlamıştır. Toplumların birbirini etkilemesi özgürlüklere olan ihtiyaç ve talebi de gün yüzüne çıkarmıştır. Bu bağlamda basının önemi ve işlevi aslında yüzyıllar önce kavranmaya başlamıştır. Genel anlamda basın özgürlüğü ile ilgili ilk düzenlemeye 1776 tarihli Virginia Haklar Bildirisinde rastlamaktayız. Bildiride “*Basın özgürlüğü, özgürlüklerin en büyük kalkanlarından biridir ve ancak baskı yönetimlerince kısıtlanabilir*” denilerek basın özgürlüğünün diğer özgürlüklerin savunucusu olduğu dile getirilmiştir.¹⁰⁴ 1791 ABD Anayasası'nın ek 1. Maddesinde “*Kongre bir dinin kurumsallaşması ile ilgili, ya da özgür ifadeden yararlanılmasını yasaklayan; ya da*

¹⁰³ Öztürk, “Çağdaş Demokrasilerde Siyasal İktidar Basın İlişkileri”, s.81.

¹⁰² Acı, “Resmi İlan Yayınlama Hakkının Basın İlan Kurumunca Belirlenmesinin Basın Özgürlüğü Açısından Değerlendirilmesi”, s. 378; Gedik, *Türk Yargı Kararları Çerçevesinde Türkiye’de Kitle İletişim Özgürlüğü*, s. 52.

ifade, ya da basın özgürlüğünü; ya da kişilerin barışçı biçimde toplanma veya hükümete şikâyetlere çözüm bulunması için dilekçe verme hakkını kısıtlayan hiçbir yasa yapamaz.”¹⁰⁵ Hükümü yer almış ve ABD’de basın özgürlüğü anayasal güvence altına alınmıştır.

ABD Anayasası’nda yer alan bu hükümde herhangi bir sınırlama gözükmemektedir. Amerikan Temsilciler Meclisi’nde “genel geçer” ilke olarak kabul edilmiştir. Fakat değişen iktidarlar döneminde bu hüküm iktidarın görüşüne göre uygulanmaya çalışılsa da, Amerikan Yüksek Mahkemesinin ifade özgürlüğünü ön plana çıkaran kararları, bu özgürlükle ilgili yeni yorumların gelişmesini sağlamıştır.¹⁰⁶

Amerikan Yüksek Mahkemesi kararlarında, basın özgürlüğün mutlak bir özgürlük olmadığını, sınırlanması gerektiğini vurgulamıştır. Basın özgürlüğünün devam eden ve açık tehlike durumlarında kanunla sınırlanabileceğini, bunun ise Anayasa’ya aykırılık teşkil etmeyeceğini savunmuştur.¹⁰⁷ Nitekim ABD’de yargı kararlarıyla bu hükme “müstehcen yayınlar, iftira ve hakaret eylemleri, devlete yönelen eylemlere karşı devletin korunmasına ilişkin yasaklar, askeri ve istihbarat bilgilerinin kasten açıklanmasının suç sayılması” gibi istisnalar getirilmiştir.¹⁰⁸

Amerikan Yüksek Mahkemesi’nin kararlarıyla ABD’de basın özgürlüğün şekillendiğini söyleyebiliriz. Tarihsel süreçte basın özgürlüğünün korunması görüşünün yanında zaman zaman bu özgürlüğü sekteye uğratabilecek kararlar da alınmıştır. Nitekim 2005 yılında New York Times gazetesinin muhabiri Judith Miller, bir istihbarat ajanının kimliğini basına sızdıran haber kaynağını açıklamadığından hapis cezasına çarptırılmıştır. New York Times gazetesi muhabirini savunarak, basın özgürlüğünü kendi özgürlüğüne tercih ettiğini belirtmiştir.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Öykü Didem Aydın, “Düşünce Özgürlüğünün Anlamı ve İşlevi Işığında Düşünce Özgürlüğünü Sınırlamanın Anayasallığı—ABD Anayasasının Birinci Ek Maddesi ve AİHS Sözleşmesi’nin 10. Maddesi Zemininden Hareket Eden Bir Kuram Çatısı—”, *Hacettepe Hukuk Fakültesi D. C. I, S. 2, Y. 2011*, s. 28.

¹⁰⁶ Öykü Didem Aydın, *Üç Demokraside Düşünce Özgürlüğü ve Ceza Hukuku – I- Amerika Birleşik Devletleri*, Seçkin y. Ankara, 2004, s. 50

¹⁰⁷ Gedik, *Türk Yargı Kararları Çerçevesinde Türkiye’de Kitle İletişim Özgürlüğü*, s. 52

¹⁰⁸ Tayfun Aksoyak, “Mukayeseli Hukukta Basın Hürriyetinin Düzenlenişi”, *Prof. Dr. Halil Cin’e Selçuk Üniversitesinde 10. Hizmet Yılı Armağam* içinde, SÜHF y. Konya, 1995, s. 170.

¹⁰⁹ Gedik, *Türk Yargı Kararları Çerçevesinde Türkiye’de Kitle İletişim Özgürlüğü*, s. 53

ABD Anayasası'nda yer alan bu hüküm insanların kendisini ifade edebilmesi ile bilgi ve haber alışverişini sağlamada devlete yüklediği ödev açısından önemlidir. İfade özgürlüğü ve bunun en önemli aracı basını hukuksuz olarak sınırlamak özünde tüm özgürlüklere yapılmış bir müdahale olacaktır. Tabi ki hukuka uygun yine toplumun huzuru için asgari düzenlemeler olmalıdır.

2.4.1.2.İngiltere Örneği

Avrupa'da basın özgürlüğünün öncülüğünü İngiltere'nin yaptığını söyleyebiliriz. İngiltere burjuvazinin merkezi olduğundan ticari ve siyasi haberlerin öğrenilip aktarılması burjuvaziyi ayakta tuttuğu gibi basın özgürlüğüne katkı yapmıştır.¹¹⁰ Toplumun yeniliklere olan merakına, engelleme olmadan ulaşması arzusu ile basının bilgi ve haber alışverişini sağlaması işlevi basını zamanla ayrıcalıklı bir konuma getirmiştir. İngiltere, basın özgürlüğü konusunda vermiş olduğu mücadeleler sonucunda, Avrupa'da sansürün yasaklandığı ilk ülke olarak tarihe geçmiştir¹¹¹.

Sansür her ne kadar yasaklansa da siyasi iktidar otoritesini sağlamak adına başka yöntemlerle basın üzerinde baskı kurmayı amaçlamıştır. Basının ihtiyaç duyduğu malzemelerin vergisi artırılmış, bazı gazeteler kapatılması yoluna gidilmiş, halkın okuma salonlarına girişi için izin şartı getirilmiştir. 18. yüzyılın sonuna doğru büyük gazetelerin kurulmaya başlaması, gazetecilerin teminat altına alınması, vergi indirimiyle basın özgürlüğü gelişimi devam etmiştir.¹¹²

İngiltere'de basın özgürlüğünün sınırlanması devleti tehlikeye düşürme, genel ahlaka aykırı hareket etme, hukuka aykırı olarak kişilerin zararına hareket etme durumlarında sınırlandırılabilir. Basın bu sınırlamalara uyma şartı ile yayınlarını yapmak durumundadır. Aksi halde yargı mercileri devreye girmektedir.¹¹³

¹⁰⁸ Cem Eroğul, *Anatüze'ye Giriş*, İmaj y. Ankara, 1993, s. 30

¹⁰⁹ M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, 5.B. Der y . İstanbul , 2002, s.66

¹¹² Gedik, *Türk Yargı Kararları Çerçevesinde Türkiye'de Kitle İletişim Özgürlüğü*, s.57

¹¹³ İçel & Ünver, *Kitle Haberleşme Hukuku*, s. 28

2.4.1.3.Fransa Örneği

1789 Fransız İhtilali ile birlikte Fransa’da basın ve basının özgür olması anlayışı gelişmeye başlamıştır.¹¹⁴ Fransa halkı İngiltere ve Amerika’da yaşanan gelişmeler doğrultusunda, Fransız İhtilalinden sonra temel hak ve özgürlükleri kapsayan, esaslı bir bildiri hazırlamışlardır. Bu bildiri, 26 Ağustos 1789 tarihli “Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi”dir.¹¹⁵ Bildirinin 11. maddesi “*Düşüncelerin ve görüşlerin özgürce iletimi, insanın en değerli haklarından birisidir. Bu nedenle her yurttaş serbestçe konuşabilir, yazabilir ve yayımlayabilir; ancak bu özgürlüğün yasada tanımlanan biçimde kötüye kullanılmasından ötürü sorumlu tutulur.*” şeklindedir. 1791 ve 1793 Anayasalarında da basın özgürlüğünün yer verilmiştir.¹¹⁶ Buna göre ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğü güvence altına alınmıştır.

Fransız İhtilali sonrasında gelişen basın özgürlüğü ile o dönemde Fransa’da siyasi içerikli gazeteler yayına başlamıştır. Devrimin ve arkasından kabul edilen 1789 tarihli insan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ile Fransa’da çok geniş bir özgürlük havası hâkim olmuştur.¹¹⁷

Fransız İhtilali basın için önemli ilkeler ve görüşler ortaya koymuştur. İlk olarak mutlak monarşi iktidarında haksızlıkları koruyan gizliliğin ortadan kalkması görüşü ve kamusal işlerde şeffaflık ilkesidir. Bu ilkeyle birlikte mecliste konuşulan her konu basın aracılığıyla halka ulaştırılabilecekti. İkinci önemli ilke demokrasinin ve halk egemenliği düşüncesinin yerleşmesi için basını halk ve temsilciler arasında iletişimi sağlaması ilkesidir. Bir diğer görüş ise basının siyasi olayların hem merkezinde olması hem de topluma ulaştırmasıdır.¹¹⁸

Fransız İhtilali sonrası gelişen özgürlük ortamı Napolyon döneminde kesintiye uğramıştır. Zira bu dönemde birçok gazete kapatılmış, basın özgürlüğü yerine iktidarın kendi çıkarlarına göre hareket eden bir basın oluşturulmaya

¹¹⁴Oya Tokgöz, *Temel Gazetecilik*, 5. B. İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 59

¹¹³İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 89

¹¹⁶Gedik, *Türk Yargı Kararları Çerçevesinde Türkiye’de Kitle İletişim Özgürlüğü*, s. 59-60

¹¹⁷İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 91

¹¹⁸Jean-Noel Jeanneney, *Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi*, (çev. Esra Atuk) Yapı Kredi y. İstanbul, 1998, s. 60

çalışılmıştır. 1848 yılına kadar sansür uygulamaları devam etmiş, bu tarihteki Anayasa ile tamamen kaldırılmıştır. 1881 yılında çıkarılan “Jules Ferry ” kanunu ile basın özgürlüğüne karşı gelişen kısıtlamalar kaldırılmıştır. Bu kanun Birinci Dünya Savaşı sırasındaki sınırlamalar dışında basın özgürlüğünün güvencesini oluşturmuştur. ¹¹⁹

2.4.1.4. Almanya Örneği

Almanya'nın basın tarihi açısından önemi, matbaanın icadı ve toplumun hizmetine sunulmasından gelmektedir. Matbaayla birlikte basılı eserlerin ve yayınlanmaya başlayan gazetelerin halka ulaşması sağlanmış, fikirler geniş kitlelere böylece daha kolay ulaştırılmıştır. ¹²⁰

Almanya her ne kadar matbaayla ilk tanışan devlet olsa da 19. yüzyıla gelene kadar sansür ve baskıcı rejim basının üzerindeydi. 1848 Reichs Anayasa'sı ve 1919 Weimar Anayasa'sında düşüncüyü açıklama özgürlüğü bazı kısıtlamalarla birlikte yer aldığını görmekteyiz. Hitler döneminde ise basın özgürlüğünün tamamen kaldırıldığını, basına sadece Nazi ideolojisinin anlatılması için izin verildiğini söyleyebiliriz. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise 1949 tarihli Federal Almanya Anayasa'sı ile basın özgürlüğü garanti altına alınmıştır. ¹²¹

1956 yılında Alman Basın Konseyi kurulmuştur. Bu konseyin amacı basın özgürlüğün korunmasını sağlamak ve bunu gerçekleştirmek için tekelleşmenin önüne geçmektir. Konseyin büyük bir yaptırım gücü olmasa da, özellikle oto- sansür konusunda etkili olmuştur. ¹²²

¹¹⁹ Gedik, *Türk Yargı Kararları Çerçevesinde Türkiye'de Kitle İletişim Özgürlüğü*, s. 60-61

¹²⁰ Gedik, *Türk Yargı Kararları Çerçevesinde Türkiye'de Kitle İletişim Özgürlüğü*, s.66

¹²¹ Gedik, *Türk Yargı Kararları Çerçevesinde Türkiye'de Kitle İletişim Özgürlüğü* s.67

¹²² İçel & Ünver, *Kitle Haberleşme Hukuku*, s.238-239

2.5. TÜRKİYE’DE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN TARİHÇESİ VE GÖRÜNÜMÜ

2.5.1.Cumhuriyet Öncesi Dönemde Basın Özgürlüğü

2.5.1.1.Basın Alanındaki İlk Faaliyetler

Osmanlı Devleti, devletin devamlılığını üstün tutan korumacı devlet anlayışının ve çok uluslu demografik yapısının bir gereği olarak yenilikleri kabullenmede zorlanan ve yadırgayan bir devlet olmuştur.¹²³ Zira Osmanlı devlet geleneğine göre devletin bölünmesini ve parçalanmasını engellemek esastır. Bunun için kardeş katli dahi kabul edildiği gibi azınlık olarak görülen milletler daima kontrol altında tutulmak istenmiştir. Bu sebeple yenilikler zorlamalar sonucu kabul edilmiştir.

Osmanlı Devleti’nde matbaacılığın ilk izlerinin 15. yüzyılda Türkler tarafından değil de İspanya’dan İstanbul’a göç eden Museviler tarafından oluşturulduğunu görmekteyiz. Türk matbaacılığı ise 1727 yılında İbrahim Müteferrika tarafından matbaanın kurulmasıyla başlar. Müteferrika matbaasının kuruluşundan Tanzimat Fermanı’nın 1839 yılında ilanına kadar yüzyılı da geçen bir zaman diliminde sadece 434 kitap basıldığı düşüldüğünde basın tarihimiz açısından yeniliklerin topluma zor adapte olduğunu söyleyebiliriz.¹²⁴

Basım faaliyetleri 15. yüzyılda başlasa da ilk gazete Avrupa’dan yaklaşık iki yüzyıl sonra¹²⁵ ancak 18. yüzyılda yine Türkler tarafından değil Fransızlar tarafından İstanbul Fransız Elçiliği’nce basılmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti’nin ilk resmi gazetesi “Takvim-i Vekayi” 1831 yılında yayınlanmış, ilk özel Türk gazetesi olan “Tercüman-ı Ahval” ancak 1860 yılında yayınlanabilmiştir.¹²⁶

¹²³ Nevin Ünal Özkorkut, “Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti’ndeki Görünümü”, *AÜHFD*, C. LI, S. 3, Y. 2002, s.71

¹²⁴ Salihpaşaoğlu, *Türkiye’de Basın Özgürlüğü*, s.125

¹²⁵ Cevdet Perin, *Tarih Boyunca Düşünce ve Basın Özgürlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1974, s. 90

¹²⁶ Salihpaşaoğlu, *Türkiye’de Basın Özgürlüğü*, s.126

2.5.1.2.Tanzimat Dönemi

Tanzimat dönemi 1839 yılında Gülhane Hatt-ı Hümayun'un ilanıyla başlayan, daha sonraki yıllarda demokratikleşme sürecine öncülük edecek, padişahı etkileyebilecek, batı düşüncesinden örnek alan aydınların yetiştiği bir dönemdir.¹²⁷ Tanzimat Fermanı'nda temel haklarla ilgili maddeler yer alsa da çoğu özgürlük gibi basın özgürlüğüne da yer verilmemiştir.¹²⁸ Ancak Tanzimat Dönemi'nin önemi Türkiye'de gerçek anlamda basının ortaya çıkmasının Tanzimat'ın ilanıyla başlayan batılılaşma hareketlerini savunan aydınların sayesinde olmasıdır.¹²⁹

Tanzimat döneminde umulduğu gibi şahsi hak ve özgürlüklerin sağlanmadığını, padişah Abdülaziz döneminde Osmanlı devlet geleneğini sürdürmek için baskının yaygınlaştığını, Tanzimat ilkelerinin uygulanmadığını görmekteyiz. Tanzimat döneminde batı düşüncesini görüp örnek alan aydınlar, meşruti yönetim tarzını istemekte ve bunun için basın faaliyetlerini kullanmışlardır.¹³⁰

Bu dönemde ilk yarı özel kabul edilen Türk gazetesi "Ceride-i Havadis" ve ilk Türk dergisi "Vekayi-i Tıbbiye"nin yayımlandığını görmekteyiz.¹³¹ Ancak gazete, gazetecilikle ve basınla ilgili idarenin kararları dışında herhangi bir kural ya da yöntem yoktu.¹³²

1857 tarihinde matbaalarla ilgili ilk düzenlemeleri içeren "Matbaalar Nizamnamesi" çıkarılmıştır. Bu nizamnamede matbaaların basacağı eserlerin basılmadan önce inceleneceği, devlet için bir sakınca olmaması halinde basılabileceğine dair sansür hükümleri yer almıştır.¹³³

1864 yılına gelindiğinde basınla ilgili olarak yapılan ilk hukuki düzenlemeye rastlamaktayız. Matbuat Nizamnamesi olarak çıkarılan bu düzenlemede gazetelerin yayınlanması hükümetin iznine bağlanmıştır. Bu iznin her zaman geri alınabileceği,

¹²⁷ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, 2.B. Afa y. İstanbul, 1996, s.20

¹²⁸ Ünal Özkorkut, "Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti'ndeki Görünümü", s. 72

¹²⁹ Salihpaşaoğlu, *Türkiye'de Basın Özgürlüğü*, s. 126

¹³⁰ Köksal Şahin, "Çok Partili Dönem Öncesi Türkiye'de Demokratik Gelişim ve Basının Bu Süreçteki Yeri", s. 69

¹³¹ Gedik, *Türk Yargı Kararları Çerçevesinde Türkiye'de Kitle İletişim Özgürlüğü*, s. 76-77

¹³² Dönmezer, *Basın ve Hukuku*, s. 128

¹³³ Hasan Refik Ertuğ, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, İstanbul Üniversitesi y. No: 1492, İstanbul 1970, s. 193

siyasi içerikli olmayan yayınların izin alınmadan basılabileceği, gazete çıkarmak için en az otuz yaşında olmak gerektiği gibi hükümler yer almıştır.¹³⁴ Bu hükümleri incelediğimizde günümüz şartları açısından ancak eleştirebiliriz. Çünkü dönemin Osmanlı Devleti düşünüldüğünde dış baskılardan yorulmuş, ayakta kalmaya çalışan bir devlette ancak bunu görebilirdik.

Yine bu nizamnamede yürürlükte bulunan cezalar yerine suç işleyen gazeteyi kapatmak düzenlemesi getirilmiştir.¹³⁵ Örneğin devletin düzenini bozan, suç işlenmesini kışkırtan, padişah ve hanedan için uygun olmayan sözler kullanan, dost ve müttefik ülke liderleri hakkında olumsuz yazılar yazan gazeteler kapatılabilecekti.¹³⁶

Bu dönemde devletin bazı birimlerinde memur olarak görev yapan bazı gazeteci aydınlar basının aracılığıyla muhalefet ettikleri konuları açıklama olanağı bulurlar. Gazetelerin sayısının artmasıyla birlikte muhalefetleri daha güçlü duruma gelir. Bunun üzerine 1867’de dönemin Sadrazamı Âli Paşa tarafından *Âli Kararname* olarak da bilinen yeni kararname yürürlüğe girer. 1864 Matbuat Nizamnamesi geçici olarak yürürlükten kaldırılır, hükümete basın hakkında idari kararlar alma yetkisi verilir.¹³⁷

Âli Kararname 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesinin uygulanmasını daralttığı gibi sansür uygulaması olarak da değerlendirilmiştir. Bu dönemde basın, devlet politikalarını hem eleştirmiş hem de yaşanan olaylarla ilgili olarak kamuoyunu bilgilendirmeye çalışmıştır. Buna karşılık Âli Kararnamenin gerekçesi olarak “*İhtiraslarından imparatorluğun esaslarını zedelemeyi göze alan, memleketi tarafsız müdafaa edeceklerine, memleket düşmanlarının emrine tabi olarak muzır fikirlere aracılık ederek muzır havadisleri neşretmeleri*” gösterilmiştir. Özgürlük ve milliyet gibi kavramları halka tanıtan, N. Kemal’in çıkardığı “Tasvir-i Efkâr”, Girit sorunu ve ekonomik politikayı eleştiren A. Suavi’nin çıkardığı “Muhbir”, “Ayine-i Vatan,

¹³⁴ Dönmezer, *Basın ve Hukuku*, s. 128

¹³⁵ Ahmet Danışman, *Basın Özgürlüğünün Sağlanması Önlemleri (Devletin Basın Karşısındaki Aktif Tutumu)*, Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu y. No: 1, Ankara, 1982, s. 6

¹³⁶ Ünal Özkorkut, “Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti’ndeki Görünümü”, s. 73

¹³⁷ Asuman Tezcan, “Âli Kararname ve Basın”, *Selçuk İletişim Fakültesi D*, C.III. S.4. Y. 2005, s.168

Vatan, Utarit” gibi gazeteler de Âli Kararnameye dayanılarak basın bu durumu idarece hoş karşılanmadığından kapatılmıştır.¹³⁸

1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi’nde basında sansürden ziyade özgürlüğün daha çok dikkat çektiği, 1867 tarihli Âli Kararname’de basın özgürlüğünün tamamen ortadan kaldırıldığı görülmektedir.¹³⁹ Âli Kararname’nin mimarı Âli Paşa’nın basın yaptığı eleştirilerle ilgili olarak, “*Devletin zaafını millete söylemeyi bir vatanperverlik eseri bulmam*” sözü¹⁴⁰ manidardır. Günümüzün penceresinden o günün şartlarını değerlendirdiğimizde dış baskılara karşı ayakta kalmaya çalışan bir devlet ile sanayileşmenin gerisinde kalarak tarım toplumunun ekonomisi gereği kültürünü maalesef ilerletemeyen bir toplum görürüz. Bu şartlarda devleti ayakta tutma çabasının bir belirtisi olarak devlet aleyhine olan her şey de olduğu gibi basın da bu durumun propagandisti olarak görüldüğünden basına karşı çıkmıştır. Ancak devletin herhangi bir zaafı varsa ki en azından bağımsız olarak gözüken devletlerin zaafı olmaması gerekirken, millete bunun basın tarafından aktarılmasında, devlet yönetimindeki yapılan yanlışlıkların düzeltilmesi için gerekli olduğunu söyleyebiliriz. Yoksa halkın bilgilendirilmesi sağlanmadan, devletin yaptığı her şey doğru gösterilmiş olur, ancak bu durumda da devleti yönetenler alkışlanırken diğer taraftan hem halk hem de devlet sömürülmüş olur.

¹³⁸ Tezcan, “ Âli Kararname ve Basın”, s. 168

¹³⁹ İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 86

¹⁴⁰ Tezcan, “Âli Kararname ve Basın”, s.168

2.5.1.3. Meşrutiyet Dönemi

2.5.1.3.1. I. Meşrutiyet Dönemi

I. Meşrutiyet dönemi, hak ve özgürlüklere dair hükümlerin yer aldığı, fakat kişilere tanınan hak ve özgürlüklerin hem siyasi hem de hukuken bir teminatının olmadığı, padişaha hak ve özgürlükleri askıya alacak yetkinin de verildiği 1876 Anayasası'nın (Kanun-ı Esasi) 23 Aralık 1876' da ilanı ile başlayan bundan sadece 2 yıl sonra 1876 Anayasası'nın 1878'de yürürlükten kaldırılması ile biten dönemdir.¹⁴¹

Türk Milleti'nin ilk yazılı Anayasa'sı olan 1876 Anayasası'nın 12. maddesinde “*matbuat kanun dairesinde serbesttir*” hükmü yer almıştır. Buna göre basına sınırlama getirilerek ancak kanunlar çerçevesinde özgürlük tanınmıştır. Basına kanunlar dairesinde özgürlük tanınması her türlü kanunla sınırlandırılabilmesi anlamına gelmekteydi.¹⁴² Ancak yine bu hüküm etken konumda olan padişaha basınla ilgili kanun yapma konusunda sınırsız bir yetki tanınması ve idari kararlarla değil de kanunla sınırlamaların yapılabileceği kuralını getirmesi açısından önemlidir.¹⁴³

1876 Anayasası'nda hakların temeli olan düşünce özgürlüğüne yer verilmemiştir. Geniş bir özgürlük düzenlemesi bu anayasada yer alsa da en doğal insan davranışı olan düşünce özgürlüğünden bahsedilmemesi Türk Milleti'nin ilk anayasası olduğu düşünüldüğünde teknik bir eksiklik olarak göze çarpar.¹⁴⁴ Ancak devrin siyasi konjonktüründe padişahın kendi iradesiyle anayasayı askıya alabileceği yetkisi dikkate alındığında¹⁴⁵ bilinçli bir tercih olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira Meşrutiyet devri Osmanlı'nın dış baskılara ve içteki özgürlük isteklerine karşı saltanatın olabildiğince korunmaya çalışıldığı bir dönemdir.

¹⁴¹ Köksal Şahin, “Çok Partili Dönem Öncesi Türkiye’de Demokratik Gelişim ve Basının Bu Süreçteki Yeri”, s. 70-71

¹⁴² Hıfzı Topuz, *II. Mahmut’dan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s.48

¹⁴³ Dönmezer, *Basın ve Hukuku*, s. 130

¹⁴⁴ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, Yapı Kredi y. İstanbul, 2004, s. 145

¹⁴⁵ Danışman, *Basın Özgürlüğünün Sağlanması Önlemleri (Devletin Basın Karşısındaki Aktif Tutumu)*, s.7

Yine 1876 Anayasası'nın basın özgürlüğünü düzenleyip basın özgürlüğünün temeli olan ifade özgürlüğü ile ilgili bir hükme yer vermemesi de ilginçtir. Zira 1876 Anayasası'nın mehzaz kanunu olan 1831 tarihli Belçika Anayasası'nda basının hür olduğu, sansür edilemeyeceği, 1850 tarihli Prusya Anayasası'nda ise düşüncelerin söz, yazı, resim ve yayın yoluyla aktarılmasının serbest olduğu, yine basının hür olduğu, sansürün olamayacağına belirtilmesi karşısında 1876 Anayasası'nda bu konuda da bilinçli bir tercihin yapıldığı görülmektedir.¹⁴⁶ Bu düzenleme karşısında basının gücünün fark edilmiş olması ve devleti ayakta tutma çabasının karşı karşıya geldiği anlaşılmaktadır.

Basının kanunlar çerçevesinde serbest olması anlayışı, basının herhangi bir kanunla sınırlanabileceğini göstermektedir. Sultan II. Abdülhamit hem bu maddeye dayanarak hem de Matbuat Nizamnamesi ile Sansür Kararnamesinin de yürürlükte bulunması sebebiyle sansür için özel bir düzenleme yapmak zorunda kalmamıştır.¹⁴⁷

1878 yılına gelindiğinde Kanun-ı Esasi Osmanlı Devleti'nin kaybettiği Osmanlı-Rus savaşı ve toplumun henüz hazır olmadığı gerekçeleriyle yürürlükten kaldırılmıştır. Bu anlamda sınırlı olan basın özgürlüğü de tekrar sekteye uğramıştır.¹⁴⁸ Bu tarihten itibaren Sultan Abdülhamit ve basın arasında tabiri caizse bir mücadele ya da savaş başladığı söylenebilir. Devlet ekonomik yönden güçsüz, dış güçlerin her yönden baskısı altında, sadece görünürde bağımsız bir devlettir. Bu sebeple ülke içinden ve dışından hiçbir olumsuzluğa tahammülün olmadığı bu dönemde basın belki de en büyük ve güçlü muhalefet olarak görülmüştür. Hatta bazı gazetelerin olumsuz nitelikte yazılar yazdığı daha sonra bunları yayınlamamak için padişahın para aldığı bilinmektedir.¹⁴⁹

Basına karşı uygulanan etkili sansür sonucu, sansür heyeti gazeteleri basım öncesinden itibaren denetime almış, bunun sonucu olarak özgürlüğü savunan Jön Türkler yurtdışı basın faaliyetlerine hız vermiş, anayasanın daha demokratikleştirilip, tekrar yürürlüğe konması amacı için 1908'te II. Meşrutiyetin ilanına kadar 30 yıllık zorlu bir süreç başlamıştır. Bu dönemde meşrutiyet isteği güçlü bir şekilde Türk yurtdışı basınında gündemde tutulmuş, çözüm arayışları dile getirilmiş, ilk defa

¹⁴⁶ Ünal Özkorkut, "Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti'ndeki Görünümü", s. 76

¹⁴⁷ Topuz, *II. Mahmut'dan Holdinglelere Türk Basın Tarihi*, s. 48

¹⁴⁸ Salihpaşaoğlu, *Türkiye'de Basın Özgürlüğü*, s. 130

¹⁴⁹ İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 267

demokrasinin gereği olan siyasi ve şahsi haklar ile bunların anayasada güvence altına alınması zorunluluğu, parlamenter yönetim için seçimlerinin demokratik yöntemlerle yapılmasının önemi gibi yeni, demokratik işleyişle ilgili konular makalelerde işlenmiştir.¹⁵⁰ Londra, Cenevre, Brüksel gibi şehirlerde yayınlanan gazete ve dergiler gizli olarak Türkiye'ye ulaştırılmıştır.¹⁵¹ Bu dönemin sonunda 1908 yılında meşrutiyet tekrar ilan edilmiştir.

2.5.1.3.2. II. Meşrutiyet Dönemi

1908 yılında Kanun-ı Esasi'nin tekrar yürürlüğe girmesiyle başlayıp Milli Mücadele dönemine kadar geçen dönem II. Meşrutiyet dönemidir. Bu dönemde Türk basınında gazetelerin sayısı eşine az rastlanır biçimde artmıştır.¹⁵² II. Meşrutiyet'in tekrar ilanı ile yürürlüğe giren Kanun-ı Esasi'nin 12. Maddesine “basın kanun dairesinde serbesttir” hükmüne “hiçbir şekilde teftiş ve incelemeye tabi tutulamaz” hükmü eklenerek sansür yasağı anayasal güvence altına alınmıştır.¹⁵³

II. Meşrutiyet'in ilanı ile oluşan özgürlük düşüncesi basında olabildiğince hissedilmiş, hem yayın öncesi hem yayın sonrası sansürün olmaması özgür düşünceleri de beraberinde getirmiştir.¹⁵⁴ 1909 yılında basında özgürlükçü bir düzenleme olarak gazete çıkarılabilmesi için izin sistemi yerine beyanname verme yani bildirim sistemi öngörülmüştür.¹⁵⁵ Bunun yanında hükümete gazete ve dergi kapatma yetkisi de veren bu kanunda özgürlük alanını genişletme ve zararlı yayınları durdurma konusunda çelişki olduğu görülmektedir.¹⁵⁶

1909 Matbuat Kanunu'ndan yaklaşık bir yıl sonra gerçekleşen 31 Mart Vakası ile sıkıyönetim ilan edilmiş, İttihat ve Terakki Partisi'nin iktidarı güçlenmişti.

¹⁵⁰ Köksal Şahin, “Çok Partili Dönem Öncesi Türkiye’de Demokratik Gelişim ve Basının Bu Süreçteki Yeri”, s.72

¹⁵¹ Perin, *Tarih Boyunca Düşünce ve Basın Özgürlüğü*, s. 92

¹⁵² Dönmezer, *Basın ve Hukuku*, s. 132

¹⁵³ Danışman, *Basın Özgürlüğünün Sağlanması Önlemleri (Devletin Basın Karşısındaki Aktif Tutumu)*, s. 7

¹⁵⁴ Özek, *Basın Özgürlüğünden Bilgilenme Hakkına*, s.3

¹⁵⁵ Danışman, *Basın Özgürlüğünün Sağlanması Önlemleri (Devletin Basın Karşısındaki Aktif Tutumu)*, s. 7

¹⁵⁶ Salihpaşaoğlu, *Türkiye’de Basın Özgürlüğü*, s. 131

Ancak yine iktidar, basına özgürlük yerine sansürü aynı zamanda İttihat ve Terakki'yi desteklemeyen gazeteleri kapatma yoluna gitmişti. Burada bazı gazetecilerin kendi çıkarları için özgürlüğü kötüye kullanılmak istemesi de etken olmuştur.¹⁵⁷ I. Dünya Savaşı'na Savaş sonunda ise yine basına özgürlük gecikmeli olarak gündeme gelecekti.

2.5.1.4. 1921 Anayasası Döneminde Basın Özgürlüğü

1918 yılında Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasının ardından ülkemiz toprakları işgal kuvvetleri tarafından işgal edilmeye başlanmıştı. Türk basını bu durumda işgal altında olan bir ülkenin basınıydı. Türk toplumu bu yıllarda adeta basından iyi haberlerle moral bulmak istiyordu. İşgal kuvvetleri gazetelerde kendileri aleyhine yazı yazan gazetecileri tutukluyor, daha önceden getirilen sansürü daha da kuvvetlendiriyordu. Milli mücadele ve Atatürk ile ilgili yayın yapmak yasaklanmıştı.¹⁵⁸ Görüldüğü gibi bu dönemde bağımsız olmayan bir devlette özgür basından da söz etmemiz mümkün değildir. Ancak topyekün girilen mücadelede basının kendini görevli görmesi hem de milletin basından olan beklentisi doğrultusunda basının hareket ettiğini söyleyebiliriz. Mustafa Kemal de basının gücünü anlamış ve özgürlük mücadelesinde basını araç olarak kullanmış, Mütareke basını olarak nitelendirilen İstanbul gazetelerinin Anadolu'da yayınlanması yasaklanmış, millet iradesinin üstünlüğü böylece anlatılmıştır.¹⁵⁹

Bu şartlar altında hükümetin kuruluşu için gerekli olan düzenlemeyi yapmak adına 1921 Teşkilat-ı Esasiye Anayasası yürürlüğe girmiştir. Ancak sadece bu amaca yönelik olarak düzenlendiği için temel hak ve özgürlüklerden aynı zamanda basın özgürlüğünden bahsedilmemiştir.¹⁶⁰ Basın bu dönemde Milli Mücadele'nin bir organı

¹⁵⁷ Perin, *Tarih Boyunca Düşünce ve Basın Özgürlüğü*, s. 9

¹⁵⁸ Perin, *Tarih Boyunca Düşünce ve Basın Özgürlüğü*, s. 94

¹⁵⁹ Perin, *Tarih Boyunca Düşünce ve Basın Özgürlüğü*, s. 96; Özgür Temiz, *Basın Özgürlüğünün Sınırlanmasında İlke Sorunu*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniv, 2007, s. 39

¹⁶⁰ Gedik, *Türk Yargı Kararları Çerçevesinde Türkiye'de Kitle İletişim Özgürlüğü*, s. 79

olarak görev yapmış, devletin niteliği ile yürürlüğe konulan kanunların ilanı basınla yapılmıştır.¹⁶¹ Bu dönemde İstanbul'daki basın ise işgal kuvvetlerinin baskısı altındaydı.

2.5.2.Cumhuriyet Döneminde Basın Özgürlüğü

2.5.2.1. 1924 Anayasası Döneminde Basın Özgürlüğü

2.5.2.1.1. Tek Parti Dönemi

1924 Anayasası temel hak ve özgürlükleri içerse de anayasal güvence getirmemiştir. 1924 Anayasası'nın 77. Maddesi basın özgürlüğü ile ilgili hüküm içermektedir. Bu hükme göre "basın kanun dairesinde serbesttir ve yayınlanmadan önce teftiş ve incelemeye tabi değildir".¹⁶² Anayasanın bu hükmünden açıkça anlaşıldığı üzere sansür yasağı getirilmek istenmiştir. Ancak kanun çerçevesinde serbestlik adıyla yapılmak istenen denetim sansürü kendi içerisinde barındırmaktadır.

Bu dönemde hem iktidar taraftarı hem de buna karşı olan basın, yayın faaliyetine devam etse de 1924 tarihli Şeyh Said ayaklanması sonucu çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu ile basın yine özgürlüğünü kaybetmiştir. Bu kanun ile Hükümete Cumhurbaşkanı'nın onayı ile ülkenin düzenini, huzur ve asayişini bozmaya yönelik her türlü oluşumu ve yayınları yasaklayarak faillerini İstiklal Mahkemelerine verme yetkisi verilmesi basının tamamen hükümetin kontrolünde olacağı sonucunu ortaya çıkarmıştır.¹⁶³

Yine Takrir-i Sükûn Kanunu'na dayanılarak sıkıyönetim ilan edilmiş, sıkıyönetim ilan edilen bölgelerde basın yayın faaliyetlerinin sansüre tabi tutulacağı düzenlemesi getirilerek kapatılan gazete sahiplerinin İstiklal Mahkemelerinde yargılanması basın üzerinde korku düşüncesi oluşturmuştur. 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasıyla basın bulduğu destek sayesinde tekrar eleştirel

¹⁶¹ Temiz, *Basın Özgürlüğünün Sınırlanmasında İlke Sorunu*, s. 40.

¹⁶² Gedik, *Türk Yargı Kararları Çerçevesinde Türkiye'de Kitle İletişim Özgürlüğü*, s. 80.

¹⁶³ Salihpaşaoğlu, *Türkiye'de Basın Özgürlüğü*, s. 133.

yazılara başlamıştır. Bu yıllarda iktidar ve muhalefet yanlısı basın adeta kendisini iktidarın ve muhalefetin yerine koyduğu söylenebilir.¹⁶⁴ 1929 yılına kadar Takrir-i Sükûn Kanunu uygulanmış, yeni kurulan devleti her türlü olumsuzluktan koruyarak mücadele etmek isteyen iktidar, cumhuriyetin aleyhine olacağını düşündüğü gelişmelerden dolayı basına karşı sert davranmış, basın bu yıllarda bu sebeple dış politikaya ağırlık vermiştir.¹⁶⁵

1945 yılına kadar uygulamada tek parti iktidarı olsa da, meclisin üzerinde başkaca bir güç olmadığını ve ülkeyi yönetmede millet iradesinin olduğu düşüncesinin yerleştirilmeye çalışılmasını basın kendisine bir görev addetmiştir.¹⁶⁶ Ancak basının bu görevi yapması da kolay olmayacaktır. Zira 1931 yılında çıkarılan Matbuat Kanunu'nun 50. maddesi “memleketin genel siyasetine dokunacak yayımdan dolayı İcra Vekilleri Heyeti kararı ile gazetelerin veya dergilerin geçici olarak kapatılması” hükmünü içeriyordu.¹⁶⁷ Bu suretle kanunu yapan yasama, uygulayacak olan yürütmenin elini güçlendirerek eleştiri yapılmasının dahi önünü kapatmıştır. Memleketin genel siyasetine dokunmadan yayın yapma zorunluluğu getirilmesi basının gücünün bir kez daha farkında olmanın aynı zamanda tek düşünce hâkimiyetinin geçerli olduğunun, basın özgürlüğünün yine sadece mevzuatta kaldığının da bir göstergesidir. İktidar aleyhine yapılacak yayınların Bakanlar Kurulu kararı ile kapatılacak olması basının sesini daha kolay kısmının bir yolu olmuştur.

İktidar basın üzerinde denetim ve etkinliğin sağlanması için devlet ilanlarının dağıtılması ve basın yayım faaliyeti için gerekli kâğıt ile her çeşit kırtasiye malzemesinin hem ithalatını hem ülke içinde dolaşımını da elinde bulundurmuştur. Aynı zamanda Atatürk döneminde yasal denetime ek olarak 40 gazetecinin milletvekili olduğu, dönemin sosyal yapısı düşünüldüğünde basının yakından kontrol altında tutulmak istenmesi düşüncesi vardır.¹⁶⁸

Bu dönem İstanbul'da Tevhid-i Efkâr, Son Telgraf, İstiklal, Vatan, Sebülürreşat, İzmir'de Seday-ı Hak, Trabzon'da İstikbal, Mersin'de Doğru Söz gibi

¹⁶⁴ Salihpaşaoğlu, *Türkiye'de Basın Özgürlüğü*, s. 134

¹⁶⁵ Uygur Kocabaşoğlu, *1919- 1938 Dönemi Basınına Toplu Bir Bakış*, SBF Basın Yayın Yüksekokulu Yıllığı, Ankara, 1981, s.110.

¹⁶⁶ Köksal Şahin, “Çok Partili Dönem Öncesi Türkiye'de Demokratik Gelişim ve Basının Bu Süreçteki Yeri”, s. 68.

¹⁶⁷ Dönmezer, *Basın ve Hukuku*, s. 135.

¹⁶⁸ Kocabaşoğlu, *1919- 1938 Dönemi Basınına Toplu Bir Bakış*, s.112.

gazetelerin kapatıldığı; Hüseyin Cahit, Zekeriya Sertel, Cevat Şakir, Velid Ebuzyiya, Ahmet Emin Yalman gibi gazetecilerin tutuklandığı bir dönem olmuştur.¹⁶⁹

1938 tarihinde Matbuat Kanunun'daki değişiklikle, gazete ve dergi çıkaracakların teminat mektubu vermeleri, yayım için ruhsatname almalarını, gazete ve dergi sahibi olmak için yaş şartı yükseltilerek 21'e çıkarılması öngörülmüş, böylece basın özgürlüğünün önüne engeller konulmaya devam edilmiştir.¹⁷⁰ Gazete ve dergi çıkarmak için getirilen ruhsatname koşuluyla idareye inceleme yetkisi verilmiştir. İdarenin bu durumda keyfi uygulamalar yapabileceği açıktır.

İsmet İnönü iktidarında II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle gazetelerin büyük çoğunluğunun yer aldığı İstanbul da dâhil olmak üzere bazı iller için sıkıyönetim ilan edildi. Sıkıyönetim ilan edilen yerlerde sıkıyönetim komutanlarının yetkileri çok genişti. Bunlardan biri de gazete, kitap ve sair yayımların basımını men etmek, ithalini yasaklamak, matbaaları kapatmak, matbuat, telgraf, mektup üzerine sansür koymaktı.¹⁷¹ Bu düzenlemeyle sıkıyönetim adı altında açıkça basın özgürlüğü yok edilmek istendiği, aslında topluma bir korku mesajının verildiği anlaşılmaktadır.

1945 yılına kadar devam eden tek parti uygulaması aslında anayasanın öngördüğü bir nitelik değildir. Bu yıllardaki resmi ideoloji anlayışı çerçevesinde devlet yönetimi anlayışının böyle geliştiği söylenebilir.¹⁷² Hatta İsmet İnönü iktidarında 1940 yılındaki Matbuat Kanunu'nda yapılan değişiklikle “milli hisleri inciten veya bu maksatla milli tarihi yanlış gösteren yazıları yayımlayanların cezalandırılması” ifadesi getirilmiş, böylece düşünce ve ifadenin önüne bir set daha çekilmiştir.¹⁷³ Zira bu maddeden, olan ve yaşanan tarihin yanlış yazılması değil, resmi tarih anlayışının farklı yorumlanmasının yasaklanması amacı çıkmaktadır. Yine bu dönemde basının mecburen devletçi anlayışla hareket ettiği, devletin basın üzerinde hâkimiyet kurduğu anlaşılmaktadır.¹⁷⁴ Bunda Milli Mücadele ile savaştan

¹⁶⁹ İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 56.

¹⁷⁰ Topuz, *II. Mahmut'dan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s.167.

¹⁷¹ Nilgün Gürkan, *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın: 1945- 1950*, İletişim y. İstanbul, 1998, s.89.

¹⁷² Şeref Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1991, s. 18.

¹⁷³ Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, I.B. Gazeteciler Cemiyeti y. No:29, İstanbul, 1990, s. 138.

¹⁷⁴ İlhan Bardakçı, *Mukayeseli Devlet Fikir ve Basın Rejimleri*, Ankara Ticari İlimler Akademisi y. Ankara, 1977. s. 112.

çıkılmış, ekonomik olarak sıkıntıda olan bir devletin, halkı etkileyecek bir olumsuzlukla karşılaşmak istememesinin de etken olduğu düşünülebilir.

2.5.2.1.2. Çok Partili Dönem

1946 yılında çok partili hayata geçiş sürecinde oluşan özgürlükçü havanın da etkisiyle Matbuat Kanunu'nda tekrar değişiklik yapılmış, “memleketin genel siyasetine aykırı yayın yasağı” kaldırılmış, gazete çıkarmak gerekli olan ruhsat ve teminat mektubu ile eğitim şartı kaldırılmış, gazetenin kapatılabilmesi için gerekli olan Bakanlar Kurulu kararı ibaresi kaldırılarak bu yetki mahkemelere verilmişti.¹⁷⁵ Her ne kadar gazete kapatılmasından bahsedilse de bu yetkinin en azından mahkemelere bırakılması daha özgürlükçü bir düzenlemedir.

1950 yılında hem siyasi hem hukuki tarihimiz açısından Türkiye'nin geleceğini her yönde etkileyecek Demokrat Parti iktidara gelmiştir. Demokrat Partinin programında basın özgürlüğü konusu yer aldığından ve bu dönemde liberal bir anlayış sergilediğinden basın alanında ilerlemeler kaydedilmiştir. 15.07.1950 tarihinde 1881 sayılı Matbuat Kanunu kaldırılarak 5680 sayılı Basın Kanunu kabul edilmiştir. 5680 sayılı Basın Kanunu demokratik ve özgürlükçü olarak nitelendirilse de 1954 ve 1956 yıllarındaki değişikliklerle kanun tanınmaz hale getirilerek bu özelliklerinden ayrılmış, 1960 yılında Milli Birlik Komitesi tekrar ilk halini koruyan bir değişiklik yapmıştır.¹⁷⁶

5680 sayılı Basın Kanunu'nun birinci maddesinde “basın serbesttir” hükmü yer almıştır. Aynı zamanda gazete ya da dergi çıkarmak için herhangi bir ruhsat sistemi benimsenmemiştir. Basın yayın faaliyeti için yapabilmek için belli bilgilerin mülki amire bildirilmesi yeterli olacaktır. Yasa koyucunun basın özgürlüğüne verdiği önemi anlatmak adına 1. maddede bu hükme yer verdiği görülmektedir. Ayrıca

¹⁷⁵Gedik, *Türk Yargı Kararları Çerçevesinde Türkiye'de Kütle İletişim Özgürlüğü*, s. 80.

¹⁷⁶Danışman, *Basın Özgürlüğünün Sağlanması Önlemleri(Devletin Basın Karşısındaki Aktif Tutumu)*, s. 8.

kanunda düzeltme ve cevap hakkı daha uygun yöntemlere bağlanmıştır. Önceki kanun döneminde düzeltme ve cevap hakkı geniş olarak kabul edildiğinden gazeteler üzerinde manevi baskı unsuru olabiliyordu. Yeni düzenlemeyle bu hak makul ölçülere getirildi.¹⁷⁷

5680 sayılı Basın Kanunu'ndan önce gazete sahiplerinin basın yoluyla işlenen suçlarla ilgili cezai sorumluluğuna gidilebiliyorken, bu kanunla suç sayılan bir yazıdan yazar ve yazı işleri müdürü sorumlu tutulmuştur.¹⁷⁸

Gazete sahipleri ile ilgili bu haksız uygulamadan vazgeçilmesi yerinde bir düzenleme olsa da işlemediği bir suçtan dolayı yazı işleri müdürünün sorumluluğu cezaların şahsiliği ilkesine uygun değildir. Bu durum objektif sorumluluğun bir türü olarak da nitelendirilebilir.

Bu özgürlükçü kanunun ömrü çok sürmemiş ve çok partili siyasal hayat sonucu Demokrat Parti iktidarıyla basın bir özgürlük coşkusu yaşasa da düşünce özgürlüğünün oluşturduğu korku tepkisi denilebilecek bir uygulamayla 1954 ve 1956 yılında basın hukukunda düzenlemelere giderek ceza hükümlerinin sayısını artırmıştır.¹⁷⁹ Gazete sahibinin müteselsil cezai sorumluluğu tekrar getirilmiş; aynı zamanda gazete sahibi sorumlu müdür, muhabir olma şartları ağırlaştırılmış, intihar gibi aile düzenin bozacak nitelikte bazı olaylarının yayınlanması yasaklanmıştır.¹⁸⁰

Demokrat Parti iktidarını her halükarda destekleyen bazı basın yayın organları olsa da, basınının büyük bölümüyle iktidar arasındaki uyumun ortadan kalkmasında hem piyasa ekonomisindeki hem de basındaki ekonomik sıkıntılar ve basının daha fazla özgürlük arayışı etkili olmuştur.¹⁸¹ Bu dönemde ülke dışında Kıbrıs sorunu mevcutken, Selanik'te Atatürk'ün doğduğu eve saldırılar olduğu yönünde haberle çıkmıştır. Bunun üzerine halk galeyana gelerek 6-7 Eylül 1955 tarihinde İstanbul'daki bazı Rumların mağazaları yağmalanmıştır. Olaylar büyümüş ve bastırılmayınca devreye ordu girmiştir. Olayların sabahında sıkıyönetim ilan

¹⁷⁷ Dönmezer, *Basın ve Hukuku*, s. 138.

¹⁷⁸ Dönmezer, *Basın ve Hukuku*, s.139; Adem Sözüer, *Basın Suçlarında Ceza Sorumluluğu*, 1B. Alfa y. İstanbul, 1996, s. 129.

¹⁷⁹ Özek, *Basın Özgürlüğünden Bilgilenme Hakkına*, s.8.

¹⁸⁰ Dönmezer, *Basın ve Hukuku*, s. 149- 150.

¹⁸¹ Hilmi Tutar, *Türk Basını Üzerine İnceleme, 21.Yüzyılda Türk Basını, Tiraj, Promosyon ve Değişim Gerçeği*, y.y. Ankara, 1993, s. 11.

edilmiştir. 10 Eylül 1955'te sıkıyönetim komutanı basın toplantısı ile basına birtakım emirler vererek yasaklamalar getirmiştir. Bunlardan bazıları şöyledir:¹⁸²

“- *Hükümeti tenkit edecek haber yapmak yasaktır.*
- *Sıkıyönetimin faaliyetlerini haber yapmak yasaktır.*
- *NATO devletlerini içeren haber yapmak yasaktır.*
- *6-7 Eylül olaylarını komünistlerden başkalarının yaptığı yönünde haber yapmak yasaktır.*”

Dönemin bu uygulamaları kısıtlamaların ve yönlendirmelerin basın yoluyla ne kadar kolay yapılabildiğini göstermekte olup, bir anlamda demokratik ilkelerin uygulanmasını engellemek için basının bir araç haline getirildiğinin de bir göstergesidir. Aynı zamanda bu tür uygulamalar özünde basın özgürlüğünü de kısıtlamaktadır.

27 Nisan 1960 tarihinde Meclis Tahkikat Encümeni'ne kanunla, meclisten ve adli mercilerden karar almaya gerek olmadan savcılara, sorgu hâkimlerine ve askeri amirlere tanına her türlü yetki verilmiştir. Buna göre Meclis Tahkikat Encümeni Ceza Yargılama Usulü Kanunu, Askeri Yargılama Usulü Kanunu, Basın Kanunu ve diğer ilgili kanunlara göre her türlü siyasal eylemi durdurabilecek buna karşı gelenler ise yine Meclis Tahkikat Encümeni tarafından hapis cezası ile cezalandırılacaktı. Bu kanuna dayanılarak yayın yasaklarına uymayan yayınlar kapatılmış ve bazı gazeteciler ise tutuklanmıştır. Bu kanunun antidemokratik uygulamaların daha da artmasına sebebiyet verdiği aşikârdır. Bundan sadece bir ay sonra ise 27 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye askeri darbeyle karşı karşıya kalmıştır.¹⁸³

2.5.2.2. 1961 Anayasası Döneminde Basın Özgürlüğü

27 Mayıs 1960 tarihindeki askeri darbe sonucu yönetime el koyan Milli Birlik Komitesi yeni Anayasa yürürlüğe girene kadar yönetimde kalmıştır. Bu dönemde 1961 Anayasası kabul edilmiştir. 1961 Anayasası'nda, temel hak ve özgürlükler

¹⁸² Topuz, *II. Mahmut'dan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s. 198-199.

¹⁸³ Murat Özgen, *Türkiye'de Basının Gelişimi ve Sorunları*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi y. İstanbul, 2004, s. 41- 42.

1921 ve 1924 Anayasalarına göre daha ayrıntılı şekilde düzenlenmiştir. Aynı zamanda temel hak ve özgürlüklerin sınırlanmasına ilişkin maddeler getirilmiş sosyal devlet anlayışı da benimsenmiştir. Bu sürede 5680 sayılı Basın Kanunu'nda basın özgürlüğü ile ilgili olumlu yönde değişiklikler yapılarak kanunun ilk haline gelmesi sağlanmıştır. Yine Anayasa'nın 34. maddesi ile Türk Ceza Kanunu'nun 481. maddesindeki değişiklik ile ispat hakkı getirilerek olumlu bir gelişme sağlanmıştır. Basın İlan Kurumu kurularak resmi ilanların dağıtımını konusunda düzenleme getirilmiştir.¹⁸⁴ Gazetecilere, kıdem hakkı, gazetenin kapanması halinde tazminat hakkı gibi özlük haklarında iyileştirmeler yapılmıştır.¹⁸⁵

1961 Anayasası'nın 17. Maddesinde “Herkes, haberleşme hürriyetine sahiptir. Kanunun gösterdiği hallerde hâkim tarafından kanuna uygun olarak verilmiş bir karar olmadıkça, bu gizliliğe dokunulamaz” denilmiştir. Anayasanın 20. maddesinde ise “Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir; düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim ile veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklayabilir ve yayabilir. Kimse düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz” hükmü getirilmiştir. Düşünce ve düşünceyi açıklama özgürlüğü ile haberleşme özgürlüğünün açıkça düzenlendiği gibi basın özgürlüğü de ayrıca anayasal teminat altına alınmıştır.

1961 Anayasasının, 22. Maddesi basın özgürlüğü ile sansür yasağı ve sınırlama sebeplerini içerecek şekilde şöyle düzenlenmiştir:

“Basın hürdür; sansür edilemez. Devlet, basın ve haber alma hürriyetini sağlayacak tedbirleri alır. Basın ve haber alma hürriyeti, ancak millî güvenliği veya genel ahlâkı korumak, kişilerin haysiyet, şeref ve haklarına tecavüzü, suç işlemeye kışkırtmayı önlemek ve yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak için kanunla sınırlanabilir. Yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi için kanunla belirtilecek sınırlar içinde hâkim tarafından verilecek kararlar saklı olmak üzere, olaylar hakkında yayın yasağı konamaz. Türkiye'de yayımlanan gazete ve dergilerin toplatılması bu tedbirlerin uygulanacağını kanunun açıkça gösterdiği suçların işlenmesi halinde ve ancak hâkim kararıyla olabilir. Türkiye'de yayımlanan gazete ve dergiler ancak 57. maddede belirtilen fiillerden mahkûm olma halinde mahkeme kararıyla kapatılabilir.”

¹⁸⁴ Özgen, *Türkiye'de Basının Gelişimi ve Sorunları*, s. 49

¹⁸⁵ Topuz, *II. Mahmut'dan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s. 229.

1961 Anayasasının 23.maddesinde gazete ve dergi çıkarma hakkı, 24.maddesinde kitap ve broşür çıkarma hakkı, 25. maddesinde basın araçlarının korunması, 26. maddesinde basın dışı haberleşme araçlarından faydalanma hakkı, 27. Maddesinde düzeltme ve cevap hakkı düzenlenmiştir.

09.07.1961 tarihinde kabul edilen 1961 Anayasası ile basın özgürlüğünü içeren ayrıntılı düzenlemeler yapılsa da, 07.03.1962 tarihli Anayasa Nizamını, Milli Güvenlik ve Huzuru Bozan Bazı Fiiller Hakkında Kanun ile yine basın özgürlüğünü kısıtlayıcı hükümler getirilmiştir. Bu kanuna göre söz, yazı, haber, resim, karikatür veya diğer araçlarla 27 Mayıs 1960 devrimini haksız göstermek, feshedilen Demokrat Parti iktidarını övmek yasaklanmıştır.¹⁸⁶ Bu düzenlemelerden, darbenin ardından öncelikle basın özgürlüğünün sağlandığı izleniminin oluşturulduğu daha sonra ise yine kanuni düzenlemeyle basının kontrol altında tutulmak istendiği anlaşılmaktadır. Buradaki amaç ise değişen siyasi konjonktürün geçerliliğinin devamını sağlamaktır. Basın da bu siyasi değişimden payına düşeni almıştır.

1961 Anayasası kendisinden önceki döneme bir tepki olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple düşünce özgürlüğü konusunda olumlu gelişmeler kaydedilmiştir. Ancak darbeden sonra oluşan özgürlük fikrinden rahatsız olan kesimler de olmuştur. Hatta bu özgürlük ortamının ülkeyi çıkmaza sürüklediği görüşü de etken olmuştur. Bundan sonra da tekrar ordu devreye girmiştir.¹⁸⁷

12 Mart 1971 tarihine gelindiğinde Türkiye yine demokrasiye karşı bir engelleme ile karşılaşmıştır. Bu tarihte ordunun hükümete verdiği muhtıra sürecinin sonunda hem Anayasada hem de bazı yasalarda değişiklik yapılmıştır. 13 Mayıs 1971 tarihinde yürürlüğe giren 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu'nun 3/c maddesine göre;Sıkıyönetim komutanı genel güvenlik ve kamu düzeninin sağlanması sebebiyle,

“Söz, yazı, resim, film ve sesle yapılan her türlü yayım, haberleşme, mektup, telgraf ve sair mersuleleri kontrol etmek; gazete, dergi kitap ve diğer yayınların basımını, yayımını, dağıtımını, birden fazla sayıda bulundurulmasını veya taşınmasını veya sıkıyönetim bölgesine sokulmasını yasaklamak veya sansür koymak; sıkıyönetim komutanlığınca basımı, yayımı ve dağıtılması yasaklanan kitap, dergi, gazete,broşür, afis, bildiri, pankart, plak, bant gibi bilcümle evrakı, yayım ve

¹⁸⁶ Salihpaşaoğlu, *Türkiye’de Basın Özgürlüğü*, s. 143-144.

¹⁸⁷ Özgen, *Türkiye’de Basının Gelişimi ve Sorunları*, s. 51.

haberleşme araçlarını toplatmak; bunları basan matbaaları, plak ve bant yapım yerlerini kapatmak”

yetkilerine sahipti.¹⁸⁸ Bu düzenleme ile ilgili Anayasa Mahkemesi’ne iptal davası açılmış ise de Anayasa Mahkemesi “Sıkıyönetim komutanına sansür koyma yetkisi verilmesinin, Anayasada belirlenen sıkıyönetim kavramının öngördüğü zorunluluklar çerçevesinde kalan bir tedbir olduğu, basın özgürlüğünü sınırlamanın çeşitli yolları ve aşamaları olduğu, sansürün de sadece bu yol ve aşamalardan bir tanesi olduğu” gerekçesiyle iptal istemini reddetmiştir.¹⁸⁹ Bu hükümde basın adeta sıkıyönetim ilan edilen bölgede Sıkıyönetim Komutanı’nın emrine alınmıştır. Getirilen bu düzenlemelerde basının, ülkedeki etkin otorite tarafından denetim altına alınması sağlanmıştır. Görüldüğü üzere olağanüstü dönemlerde olağan düzenlemeler yapılması mümkün olmamaktadır.

12 Mart 1971 muhtırasından sonra 1961 Anayasasının basın özgürlüğüne yönelik sınırlama sebeplerine ek sınırlama gerekçeleri getirilerek basın özgürlüğünde gerileme kaydedilmiştir. 1961 Anayasasının 22. maddesindeki basın özgürlüğünün sınırlama sebepleri olan “*Millî güvenlik veya genel ahlâkı korumak, kişilerin haysiyet, şeref ve haklarına tecavüzü, suç işlemeye kışkırtmayı önlemek ve yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak*” gerekçelerine “Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğü”, “millî güvenliğin gerektirdiği gizlilik”, “kamu düzeni” de eklenmiştir. Kanunla sınırlama yapılacak olsa da içeriği tam olarak belli olmayan ibareler sınırlama sebebi olarak belirlenmiştir. Milli güvenliğin gerektirdiği gizliliğin ihlal edilmesi ya da kamu düzeni gerekçelerine dayanılarak basın ve haber alma özgürlüğü sınırlanabilecektir. Buna göre aslında bu sebeplere dayanmayan ancak siyasi iktidarın görüşüne göre kamu düzenine ya da diğer sınırlama sebeplerine aykırı kabul edilebilecek basın özgürlüğüne yönelik engellemeler yapılabilecektir. Örneğin süreli yayın yapan, iktidarın görüşünü paylaşmayan ve eleştirilerde bulunan bir gazete ya da derginin yayımı kamu düzenini bozmak gerekçesine dayanılarak durdurulabilecektir. Buna göre içeriği açık olarak belirtilmeyen sınırlama sebeplerine

¹⁸⁸13.05.1971 tarih ve 13837 sayılı Resmi Gazete

(<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13837.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13837.pdf>) (E.T: 14.05.2014).

¹⁸⁹AYM Kr. E.1971/31, K.1972/5, 15-16.02.1972 T.K. R.G: 14.10.1972, S. 14336.

bağlı uygulamalar demokrasinin bir gereği olan çoğulculuk fikrine aykırılık teşkil etmektedir.

1961 Anayasasında getirilen bir başka önemli düzenleme yine Anayasanın 22'inci maddesindeki "*Devlet, basın ve haber alma hürriyetini sağlayacak tedbirleri alır*" düzenlemesidir. Bu düzenlemeye göre devletin basın özgürlüğünü ihlal etmemesi gerekir, aynı zamanda basın özgürlüğünün sağlanması için devlete bir yükümlülük de yüklenmiştir. Bu madde önceki Anayasalarda bulunmamaktadır. Devlete bazı yükümlülükler yüklenmesi sosyal devlet anlayışının oluşturulmak istendiğinin bir göstergesidir. Aynı zamanda basın özgürlüğünün sağlanması için büyük bir adımdır. Zira bu düzenleme basın özgürlüğünün sağlanması adına Anayasal bir teminat olmaktadır.¹⁹⁰

1961 Anayasası'nda 1971 yılında yapılan değişikliklerle temel hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılması ile ilgili bir düzenleme yapılmıştır. "Bu Anayasada yer alan hak ve özgürlüklerden hiçbirisi, insan hak ve özgürlüklerini veya Türk Devleti'nin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü veya dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayırımına dayanarak, nitelikleri Anayasada belirtilen Cumhuriyeti ortadan kaldırmak kastı ile kullanılamaz". Benzer bir hüküm 1982 Anayasası'nın 14. maddesinde de bulunmaktadır. 1971 değişikliğiyle bu düzenleme getirilmeden önce Anayasa Mahkemesi bir kararında ifade özgürlüğünün objektif sınırlamalarına yer vermişti.¹⁹¹ Bu kararda şu ifadeler yer almıştır: "Düşünce ve kanaat özgürlüğünün kapsamı içine Anayasa'nın dayandığı insan hakları, milli dayanışma, sosyal adalet, fert ve toplumun huzur ve refahı gibi temel ilkeleri yıkmaya ve yok etmeye varacak düşünce ve kanaatlerin açıklanması ve yayılması serbestîsinin de dâhil bulunduğunu kabule imkân tasavvur olunamaz."¹⁹² Görüldüğü gibi bu kararda Anayasanın dayandığı temel ilkeleri yok etmeye çalışan ifade açıklamalarına yönelik bir sınırlama öngörülmüştür.

¹⁹⁰ Danışman, *Basın Özgürlüğünün Sağlanması Önlemleri(Devletin Basın Karşısındaki Aktif Tutumu)*, s. 9.

¹⁹¹ Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s.85-86.

¹⁹² AYM Kr. E.1963/25, K.1963/87 nolu, 08.04.1963 T.K, R.G:14.10.1972, S. 14336.

2.6. 1982 ANAYASASI DÖNEMİNDE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ

1970’li yılların sonlarına doğru Türkiye’de, hem sosyal hayatta hem siyasi hayatta değişimler meydana gelmiştir. Türkiye’nin benimsediği ekonomik ilke ve uygulamaların çağın gereksinimlerini karşılamaması sonucu bir krize girmiştir. Toplumsal ve siyasi alanda yaşanan bu kriz 1980 yılındaki askeri darbeye sonuçlanmıştır.¹⁹³ Milli Güvenlik Konseyi oluşturulmuş ve başkanı daha sonra çıkan yasayla devlet başkanı olarak kabul edilen Kenan Evren olmuştur. 1981 yılında Kurucu Meclis kurulmuş ve yeni Anayasa oluşturulan Anayasa Komisyonu tarafından hazırlanarak 23 Eylül 1982 tarihinde kabul edilmiştir.¹⁹⁴ 1982 Anayasası yüzde doksanın üzerinde kabul oyu almıştır. Ancak bunda askeri yönetimin basın organları aracılığıyla karşı fikirlerin açıklanmasına izin vermemesi, halkın onayına sunulacak anayasa için devlet televizyonunda sürekli propaganda yapılması, karşı fikirler ileri süren gazetelere kapatma cezaları verilmesi de etkili olmuştur.¹⁹⁵ Böylece darbe sürecinin sonucunda ise yeni Anayasa yürürlüğe girmiştir.

1980 darbesi, dönemin çok okunan gazeteleri tarafından “doğal” olarak değerlendirilmiştir. Toplumda terör eylemleri olarak nitelenen eylemler demokrasiye olan inancı zayıflatmıştı. Ordunun yönetime el koymasıyla terör eylemleri bitmiş ancak demokratik düzen de sonlanmıştı. Ülkede otoriter ve askeri bir yönetim oluşmuştu.¹⁹⁶ Özellikle Cumhuriyet, Özgürlük ve Tercüman gazeteleri darbeden önceki kaosu yansıtmışlar, darbeden sonra ise darbeyi beklenen bir süreç olarak nitelendiren yazı ve haberlere yer vermişlerdir.¹⁹⁷ Ancak darbe hakkında bu şekilde yorumlar yapılmasında dönemin gazetelerinin gerçekte kendi politikası mı yoksa baskı sonucu mu bu şekilde yayın yaptıkları konusunda tartışmalar mevcuttur. Zira darbeden sonra yeni Anayasa yürürlüğe girene kadar ülkedeki mevcut Sıkıyönetim Kanunu’na göre her türlü haberleşmeye sansür koymak mümkündür. Aynı zamanda

¹⁹³Ceyda Ilgaz, *Küreselleşme ve 1980 Sonrası Türk Basınına ve Toplumuna Yansımaları*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi y. İstanbul, 2000, s. 37.

¹⁹⁴Zehra Odyakmaz & Ümit Kaymak & İsmail Ercan, *Anayasa Hukuku-İdare Hukuku*, 8.B. İkinci sayfa y. 2008, s. 31-32.

¹⁹⁵ Özgen, *Türkiye’de Basının Gelişimi ve Sorunları*, s. 61.

¹⁹⁶Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü*, s. 334.

¹⁹⁷Hayati Tek, *Darbeler ve Türk Basını*, Ankara, Elips Kitap, 2007, s. 148.

gazetelere birçok kapatma cezası da uygulanmıştır. Dolayısıyla basın açısından hür tartışma ortamının olmadığını söyleyebiliriz.

1980 darbesinden sonra sıkıyönetim uygulamaları sebebiyle 1982 Anayasası yürürlüğe girene kadar basın denetim altında tutulmuştur. Basın sadece sıkıyönetim tarafından değil, aynı zamanda darbeyi gerçekleştiren generaller tarafından da bizzat takip edilip, uyarılıyordu. Gazetelere kapatma cezası verildiği gibi yazarlar ya da yazı işleri müdürleri tutuklanabiliyordu. Bu ortamda basının özgür haber yapması, yorumlaması mümkün olmamıştır.¹⁹⁸

12 Eylül döneminde, Sıkıyönetim basını denetim altında tuttuğu gibi basınla devlet arasında sıcak bir ilişki olduğu imajını da vermek istemiştir. Bu sebeple Kenan Evren gezilerine gazetecileri de götürmüş, basın da darbe yapan askeri yönetimle ilgili haber yaparak desteklemek zorunda kalmıştır.¹⁹⁹

1982 Anayasası böyle bir ortamda yürürlüğe girmiştir. Demokrasinin darbe sonucu zorunlu olarak sekteye uğradığı, basının darbeye destek olup olmama noktasında beklenen demokratik, özgürlükçü tavrı sergilemede tereddüde düştüğü bu dönemin ardından 1982 Anayasası kabul edilmiştir. 1982 Anayasası'nda düşünce özgürlüğü ve düşünceyi açıklama özgürlüğü, 1961 Anayasası'ndan farklı olarak ayrı hükümlerde düzenlenmiştir. 1982 Anayasası'nın düşünce özgürlüğünü içeren 25. maddesi:

“Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz.” şeklinde düzenlenmiştir. İfade özgürlüğünü düzenleyen 26. maddesi ise:

“Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu özgürlük resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.

(Değişik: 3.10.2001-4709/9 md.) Bu özgürlüklerin kullanılması, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut

¹⁹⁸Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü*, s. 210.

¹⁹⁹Tek, *Darbeler ve Türk Basını*, s. 167.

kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir.

Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümler, bunların yayımını engellemek kaydıyla, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanması sayılmaz.

(Ek fıkra: 3.10.2001-4709/9 md.)Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunla düzenlenir.” şeklindedir.

1961 Anayasası'nda tek maddede düzenlenen düşünce özgürlüğü ve düşünceyi açıklama özgürlüğünün 1982 Anayasası'nda farklı maddelerde düzenlenmesinin nedenleri arasında bu iki özgürlüğün arasında ilişki olsa da nitelikleri yönünden birbirinden farklı özgürlükler olduğu inancı bulunmaktadır. Diğer bir neden ise Anayasa Mahkemesinin 1961 Anayasası döneminde verdiği kararlardan kaynaklanmaktadır. Bir kararında düşüncelerin henüz ifade edilmeden sınırsız olduğu, ancak düşüncelerin ifade edildikten sonra toplumu ilgilendirdiği ve sınırlanabileceği belirtilmiştir.²⁰⁰ 1982 Anayasası döneminde Anayasa Mahkemesinin verdiği bir kararda ise düşüncelerin serbestçe oluşumunun ifade özgürlüğünün bir unsuru olduğu, bunun için de kitle iletişim araçlarının tek yönlü etkileme faaliyetlerinin kanuni düzenlemeyle sınırlanması gerektiği belirtilmiştir.²⁰¹ Buna göre önemli olan düşünce özgürlüğü ve düşünceyi ifade özgürlüğünün aynı maddede ya da farklı maddelerde düzenlenmesi değil bu iki özgürlüğün birbirini tamamladığının kabul edilmesi gerektiğidir. Zira günümüz şartlarında kişinin kendi öz düşüncesinin dışı vurulmadan salt kendi beyinsel faaliyetinin ürünü olduğu söylenemez. Çünkü belli, sistemli bir propaganda faaliyeti ya da tamamen hukuki olarak diğer insanların düşüncelerini ifadelerinden etkilenme söz konusudur. Bu durumda düşünceler açıklanmasa bile bir başkasının düşünceyi ifade faaliyeti kişiyi kendi düşünme eyleminin içinde yer almaktadır. Dolayısıyla düşünce özgürlüğünü, düşünceyi ifade özgürlüğünden pratikte ayırmak olanaksızdır.²⁰²

Anayasamıza göre düşünce özgürlüğü ve düşünceyi açıklama özgürlüğünün farklı özgürlükler olarak kabul edilmesi bazı olumsuzluklara yol açmaktadır. *“Herkes düşünce özgürlüğüne sahiptir ve bu düşünceler sebebiyle kınanamaz”*

²⁰⁰ AYM Kr, E. 1963/16, K. 1963/83 sayılı, 08.04.1963 T.K. R.G: 09.07.1963, S. 11449 .

²⁰¹ AYM Kr, E. 1989/9, K. 1990/8, 18.05.1990 T.K. R.G: 26.07.1990, S. 20586.

²⁰² Okumuş, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Türkiye’de İfade Hürriyeti*, s. 136-138.

ifadesi sadece düşünce özgürlüğü ile ilgili olup düşünceyi yayma özgürlüğünü içermediğinden, kişinin her şekilde ve her şeyi düşünmesinin mümkün olduğu ancak her düşündüğünü ya da oluşturduğu fikirlerini ifade etmesinin mümkün olmadığı görüşünü yansıtmaktadır. İfade edilemeyen düşünce, kişi her istediğini düşünebiliyor gerekçesiyle özgürce oluşturulmuş düşünce olarak nitelendirilemez. Zira düşünce özgürlüğü ve düşünceyi açıklama özgürlüğü birbirini tamamlamaktadır. AİHS’nde herkesin anlatım özgürlüğü hakkı olduğunu, bu hakkın düşünce özgürlüğü ve düşünceyi açıklama özgürlüğünü de kapsadığını belirtilmiştir.²⁰³

Anayasa’nın 26/1. Maddesinde düşünceyi açıklama özgürlüğünün, resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber almak ve vermek özgürlüğünü de kapsadığı belirtilmiştir. Ancak bu özgürlüğe bir istisna getirilerek “*Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.*” denilmiştir. Bu hükümde gizli bir sansür uygulaması getirilmek istenmiştir.

1982 Anayasası’nın 28.-32. maddeleri basın özgürlüğünü düzenlemektedir. Anayasa’nın 28. maddesinin 1, 2, 3. fıkraları

“Basın hürdür, sansür edilemez. Basımevi kurmak izin alma ve malî teminat yatırma şartına bağlanamaz.

Devlet, basın ve haber alma özgürlüklerini sağlayacak tedbirleri alır.

Basın hürriyetinin sınırlanmasında, Anayasanın 26 ve 27’nci maddeleri hükümleri uygulanır.” şeklindedir.

Bu hükümde “Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılmaz” ifadesi yer almaktaydı. Ancak 2001 yılındaki değişiklikle bu hüküm Anayasa’dan çıkarılmıştır. Bu değişiklikten önce kişi istediği ve bildiği herhangi bir dille fikirlerini, kanaatlerini oluşturabilecek ancak kullanmak istediği dil kanunla yasaklanan bir dil ise, fikirlerini açıklamayacaktı. Basın özgürlüğü açısından bir sınırlama getiren bu hüküm 2001 yılında yapılan değişiklikle kaldırılarak ifade özgürlüğü yönünde olumlu bir adım atılmıştır.

Anayasa’nın 28/2. maddesinde devlete, basın özgürlüğünü ve haber alma özgürlüğünü sağlayacak tedbirleri alma yükümlülüğü yüklenmiştir. Buradaki devlete yüklenen tedbir alma yükümlülüğü müdahale etme şeklinde değil de bu

²⁰³ Topuz, *II. Mahmut’dan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s. 260-261.

özgürlüklerin kullanımını kolaylaştıran kanuni düzenlemeleri yapma şeklinde anlaşılmalıdır.²⁰⁴

Anayasa'nın 28. maddesinin diğer fıkralarında da basın özgürlüğünün sınırlanmasıyla ilgili hükümler yer almaktadır. Bu hükümler şu şekildedir:

“Devletin iç ve dış güvenliğini, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü tehdit eden veya suç işlemeye ya da ayaklanma veya isyana teşvik eder nitelikte olan veya Devlete ait gizli bilgilere ilişkin bulunan her türlü haber veya yazıyı, yazarlar veya bastırılanlar veya aynı amaçla, basanlar, başkasına verenler, bu suçlara ait kanun hükümleri uyarınca sorumlu olurlar. Tedbir yolu ile dağıtım hâkim kararıyla; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle önlenir. Dağıtımını önleyen yetkili merci, bu kararını en geç yirmidört saat içinde yetkili hâkime bildirir. Yetkili hâkim bu kararı en geç kırksekiz saat içinde onaylamazsa, dağıtımını önleme kararı hükümsüz sayılır.

Yargılama görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi için, kanunla belirtilecek sınırlar içinde, hâkim tarafından verilen kararlar saklı kalmak üzere, olaylar hakkında yayım yasağı konamaz.

Sürelili veya süresiz yayınlar, kanunun gösterdiği suçların soruşturma veya kovuşturmasına geçilmiş olması hallerinde hâkim kararıyla; Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî güvenliğinin, kamu düzeninin, genel ahlâkın korunması ve suçların önlenmesi bakımından gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle toplatılabilir. Toplatma kararı veren yetkili merci, bu kararını en geç yirmidört saat içinde yetkili hâkime bildirir; hâkim bu kararı en geç kırksekiz saat içinde onaylamazsa, toplatma kararı hükümsüz sayılır.

Sürelili veya süresiz yayınların suç soruşturma veya kovuşturması sebebiyle zapt ve müsaderesinde genel hükümler uygulanır.

Türkiye’de yayımlanan sürelili yayınlar, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Cumhuriyetin temel ilkelerine, millî güvenliğe ve genel ahlâka aykırı yayımlardan mahkûm olma halinde, mahkeme kararıyla geçici olarak kapatılabilir. Kapatılan sürelili yayının açıkça devamı niteliğini taşıyan her türlü yayın yasaktır; bunlar hâkim kararıyla toplatılır.”

Görüldüğü üzere “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, Cumhuriyetin temel ilkeleri, millî güvenlik ve genel ahlâk” ifadeleri birden çok kez kullanılmıştır. Anayasa için ayrıntılı olan bu hükümlerin kanunlarda yer alması daha uygundur. Zira bu ifadeler Anayasa için bir kısıtlama hükmüdür.²⁰⁵ Aynı maddede sürelili ve süresiz yayınlar için getirilen hâkim kararı olmaksızın yapılabilen toplatma

²⁰⁴ Gedik, *Türk Yargı Kararları Çerçevesinde Türkiye’de Kitle İletişim Özgürlüğü*, s.88.

²⁰⁵ Topuz, *II. Mahmut’dan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s. 261.

ve tedbir yoluyla dağıtımın önlenmesinde mümkün olan hâkim kararı olmaksızın dağıtımın önlenmesi basın özgürlüğü açısından sınırlama getiren hükümlerdir.²⁰⁶

2001 yılındaki değişiklikten önce Anayasamıza göre düşünce özgürlüğü ve düşünceyi ifade özgürlüğü farklı özgürlükler olarak değerlendirildiğinden sınırlama rejimleri de farklılık arz etmekteydi. Buna göre Anayasa'nın 25. maddesindeki düşünce özgürlüğü Anayasa'nın 13. Maddesindeki genel sınırlama sebepleriyle sınırlanabilirken, Anayasa'nın 26. maddesinde belirtilen düşünceyi ifade özgürlüğü hem 13. Maddedeki genel sınırlama sebepleriyle hem de 26. maddenin 2. fıkrasındaki özel sınırlama sebepleriyle sınırlanabilmekteydi.²⁰⁷ Ancak 2001 yılındaki değişiklik ile genel sınırlama sebepleri kaldırılmıştır. Buna göre ifade özgürlüğü ve düşünce özgürlüğünün birbirini tamamlayan özgürlükler olduğu inancında olumlu bir adım atılmıştır.

2.7.BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN İÇERDİĞİ HAKLAR

Basın özgürlüğü, haberlerin, bilgilerin, kanaatlerin, yorumların, incelemelerin bir yasak olmaksızın serbestçe basılması, yayımlanması ve dağıtılması olarak tanımlanmaktadır. İfade araçlarından birisi olan basın özgürlüğünden söz edebilmek için öncelikle haber, bilgi ve fikirlere ulaşmak gereklidir. Çünkü haber, fikir ve bilgiler düşüncenin ana unsurunu oluşturmaktadır.²⁰⁸ Buna göre 5187 sayılı Basın Kanunu'nun 3. maddesinde basın özgürlüğünün; bilgi edinme, yayma, eleştirme, yorumlama ve eser yaratma haklarını içerdiği belirtilmiştir. Basın özgürlüğünden tam anlamıyla söz edebilmemiz için, bu özgürlüğün içerdiği hakların tamamının herhangi bir hukuki engelleme olmaksızın kullanılabilmesinin mümkün olması gerekmektedir.²⁰⁹ Anayasa Mahkemesi de bir kararında basın özgürlüğünün unsurlarını belirtmiştir. Bu kararda “*Basın özgürlüğü, haber alma, düşünce ve*

²⁰⁶ Erdoğan, “İfade Özgürlüğü ve Sınırları”, s. 35.

²⁰⁷ Okumuş, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Türkiye’de İfade Hürriyeti*, s. 136.

²⁰⁸ Sunay, *Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasası’nda İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları*, s. 49.

²⁰⁹ Salihpaşaoğlu, *Türkiye’de Basın Özgürlüğü*, s. 27.

*kanaatleri açıklama, yorumlama, eleştirme ile bunlara ilişkin yayın ve dağıtım haklarını kapsar. Bireylerin bilgilenme hakkının sağlanabilmesi için devletin basılmış eserlerin dağıtımını konusunda gerekli önlemleri alması doğaldır.”*²¹⁰ denilmiştir. Basın özgürlüğünün tam anlamıyla sağlanabilmesi için bu unsurların bulunması gerektiği vurgulanmış aynı zamanda devlete yüklenen pozitif edim yükümlülüğünün bilgilenme hakkına katkı sağlayacağı belirtilmiştir.

2.7.1. Haber, Düşünce ve Bilgilere Ulaşma Hakkı

Haber, düşünce ve bilgilere ulaşma hakkının iki taraflı düşünülmesi gerekir. İlki basın kuruluşunun, gazeteci ya da yazarların öncelikle bilgilere, haberlere, düşüncelere ulaşma hakkıdır. Diğerleri kişilerin bu haber, düşünce, yorum, bilgilere ulaşma hakkıdır. Basın özgürlüğü açısından her iki hak da çeşitli sınırlamalarla karşılaşmaktadır. Anayasa Mahkemesi bazı kararlarında bu haklara değinmiştir. Buna göre bir kararında özetle şöyle denilmiştir:

*“Düşünce özgürlüğü düşüncelerin özgürce açıklanması yanında, bunların yayılması ve öğrenilmesi özgürlüğünü de içerir. Bu nedenle itiraz konusu olan günlük gazetelere getirilen bazı bayram günlerinde yayın yasağının, günlük gazetede yazı yazamayan belirli sayıdaki yazarın görüşlerini açıklayamamaları yanında, okuyucuların bu görüşleri öğrenme olanağından yoksun kalmaları açısından da ele alınması gerekir.”*²¹¹

Burada Anayasa Mahkemesi haber, bilgi ve düşüncelere ulaşma hakkını çok yönlü olarak değerlendirmiş; özgürlüğün sağlanması noktasında, basın organlarının haberlere erişim hakkı ile basın organlarında yazı yazarların ifade özgürlüğünün hem de okuyucuların bilgiye, düşünceye ulaşma hakkının sağlanması gerektiğini vurgulamıştır.

²¹⁰AYM Kr. 1996/70 E, 1997/53 K, 05.06.1997 T.K. R.G: 04.04.2003, S.25069.

²¹¹AYM Kr. 1978/54 E, 1979/9 K, 08.02.1979 T.K. R.G: 24.04.1979, S. 16618.

2.7.1.1. Basın Organı, Yazar ve Habercinin Ulaşma Hakkı

Demokratik bir ülkede öncelikle ifade özgürlüğünden özel olarak basın özgürlüğünden söz edebilmek için bilgilere serbestçe ulaşılabilmesi gerekir. Bilgi olmadan yeni fikirler üretilemeyeceğinden bilgi, haber ve başkalarının düşünceleri ulaşılabilir olmalıdır.

Bu bağlamda basın açısından haberlere ulaşabilme ve toplayabilme hakkını içeren bu hak, halk açısından da haber alma hakkını içermektedir. Haberlerin kitlelere ulaştırılabilmesi için öncelikle bu haberlerin hukuki bir yolla öğrenilmesi ve bilgilerin toplanması gerekmektedir.²¹² Anayasanın 28. maddesinde de “Devlet basın ve haber alma hürriyetini sağlayacak tedbirler alır” denilerek haber alma hakkı anayasal güvence altına alındığını görmekteyiz. Bu hükmün gerekçesinde basın özgürlüğünün gerçekten sağlanmasında devletin yardımcı olmasını, bu amaçla da gerekli tedbirlerin alınması ihtiyacını öngörmektedir.²¹³

Basının özgürlüğünün özünde haber ve bilginin serbestçe dolaşımı yoluyla halkın bilgilendirilmesi, tercihlerini yapabilmesi vardır.²¹⁴ Gizli yönetim, halkı yaşanan olaylardan haberdar etmeme ancak baskıcı rejimlerde mümkündür. Böyle rejimlerde halk neredeyse düşünemeyen, akıl edemeyen bir pozisyona indirilmekte, “devlet halkın her şeyini düşünür, her isteğini yerine getirir inancı” empoze edilmektedir. Böylelikle halk üzerinde her türlü baskıyı yapabilen bir devlet ve düşünemeyen daha doğrusu düşünmesi yasaklanan bir toplum oluşturulmaktadır. Böyle baskıcı rejimlerde haber ve bilgi dolaşımı devletin elinde olduğundan basın devletin istediğini yayınlamak durumundadır. Oysa demokrasilerde bilgi ve haber dolaşımı hukuka uygun usuller çerçevesinde serbesttir. Bu da düşünen ve dolayısıyla üreten bir toplum için vazgeçilmez bir unsurdur.

Haber, düşünce ve bilgiye ulaşabilmek için basın çalışanları açısından, haber kaynaklarının çeşitliliği aynı zamanda habere erişme kaynaklarının açık olması önem arz etmektedir. Burada basın için en önemli haber kaynaklarından biri de devlet

²¹² İçel & Ünver , *Kitle Haberleşme Hukuku*, İstanbul, 2005, s.117.

²¹³ Kemal Şahin, *İnsan Hakları ve Özgürlük Boyutuyla İfade Özgürlüğü, Gerekseleri ve Sınırları*, On İki Levha y. İstanbul, 2009, s. 160.

²¹⁴ Özek, *Basın Özgürlüğünden Bilgilenme Hakkına*, s. 236.

kurumlarıdır. Zira devlet, hem bireylerle hem de kurumlarla ilgili geniş bilgi ve belgelere sahip bulunmaktadır.²¹⁵ Basının toplumla ilgili çeşitli durumlarda devreye girmesi ve olması gerekenler konusunda vatandaşları uyarması aynı zamanda toplumsal bir gerekliliktir. Şeffaflık ve saydamlık ilkesi gereğince, devletin ve kamu kuruluşlarının veya devletle bağlantılı iş yapan kuruluşların işlemlerinin gerekçelerinin araştırılması ve halkın bu konularda bilgilendirilmesi gerekir. Yine buna benzer şekilde vatandaşın vergileriyle ekonomik açıdan güçlenen bütün kuruluşların harcamalarının yerindeliği ve gerekliliği, devletin ve kamu kuruluşlarının özellikle kamu ihaleleri gibi konularda yansız davranıp davranmadığı konuları gündeme getirilmesi gerekir. Basın seçim öncesi vatandaşı bilgilendiren, onu oy verme konusunda bilinçlendiren, birtakım konuların farkına varmasını sağlayan bir güçtür.²¹⁶ Bu anlamda basının demokratik düzenden dolayı üzerine düşen görevleri yerine getirmesi için öncelikle doğru bilgi ve habere ihtiyacı vardır. Doğru haber ve bilgiye ulaşmak basın için en temel haktır. Kişi haklarını ve kanunen olması gereken sınırlamaları – örneğin kişinin gizli alanını – aşmadan, topluma faydalı bilgiye ulaşması basın için bir gerekliliktir. Anayasanın 28. maddesindeki devletin, basın ve haber alma özgürlüğünü sağlayacak tedbirler alması bu anlamda devlete bir görev yüklemektedir. Devlete düşen bu görev; haber, bilgi ve düşüncelere ulaşma hakkının bir teminatıdır.

Basın mensuplarının, gazetecilerin haber kaynaklarını gizli tutma, açıklamama hakkı basın özgürlüğünü oluşturan haber ve bilgilere ulaşma hakkı açısından değerlendirilmelidir. 5187 sayılı Basın Kanunu'nun 12. maddesinde "Sürelî yayın sahibi, sorumlu müdür ve eser sahibi, bilgi ve belge dâhil her türlü haber kaynaklarını açıklamaya ve bu konuda tanıklık yapmaya zorlanamaz" hükmü bulunmaktadır. Haber kaynağının açıklanmaya zorlanmaması hakkı kanun metnine göre mutlak bir hak olarak telakki edilmiştir. Oysa diğer hukuk sistemlerinde örneğin ABD ve AİHM'ne göre bu hak mutlak nitelikte değildir. Ulusal güvenlik ve kişi hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla bu hak sınırlanabilmektedir.²¹⁷

²¹⁵ Sunay, *Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasası'nda İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları*, s.146.

²¹⁶ Kızıl, "Hukuk Devletinin Varoluş Sürecinde Özgür Basının Yeri ve Önemi", s. 727.

²¹⁷ Kemal Şahin, *İnsan Hakları ve Özgürlük Boyutuyla İfade Özgürlüğü, Gereklileri ve Sınırları*, s. 172.

Haber kaynaklarının gizli tutulması hakkı; haber, bilgi, düşüncelere ulaşma hakkına mümkün olduğunca yardım ettiği gibi bilgi ve haber akışının serbestçe sağlanmasına imkân oluşturmaktadır. Haber kaynaklarının gizliliği hakkı, bir yönüyle bilgi veren açılarından bir koruma sağladığı gibi, basın meslek mensuplarının haber kaynakları konusunda açıklama yapmaya zorlanmaması²¹⁸ yönü itibariyle de basın mensupları için teminat oluşturmaktadır.

2.7.1.2. Kişilerin Haber, Düşünce ve Bilgilere Ulaşma Hakkı

Kişilerin hem kendi ülkeleri hem de dünyada bulunan haber, bilgi ve düşüncelere ulaşma hakkı vardır. Açıkça mevzuatta bulunmasa bile bu hakkın basın özgürlüğü içinde olmadığı savunulamaz. Zira basın özgürlüğü sadece düşünce, haber ve bilginin ifade edilmesi değil aynı zamanda bunun topluma ulaşmasını da kapsamaktadır. Bilgi alma özgürlüğü bilgi, haber ve kanaatleri açıklama özgürlüğü ile birbirini tamamlar niteliktedir.²¹⁹

Kişilerin, demokratik bir toplumda doğru ve geçerli bilgileri, haberleri, görüşleri edinmesi ve bunlara ulaşma hakkının devlet tarafından engellenmemesi gerekir. Bilgi ve haberin kaynağından kişilere ulaşmaya kadar orijinallikinde bir bozulmaya uğramadan basın organlarında yer alabilmesi ve bu konuda basının hiçbir baskı ile karşılaşmaması bu hakkın kullanımı için gereklidir.²²⁰

Demokratik sistemler, çoğulcu, uzlaşmacı ve değişime açık olduklarından düşüncelerin açıklanmasında kural olarak sınır kabul etmez. Bu sayede bireyler gerçekleri öğrenerek bilgilenme imkânına sahip olurlar. Bu imkân sayesinde bireyler siyasi tercihlerde bulunarak demokrasiye katkıda bulunurlar. Bundan dolayı basın yoluyla bilgiye ulaşma, farklı fikirlerin tartışılmasına imkân verdiğinden çoğulculuğu beraberinde getirmiş aynı zamanda demokrasinin de ölçütü olarak kabul edilmiştir.²²¹

²¹⁸ Salihpaşaoğlu, *Türkiye’de Basın Özgürlüğü*, s. 29.

²¹⁹ Erhan Tanju, *AİHM Kararları Işığında İfade ve Basın Özgürlüğü*, Seçkin y. Ankara, 2012, s.163.

²²⁰ Ünal Özkorkut, “Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti’ndeki Görünümü”, s. 67.

²²¹ Özek, *Basın Özgürlüğünden Bilgilenme Hakkına*, s.226.

Anayasa Mahkemesi basın özgürlüğü ile ilgili kararında basın özgürlüğünün sağlanması koşullarına da değinmiştir :

“Basın özgürlüğü, herhangi bir düşüncenin ya da haberin basımından okuyucuya ulaşıncaya kadar geçen süreci kapsar. Okuyucuya ulaşmayan süreli veya süresiz bir yayın için basın özgürlüğünden söz edilemez. Belirli bir süre dağıtım faaliyeti durdurulan dağıtım kuruluşu hiçbir basılı eseri dağıtamayacaktır. Dolayısıyla okuyucuların haberlere ulaşması, bilgilenme hakkı belirli süre için ortadan kaldırılmış olacaktır. Yasa koyucu, Anayasa’da öngörülmeyen nedenlerle, basın ve haber alma özgürlüğünü sınırlayan ya da ortadan kaldıran önlemler alamaz. Bireyin haberlere ulaşabilme hakkının belirli süre için de olsa aşırı biçimde sınırlandırılması demokratik toplum düzeni gerekleriyle bağdaşmaz.”²²²

Anayasa Mahkemesi bu kararında basın özgürlüğün tam anlamıyla sağlanabilmesi için bilginin kişilere ulaşmasının engellenmemesi gerektiğini belirtmiş, dağıtım hakkının önemine vurgu yapmıştır. Bu kararda da belirtildiği gibi düşünce, haber ya da bilgilerin kişilere ulaşmasında getirilen bazı yasaklar belirli süreli de olsa basın özgürlüğünü kısıtlamaktadır.

Kişiler açısından kendileriyle ilgili bilgilere ulaşma hakkı, bilgi edinme hakkı ya da bilgilenme hakkı olarak anılmaktadır. Demokratik yönetimlerdeki açıklık ilkesi gereği, yönetim yapılan işlerle ilgili halka bilgi vermelidir. Açıklık ilkesinin herkesi ilgilendiren yönünün karşısında, kişiler için de yönetimden kendileriyle ilgili bilgi alma hakkı temel hak niteliğindedir.²²³ Ülkemizde ilk olarak 2003 yılında kabul edilen Bilgi Edinme Kanunu kapsamında bireyler, resmi makamların açıklamada bulunmasını beklemeksizin yönetimin elinde bulunan bilgilere ulaşabilirler. Ancak resmi makamlardan bilgi edinmenin de sınırlamaları söz konusudur. Örneğin devlet sırrı, istihbarat, özel hayata ilişkin bilgiler bilgi edinme hakkı kapsamı dışındadır.²²⁴ Burada belirtmek gerekir ki siyasi iktidarların kamuoyu bilgisine sunmak istemediği her şeyin diğer deyişle siyasi iktidarın istediği her bilginin devlet sırrı olarak kabul edilmesi demokrasilerin bir gereği olan yönetimde açıklık ilkesini zedelemektedir. Buna göre devlet sırrının belirlenmesinde siyasi iktidarın iradesinden çok bilginin niteliğine göre yargı organlarına denetleme yetkisi tanınmalıdır.²²⁵

²²² AYM Kr, 1996/70 E, 1997/53 K, 05.06.1997 T.K. R.G: 04.04.2013, S. 25069.

²²³ İçel & Ünver, *Kitle Haberleşme Hukuku*, s. 56.

²²⁴ Salihpaşaoğlu, *Türkiye’de Basın Özgürlüğü*, s. 28-29.

²²⁵ Özek, *Basın Özgürlüğünden Bilgilenme Hakkına*, s. 234.

2.7.2. Haber, Düşünce ve Bilgileri Yorumlama Hakkı

Yorumlama; bir olayı belli bir görüşe göre açıklama, değerlendirme olarak tanımlanmıştır.²²⁶ Bu tanımdan hareketle haber, düşünce ve bilgileri yorumlamanın, bilgilendirme faaliyetinin doğal bir parçası olduğunu söyleyebiliriz. Zira basının bir haberi düşünceyi, bilgiyi iletirken her yönüyle sunması, yani yorum yapması meselelerin açıklığa kavuşması açısından bir gerekliliktir.

Haber, bilgi ve düşünceleri yorumlama hakkının içinde eleştiri hakkı da bulunmaktadır. Eleştiri; bir insanı, bir eseri, bir konuyu, doğru ve yanlış yanlarını bulup göstermek maksadıyla inceleme işi olarak tanımlanmaktadır.²²⁷ Eleştiri bir kişiyi, düşüncesini, fikirlerini, eserini yermek, incitmek değildir. Eleştiri herhangi bir konuda doğru ve yanlışın anlaşılması için yapılmalıdır. Eleştiri ve yorum hakkı, temelinde düşünce açıklaması niteliğinde olduğundan ifade özgürlüğüne dayanmaktadır. İfade özgürlüğü kişilere beğenmediği uygulamaları eleştirme, inandığı fikirlere göre davranma ve yine inandığı fikirleri diğer insanlara kabul ettirme olanağı sağlamaktadır. Bu bağlamda propaganda faaliyetleri de eleştiri ve bilgilendirme sınırını aşsa da şiddet kullanımına ortam sağlamaması şartıyla serbesttir. Bundan dolayı eleştiri, yorum ya da propaganda ifade özgürlüğünün uzantısı olan basın özgürlüğünün kullanımıyla da mümkündür.²²⁸

Haber verme, bilgilendirme hakkı; haber, bilgi ve düşüncelerin anlatılması, iletilmesi kadar yorum, eleştiri, görüş haklarını da kapsamaktadır. Zira demokratik sistemin gereği olan çok seslilik, çoğulculuk ilkelerine göre, her fikrin paylaşılması esastır. Yorum ve eleştiri hakkı her fikrin paylaşılmasını sağladığı gibi aynı zamanda olaylarla ilgili düşünce ve değerlendirmelerin açıklanması ile tahlil edilmesi imkânını sağlar.²²⁹ Eleştiri ve yorum faaliyeti kamuyu ilgilendiren sorunlar hakkında sağlıklı bilgi edinmeyi, meselenin her yönüyle değerlendirilmesini, kamu yararına olanın tespit edilmesini sağlar. Bu bağlamda kamu otoritelerinin eleştirilmesi demokrasinin

²²⁶ TDK, Güncel sözlük, <http://tdkterim.gov.tr/bts/> (E.T:01.04.2014).

²²⁷ TDK, Güncel sözlük, <http://tdkterim.gov.tr/bts/> (E.T:01.04.2014).

²²⁸ Sunay, *Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasası'nda İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları*, s. 64.

²²⁹ Özek, *Basın Özgürlüğünden Bilgilenme Hakkına*, s. 35.

temelini oluşturmaktadır.²³⁰ Eleştiriler sayesinde toplumsal aksaklıklar ortaya konulmakta, bu aksaklıkların giderilmesi için çözüm yolları da önerilmektedir. Toplumdaki her fikrin serbestçe tartışılması hakkı eleştirinin özünde yer almaktadır.²³¹

Çoğulcu demokratik sistemlerde her düşünceye eşit değer atfedildiğinden önemli olan bütün düşüncelerden herkesin yararlanabilmesinin sağlanmasıdır. Özgür bir eleştiri ortamı ise her düşüncenin her türlü ifade aracıyla iletilmesinin serbest olduğu yerde mümkün olur. Eleştiri hakkı yönetim kademesindekilerin ya da kamu makamlarında bulunanların beğendikleri düşünceleri ifade etme değil her düşüncüyü paylaşabilme hakkıdır. Eleştiri ve serbest tartışmanın sonucunda doğru değerlere ulaşılır.²³²

Haber, düşünce ve bilgilerle ilgili yorum ve eleştiriler, eleştirilen kişinin haklarını ve özgürlüklerini zedelememesi gerekir. Ancak siyasetçiler ve siyasi olmayan kişilerin eleştirilmeleri farklı sonuçları ortaya çıkarmaktadır. AİHM ve iç hukuk uygulamalarımıza göre siyasetçilerin daha hoşgörülü olmaları gerekmektedir. AİHM Lingens/Avusturya kararında; eleştirinin sınırlarını bir kararında belirtirken sade vatandaşlar ile siyasetçilere yönelen eleştirilerin algılanması sorunundaki farkı ortaya koymuş, siyasetçilere yapılan eleştirilerin daha geniş alanı kapsayacağını belirtmiştir.²³³ AİHM Casstells /İspanya kararında kişileri ve siyasetçileri eleştirmenin hükümeti eleştirilmekten farklı olması gerektiğini, hükümeti eleştiri sınırının kişileri ve siyasetçileri eleştirmekten daha çok hoşgörü gerektirdiğini belirtmiştir.²³⁴

İç hukuk uygulamamızda da benzer bir durum söz konusudur. Yargıtay 4. Hukuk Dairesi 11.12.2013 tarihli kararında; siyasetçilerin eleştiriye açık olmasının olağan olduğunu, siyasetçilerin kamuya açık nitelikleri gereği işlem ve

²³⁰Mustafa Erdoğan, “Demokratik Toplumda İfade Özgürlüğü: Özgürlükçü Bir Perspektif”, *Liberal Düşünce D. S. 24. Y. 6. Ankara, 2001, s. 9.*

²³¹Kılıçoğlu, *Şeref, Haysiyet ve Özel Yaşama Basın Yoluyla Saldırlardan Hukuksal Sorumluluk*, s. 40.

²³²Küçük, *İfade Hürriyetinin Unsurları*, s.43.

²³³Osman Doğru, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları*, Legal Yayınları, C.II. Y. 2004 . s. 55; Sunay, *Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasası'nda İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları*, s. 98.

²³⁴Vahit Bıçak, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü*, Liberal Düşünce Topluluğu Avrupa Komisyonu y. Temmuz 2002, s. 135.

davranışlarının eleştirilmesinin kamu yararına olduğunu belirtmiştir.²³⁵ Ancak tabii ki eleştiri ve hakaretin birbirinden ayrılması gereklidir. TCK'nın 125. maddesine göre kamu görevlisine yapılan hakaret cezada artırım sebebidir. Hakaret suçunun kovuşturulması şikâyete bağlı ise de, kamu görevlisine yapılan hakaret suçunun kovuşturulması şikâyete bağlı değildir. Cumhurbaşkanı'na hakaret ayrı bir madde olarak düzenlenmiştir. Hükümetin başı olan Başbakan'a yapılan hakaret ise kamu görevlisine yapılan hakaret hükümlerine tabidir. Burada basında özellikle karikatür şeklindeki açıklamalarda ya da köşe yazılarında Başbakan'a eleştiri sınırları aşan düşünce açıklamaları yer alabilmektedir. Hükümetin politikalarından Başbakan öncelikli sorumlu olduğundan ilk muhatap da Başbakan olmaktadır. Hükümete yapılan eleştiri ile şahsa karşı yapılan eleştirinin ayırt edilmesi gerekse de kamu görevlisine karşı yapılan hakaret suçunun kovuşturulması şikâyet bağlı hale getirilmesi hukuk uygulamamız için gereklidir. Çünkü AİHM ve bazı Yargıtay kararlarında da belirtildiği gibi siyasetçileri eleştirmenin alanı daha geniştir. Buna göre siyasetçilerle ilgili yapılan yorum ve eleştirilerde sert bir üslup , rahatsız edicilik unsuru dahi olabilir.²³⁶

Basında yer alan açıklamalar objektif ve sübjektif nitelikte olabilir. Olaylarla ilgili açıklamalar objektif nitelikte, eleştiriler ise değer yargılarıyla ilgili olduğundan sübjektif özelliktedir.²³⁷ Eleştiri hakkının bu niteliklerinden dolayı sınırları iyi belirlenmelidir. Zira şeref, onur veya özel hayata saldırı niteliği taşıyan haberler de basın da yer alabilmektedir. Ancak bu haberin açıklanmasında kamu yararı varsa ve haber güncel ise haber değerini taşıdığı değerlendirilir. Eleştiri şeklindeki basın açıklamalarının sınırsız nitelikte değildir. Olayların niteliğine göre basın açıklamalarının eleştiri hakkının kapsamında olup olmadığı belirlenmelidir.²³⁸ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu bir kararında, yayımlanan bir eleştirinin hukuka aykırı olduğunun belirlenmesi için gerçeklik, güncellik, kamu

²³⁵ Yargıtay 4. HD Kararı, E.2013/1805, K. 2013/19622, 11.12.2013 T.K. www.portal.uyap.gov.tr (E.T: 14.05.2014).

²³⁶ Bkz, Yargıtay 4 HD , E. 2013/1711, K. 2013/19576 11.12.2013 T.K. Yargıtay 4 HD , E. 2013/1357, K. 2013/18566 , 26.11.2013 T.K.

²³⁷ Erol Çetin, *Basın Hukuku*, 4.B. Seçkin Yayınları, Ankara, 2008, s. 433.

²³⁸ Kılıçoğlu, *Şeref, Haysiyet ve Özel Yaşama Basın Yoluyla Saldırlardan Hukuksal Sorumluluk*, s. 37-38.

yararı, toplumsal ilgi ve konu ile ifade arasında düşünsel bağıllık koşullarından birine aykırılık bulunmasının gerektiğini belirtmiştir.²³⁹

2.7.3. Haber, Düşünce ve Bilgileri Basabilme ve Dağıtabilme Hakkı

Basın Kanunu'nun 3. maddesinde basın özgürlüğünün yayma hakkını da kapsadığı belirtilmiştir. Basın özgürlüğü bilgi, haber edinme, bunları yorumlama, eleştirme hakkından sonra elde edilen düşünce, haber ve bilgileri basım, yayım ve dağıtma hakkı ile tamamlanmaktadır. Kısaca yayma hakkı diyebileceğimiz düşünce ve bilgileri basabilme ve dağıtabilme hakkı, hem basının haber verme hem de kişilerin bilgilene, haber alma hakkının bir sonucudur.

Haber, düşünce ve bilgileri basabilme ve dağıtabilme hakkının sağlanması için öncelikle Anayasamızda belirtildiği gibi, basımevi kurmanın, süreli ve süresiz yayınların, izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanmaması gerekmektedir. Basımevi kurmanın, süreli ve süresiz yayınların, izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanması basın özgürlüğünü gereksiz olarak sınırlayabileceği gibi, mali olanakları geniş olan kişilerle dar olan kişiler arasında ayrıma yol açacağından demokratik ilkelerle bağdaşmaz ve basını siyasi iktidarın denetimi altına sokar.²⁴⁰

Basının ulaşma hakkı kapsamında serbestçe edindiği haber, düşünce ve bilgilerin sadece basılması basın özgürlüğü için yeterli değildir. Aynı zamanda serbest bir dağıtım hakkının da bulunması gerekir. Basılan eserlerin değişik yollarla dağıtımını yasaklayan ya da zorlaştıran kararlar basın özgürlüğünü kısıtlar. Basılmış eserlerin bir suç sebebiyle hâkim kararı gereği toplatılması serbest dağıtım hakkının kısıtlanması olarak değerlendirilmez ancak dağıtım hakkının hukuksuz olarak da engellenmemesi gerekir.²⁴¹

Sansür ve tekelleşme uygulamaları, süreli ve süresiz yayınlarda izin şartı getirilmesi, basımevi kurmanın teminata bağlanması haber, düşünce ve bilgileri basabilme ve dağıtabilme hakkını sınırladığından basın özgürlüğü ilkeleriyle

²³⁹Yargıtay HGK, E.2006/4-230, K. 2006/288, 10.05.2006 T.K. www.portal.uyap.gov.tr (E.T: 14.05.2014).

²⁴⁰Kapani, *Kamu Özgürlükleri*, s. 236-237.

²⁴¹Dönmezer, *Basın ve Hukuku*, s. 96.

çelişmektedir. Bu sebeple bu uygulamalar konunun önemine binaen aşağıda ayrıntılı olarak incelenecektir.

2.7.3.1.Sansür Yasağı

Sansür, basımı yapılacak olan haber, düşünce ya da bilgilerin henüz basılmadan önce idari makamların ön denetimine tabi tutulmasını ifade eder.²⁴² Bilgilenme hakkının sonucu olarak, özgür, doğru, çok yönlü bilgi ve haberin dolaşımı bilgilenmiş toplumu oluşturmaktadır. Bilgilenmiş toplumu oluşturan bilgi dolaşımı çoğulcu ve uzlaşmaya dayalı demokratik bir düzeni geçerli kılar. Bu bağlamda serbest haber, bilgi, düşünce dolaşımını sınırlayan her çeşit idari yetki sansür olarak değerlendirilir.²⁴³

Devletten kaynaklanan sansür uygulamaları günümüzde öndenetimin farklı boyutları olduğunu göstermektedir. Buna göre olağanüstü hal dönemlerindeki erkler, silahlı gizlilik, yalan söylemek, devlet reklamcılığı sansürün günümüzdeki uygulamalarıdır. Olağanüstü hal dönemlerinde özellikle yapılan yasal düzenlemeler, sözlü talimatlar, yayınların toplatılması, gazetecilerin tutuklanması, muhalif görüşlere yer verilmemesi, resmi görüşün yaygınlaştırılmak istenilmesi basın sansürünün bu dönemlerdeki örneklerini oluşturur. Silahlı gizlilik kavramı devletin ulusal güvenliğini gerekçe göstererek bilgi dolaşımını askeri ve polisiye tedbirlerle güçlendirmesini ifade etmektedir. Bilgi dolaşımının bu şekilde denetlenmesi sansürü, öndenetimi oluşturan bir uygulamadır. Yalan söylemek ise bilgilerin, haberlerin çarpıtılması ya da olduğundan farklı gösterilerek doğruların ortaya çıkmasının engellenmesidir. Bu uygulamada da yine önceden kontrol uygulanarak bilgilerin değiştirildiği yine sansüre olanak sağlandığı görülmektedir. Devlet reklamcılığı ise basın- yayın organlarının ayakta kalabilmek için ihtiyaçları olan ilan ya da reklam gelirlerinin devamlılığın sağlanması için iktidarın güdümüne girebilme durumunu

²⁴² Erdoğan, “İfade Özgürlüğü ve Sınırları”, s. 35.

²⁴³ Özek, *Basın Özgürlüğünden Bilgilenme Hakkına*, s.61.

anlatmaktadır. Buna bağılı olarak siyasi iktidarın yayımdan önceki kontrole göre istediğı yönde yayım yapıldığında sansür uygulanmış olmaktadır.²⁴⁴

Sansür uygulamaları haber, düşünce ve bilgiyi basma ve dağıtma hakkını zedelediğinden demokratik ilkelerin özüne de aykırılık teşkil eder. Ancak basın yoluyla verilen haber, bilgi düşünce ya da yorumun yayınlandıktan sonra mevzuat çerçevesinde hukuki olarak değerlendirilmesi ya da denetlenmesi sansür olarak değerlendirilmemelidir. Hukuki denetim sırasında iletişim, özelde basın hak ve özgürlüğüne aykırı düşecek davranışlar sergilenmemelidir.²⁴⁵

Basındaki sansürün bir diğer boyutu da oto-sansür uygulamalarıdır. Oto sansür, habercinin kendisiyle hesaplaşması; kamusal fayda olarak gördüğü, yazmak, iletmek istediğı fikir, bilgi ya da haberlerin yayınlanması sebebiyle muhtemel kişisel zararlarını düşünüp, bunları iletmekten vazgeçmesidir. Kendini sansürleme diyebileceğimiz bu gereksinim siyasi yönetimden, ekonomik çıkar çevrelerinden, basın kuruluşunun sahibinden ya da reklam verenden çekinme ve etkilenmeler olduğunda oluşmaktadır.²⁴⁶

Anayasal özgürlükleri sınırlayan düzenlemelerde geçerli olan belirlilik ilkesi, sınırlama maddelerinin herhangi bir tereddüde yer vermeden nesnel ve anlaşılabilir şekilde olması gerektiğini ifade eder. İfade özgürlüğünü düzenleyen ya da sınırlandıran yasa maddelerinin muğlâk ifadeler içermesi sebebiyle, muhatabında yasa kapsamına girmeyen açıklamalarla ilgili olarak bir oto sansür eğilimi oluşturmadan, kişilerin düşüncelerini ifade ederken yasada belirlenene göre ayarlayabilmesini sağlayacak derecede açık olması gerekir. Yasal düzenlemelerin net olarak belirli olmaması yasaya tabii olanları gereksiz oto sansüre yöneltebilir.²⁴⁷ Bu bağlamda özellikle düşünce suçu diyebileceğimiz maddelerle ilgili olarak ceza yasalarında özgürlükçü yaklaşımın uygulanması konusunda birlik sağlanması yasaların belirsizliğinden kaynaklı oto sansürü engellenmesine yardımcı olacaktır.

²⁴⁴ John Keane, *Medya ve Demokrasi*, (çev. Haluk ŞAHİN), Ayrıntı y. İstanbul, 1999, s. 98-109.

²⁴⁵ Nurettin Güz, *Türkiye’de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)*, Gazi Üniversitesi y. No:166, Ankara, 1991, s.38.

²⁴⁶ Neşe Kızıl, *İletişim Özgürlüğü ve Medyada Oto-Kontrol*, Beta y. İstanbul, 1998, s. 27-28.

²⁴⁷ Aydın, “Düşünce Özgürlüğünün Anlamı ve İşlevi Işığında Düşünce Özgürlüğünü Sınırlamanın Anayasallığı—ABD Anayasasının Birinci Ek Maddesi ve AİHS Sözleşmesi’nin 10. Maddesi Zemininden Hareket Eden Bir Kuram Çatısı—”, s. 54.

2.7.3.2. Basında Tekelleşme Sorunu

Basın işletmelerindeki endüstrileşmenin sonucunda, ticari işletme kuralları basın işletmeleri için de uygulanmaya başlanmıştır. Basın işletmelerindeki fikri nitelik yerini ticari niteliğe bırakmaya başladığından maddi çıkarlar ön plana çıkmış; serbest rekabet, diğer ticari işletmelerde olduğu gibi basın işletmelerinde de büyüme eğilimini artırmıştır. Ancak bu büyüme eğilimi sonucunda tekelleşmeye doğru gitmektedir. Zira basın faaliyetlerindeki makineleşmenin yaygınlaşması aynı zamanda büyük bir sermayeyi de gerektirdiğinden basın sektöründe büyük işletmelerin sivrilmeye başlaması tekelleşmeyi beraberinde getirmiştir. Tekelleşme ise çoğulcu basın anlayışıyla bağdaşmamaktadır.²⁴⁸

Basında tekelleşme, bir kişi ya da grubun birkaç gazete, dergi ya da genel anlamda basın işletmelerini ele geçirmesi şeklinde olduğundan, düşüncelerin ifade edilmesi için gerekli olan çoğulculuğa karşı bir oluşum olduğu söylenebilir. Tekelleşen basının iktidardan yarar sağlamak için ödünler verebileceği, küçük basın işletmelerini çalışamaz hale getireceği, yöneticilerinin de holdingleşen basının gücü karşısında yetersiz kalabileceği bir gerçektir.²⁴⁹ Basının herkese yönelik haber verme anlayışında, basındaki sanayileşmenin ve toplumdaki kentleşmenin sonucunda farklılıklar oluşmuş, toplumun her kesiminden insanın ilgisini çekecek haber yapma ilkesi ile magazinleşme olgusu gazetecilikte etkin olmaya başlamıştır.²⁵⁰ Bu yaşanan değişim basını, fikri işletme anlayışından, tirajını artırarak kazançlarını çoğaltma anlayışına yöneltmiş, sonucunda ise tekelleşme gündeme gelmiştir.²⁵¹

Basın özgürlüğünün gerektirdiği ilkelere göre; basının görev yapabilmesi için devlet baskısının etkisini kaybetmesinin yanısıra, çok sesliliği ortadan kaldıran tekelleşmenin de önlenmesi gerekir. Tekelleşme demokratik toplumun işleyişi açısından olumsuzluklar yaratmaktadır. Zira demokratik yönetimlerin en önemli özelliklerinden birisi de fikirlerin serbestçe, engelleme olmadan açıklanabilmesi

²⁴⁸ Danışman, *Basın Özgürlüğünün Sağlanması Önlemleri(Devletin Basın Karşısındaki Aktif Tutumu)*, s.10; İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 118-119.

²⁴⁹ Topuz, *II. Mahmut'dan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s.347.

²⁵⁰ Tokgöz, *Temel Gazetecilik*, s. 29.

²⁵¹ Danışman, *Basın Özgürlüğünün Sağlanması Önlemleri(Devletin Basın Karşısındaki Aktif Tutumu)*, s. 16.

özgürlüğüdür. Bu özgürlük sayesinde çoğulcu düşünce olanaklı hale gelmektedir. Ancak basındaki tekelleşme her fikrin açıklanmasını önler.²⁵²

Basının serbestçe faaliyetlerine devam edebilmesi için, basın işletmelerinin varlığı gereklidir. İşletme özgürlüğünün olduğu ekonomilerde serbest rekabet en önemli ilkelerden birisidir. Serbest rekabet, basın işletmelerinde büyüme eğilimini arttırdığından, zamanla rekabeti sınırlandırmak için bir araya gelindiğinden, bu eğilim tekelleşmeye dönüşmektedir.²⁵³

Tekelleşme ile doğru orantılı olarak bireylerin toplumsal, ekonomik ve kültürel bağlarından uzaklaştırıcı yayınlar yapılarak demokrasi kültürü, katılma bilinci engellenmiş olmaktadır. Tekelleşme ile basının demokratik işlevini yerine getirmesi engellenmekle birlikte antidemokratik olarak kullanılabilmesinin de yolu açılmaktadır.²⁵⁴

Basının tekelleşmesi sorununu Anayasamız açısından değerlendirdiğimizde, tekelleşme ile ilgili açık bir hüküm bulunmadığını görmekteyiz. Ancak Anayasa'nın 28. maddesinde, devletin basın özgürlüğünün sağlanması açısından gerekli önlemleri alması ilkesine göre, devletin basın özgürlüğü lehine aktif tutum takınması, bu anlamda basın ve haber alma özgürlüğünün önünde bir engel olarak görünen tekelleşme konusunda düzenlemeler yapması ve bu konuda tedbirler alması gerekmektedir. Mezkûr maddenin gerekçesinde de devletin bu yükümlülüğüne örnek olarak tekelleşmeyi önlemesi gerektiği gösterilmiştir.²⁵⁵

Ülkemizde 1980'li yıllara kadar gazete sahipleri gazetecilikten yetişmiş kişilerdi. Aynı zamanda gazete sahipleri kendi gazetelerinde başyazarlık da yapmaktaydılar. Yunus Nadi (Cumhuriyet), Necmettin Sadak (Akşam), Selim Ragıp Emeç (Son Posta), Şevket Bilgin (Yeni Asır), Sedat Simavi (Özgürlük) gibi gazeteciler bunlardan bazılarıdır. 1980'li yıllarla birlikte basın sektöründe güçlü ekonomik yapıya sahip olanların ve reklam geliri elde edenlerin ayakta kalabildiği,

²⁵²Özden Çankaya & Melike Batur Yamaner, *Kitle İletişim Özgürlüğü*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006, s. 103.

²⁵³ Danişman, *Basın Özgürlüğünün Sağlanması Önlemleri (Devletin Basın Karşısındaki Aktif Tutumu)*, s.13.

²⁵⁴Özer Ozankaya, "Türkiye'de Yığın İletişiminin Demokratik Siyasal Kültür Gelişimindeki Yeri ve Önemi", Eskişehir Akademisi İletişim Bilimleri Fakültesince düzenlenen. I. Yayımcılık Seminerine sunulan bildiri, s.164, <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/2879/3708.pdf?show> (E:T. 14.05.2014).

²⁵⁵Reşat Yazıcı, *Anayasalarımızda Basın Hukuku*, Gazeteciler Cemiyeti y. Ankara 1986, s. 128.

bu güce sahip olmayanların ise basın sektöründe tutunamadığı dönem başlamıştır. Bu süreç, basın alanındaki tekelleşme olgusunu da beraberinde getirmiştir. Türk basınında Asil Nadir, 1988’de Günaydın Gazetesi’ni, 1989’da Güneş Gazetesi’ni ve Gelişim Yayınları’nı satın almak suretiyle, ilk kez bir gazete ve bir dergi grubunu tek elde toplamıştır. 1990 yılında Milliyet Gazetesi’ni, 1994 yılında Özgürlük Gazetesi’ni satın alan Aydın Doğan, Türk basınındaki tekelleşmenin en belirgin örneği haline gelmiştir.²⁵⁶

Basının tekelleşmesi, hem haberlerin seçilmesi imkânını; hem de kişilerin haber, düşünce ve bilgileri alma hakkı açısından değerlendirildiğinde yapılan yorumların özgürce seçilmesi imkânını azaltmaktadır. Bazı basın organlarının yayın faaliyetine devam edebilmesi daha geniş bir gruba katılmakla mümkün olmakta ise de, farklı birçok gazete ya da derginin bir işletme sahibinin kontrolünden geçtiği durumda basında değişik düşüncelerin yer alması olanaksızdır.²⁵⁷

Basındaki tekelleşmenin diğer sektörlerdeki tekelleşmeden farklı amaçları vardır. Diğer sektörlerdeki tekelleşmeyle maliyetlerin düşürülmesi, fiyatların kontrol edilmesi gibi amaçlanırken, basında tekelleşme ile kâr artırmanın yanı sıra siyasi tercihleri etkileme amacı bulunmaktadır. Basında tekelleşen basın işletmelerinin yöneticileri hükümetle ittifak kurup, halkın tercihlerini etkilerken, hükümetten ihale alıp, teşviklerden yararlandıkları bilinmektedir. Buna göre tekelleşme ne kadar az olursa antidemokratik uygulamalar da o denli azalacaktır.²⁵⁸

Basındaki tekelleşme, basının demokratik sistemlerdeki ifade özgürlüğünü gerçekleştirme fonksiyonu önündeki engellerden biridir. Zira bu durumda ifade özgürlüğünün unsurlarından olan basının, sermaye grubunun çıkarlarını koruma amacına yönelebilecektir. Sermaye grubunun çıkarları, eleştirme ve yorum yapmayla çelişiyorsa çok seslilik ortadan kalkacaktır. İfade özgürlüğünün sağlanması ise, yeterli düşünsel çoğulculuğun mümkün olmasına bağlıdır. Buna göre Anayasanın 28. maddesi bağlamında devletin pozitif edim yükümlülüğünün, sağlayacağı maddi yardımların çoğulcu düşünceye katkı yapacağı açıktır.

²⁵⁶Orhan Koloğlu, *Osmanlı’dan 21.Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif y. İstanbul, Ağustos, 2006, s. 135 vd; Topuz, *II. Mahmut’dan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s. 324-334.

²⁵⁷Perin, *Tarih Boyunca Düşünce ve Basın Özgürlüğü*, s.143.

²⁵⁸Tüba Karahisar, *Türkiye’de Medya Sektörü ve Gazeteciler*, Ekin y. Bursa, 2012, s.100.

2.7.3.3. Süreli ve Süresiz Yayın Hakkı

Anayasa'nın 29. maddesinde süreli ve süresiz yayın hakkı düzenlenmiştir. Süreli ve süresiz yayın hakkı basın özgürlüğünden ayrı bir maddede düzenlense de haber, bilgi ve düşüncelerin serbestçe basılma ve dağıtılması için basın eseri sahibi açısından bir haktır. Buna göre süreli ve süresiz yayın önceden izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamaz.

1961 Anayasası'nda süresiz yayınlar için mali teminat yatırma şartını kısıtlayıcı bir hüküm bulunmamaktaydı. 1982 Anayasası'nda süresiz yayınlar için de mali teminat yatırma şartının yasaklanmış olması basın özgürlüğü için olumlu bir adımdır.²⁵⁹

1982 Anayasası'nın 29. Maddesine göre süreli ve süresiz yayın hakkının bir özgürlük olarak düzenlenmemesi bu konuda daha ayrıntılı kanuni düzenlemeye imkân sağlamaktadır. Basın Kanunu'nda da bu konuda ayrıntılı düzenlemeler mevcuttur.²⁶⁰

“5187 sayılı Basın Kanun'un 7/1. maddesi“*Süreli yayınların çıkarılması için, kaydedilmek üzere yönetim yerinin bulunduğu yer Cumhuriyet Başsavcılığına bir beyanname verilmesi yeterlidir. Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından düzenlenen kayıtlar alenidir.*” şeklinde düzenlenmiştir. Ancak bilgilendirme amacına göre beyannamenin verilmesi gereken merciiin Cumhuriyet Savcılığı olması isabetli değildir.²⁶¹ Kanun koyucu bağımsızlık ve tarafsızlığın sağlanması saikiyle böyle bir düzenleme yapmış olsa da, bu hükmün bir ödenetime meydan verebileceği açıktır. Kaldı ki uygulamada Cumhuriyet Savcılığı'na tevdi edilen süreli yayınlarla ilgili beyanname verip vermemesi değil de, suç unsuru içerip içermediği de incelenmektedir. Bu uygulama süreli yayınlarda sansürü gündeme getirmektedir. Oysaki ifade edilen düşünce ve bilgilerle ilgili bir suç unsuru varsa, ancak yayınlanma ile belirlenebilmektedir, bunun tespitini ise mahkemelerin yapması gerekmektedir.

²⁵⁹ İçel & Ünver, *Kitle Haberleşme Hukuku*, s.51.

²⁶⁰ Nusret İlker Çolak, *Kitle İletişim Hukuku*, Seçkin y. Ankara, 2007, s. 35.

²⁶¹ Barış Günaydın, “5187 Sayılı Yeni Basın Kanunu”, *TBB D. S. 57, Y. 2005, s. 329.*

2.7.3.4. Basın Araçlarının Korunması Hakkı

Anayasa'nın 30.maddesinde "Kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri ile basın araçları, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemez veya işletilmekten alıkonulamaz." hükmü bulunmaktadır. Anayasa koyucu, basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentilerini diğer ticari işletmelerden farklı ve özel bir koruma sağlamıştır. Ancak basın işletmelerinin bu korumadan faydalanması için yasal olarak kurulması ve yasal olan bir amaca göre faaliyetlerini gerçekleştirmesi gerekir.²⁶²

Basın özgürlüğünün anlamını yitirmemesi ve buna bağlı iletişim haklarının kullanılabilmesi için basın işletmelerinin herhangi bir ticari işletmeden farklı düşünülmesi gerekir. Anayasa'nın 30. Maddesindeki düzenlemeye göre basın işletmelerinin varlığını devam ettirebilmesi için ihtiyaç duydukları araç ve gereçlerin müsadere edilemeyeceği aynı zamanda işletme faaliyetlerinin engellenemeyeceği Anayasal olarak güvence altına alınmıştır.²⁶³

2.7.3.5. Düzeltme ve Cevap Hakkı

Düzeltme ve cevap hakkı; basın özgürlüğünden faydalanmayı sağlayan, doğru haber ve bilgi dolaşımını gerçekleştiren bir haktır. Kişilik haklarına ve hukuka aykırı olarak yapılan yayınlardan zarar gören kişilerin, yine aynı araç ve imkânları kullanarak düzeltme ve cevap hakkını kullanması basın özgürlüğünün bir gereğidir. Düşünce, haber ve bilgi açıklamak hakkı sadece basın mensuplarına tanınmış bir hak olmadığından, çok sesliliğin de sağlanması için onur ve şerefının zedelendiğini düşünen kişilere düzeltme ve cevap hakkı ile düşüncelerini açıklama imkânı sağlanmaktadır.²⁶⁴

Basın yoluyla kişilik haklarına yapılan saldırılar özel bir öneme sahiptir. Çünkü basın açıklamaları geniş bir kitleye ulaşabildiği gibi okuyucuları inandırma ve

²⁶² Halil Kalabalık, *İnsan Hakları Hukuku*, Seçkin y. Ankara, 2009, s. 324.

²⁶³ Çolak, *Kitle İletişim Hukuku*, s.35.

²⁶⁴ A. Rıdvan Bülbül, *İletişim ve Etik*, 2.B. Nobel y. Ankara, 2001, s. 228.

ikna etme özelliği de bulunmaktadır. Basın açıklamaları tekrar kullanılabilirliğinden etkileme gücü yüksektir. Bu sebeple basın yoluyla yapılan saldırıların etkileme gücü dikkate alındığında düzeltme ve cevap hakkı da önem arz etmektedir.²⁶⁵

Anayasa'nın 32/1. maddesi "Düzeltilme ve cevap hakkı, ancak kişilerin haysiyet ve şereflerine dokunulması veya kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması hallerinde tanınır ve kanunla düzenlenir." şeklindedir. Buna göre kişilerle ilgili basın yoluyla yapılacak itham ya da suçlama içerebilecek iddialar karşısında, yine basın yoluyla düzeltme ve cevap hakkı kullanılabilir.²⁶⁶

Anayasa'nın 32. maddesindeki "kişilerin şeref ve haysiyetine dokunulması" ifadesi, kişilik hakkının içinde olan, aynı zamanda kişilik hakkına da aykırılığı bildiren bir belirlemedir.²⁶⁷ Zira kişilik hakkı, insana sırf insan olduğu için tanınan, şahsından kaynaklı, özgürlük, şeref ve haysiyet gibi hakları ifade eder.²⁶⁸

Basın Kanunu'nun 14. maddesine göre, düzeltme ve cevap hakkının yayınlanmaması durumunda talep halinde Sulh Ceza Mahkemesi 3 gün içinde karar vermek durumundadır. Ancak bu süre talebin incelenmesi için yeterli olamamaktadır. Yine aynı maddeye göre düzeltme ve cevap yazısı, ilgili yayının yer aldığı sayfa ve sütunlarda, aynı puntolarla ve aynı şekilde yayımlamak zorundadır. Ancak düzeltme ve cevap yazısının yer alması gereken bölüm başka bir sayfada yer alabilmektedir. Buna göre düzeltme ve cevap metninin haberin yayınlandığı günkü etkiyi yapıp yapmayacağına göre bir düzenleme hakkaniyete daha uygun olur.²⁶⁹

2.7.4. Üretim Hakkı

Yaratma hakkı da diyebileceğimiz üretim hakkı, basın özgürlüğünün bir görünümünü oluşturmaktadır. Yaratma ya da üretim bir olayın anlatılması, bir

²⁶⁵ Kılıçoğlu, *Şeref, Haysiyet ve Özel Yaşama Basın Yoluyla Saldırlardan Hukuksal Sorumluluk*, s. 50.

²⁶⁶ Doğan, *Vatandaşlık, Demokrasi ve İnsan Hakları*, s.269.

²⁶⁷ İçel & Ünver, *Kitle Haberleşme Hukuku*, s.413.

²⁶⁸ Çetin, *Basın Hukuku*, s.133.

²⁶⁹ Mehmet Uçum & Ümit Abanoz, "Uygulama Yönünden Basın Özgürlüğü ve Basın Hukuku", *Basın Hukuku Atölye Çalışmaları: I* içinde, Galatasaray Üniv, Dönmezer, Erman, Kunter, Ceza Bilimleri, Kriminoloji, İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi, İstanbul, 2007, s. 150-153.

konuda eleştiri yapılması, bir konunun incelenmesi dışında, kişilerin kendi düşünceleri sonucu bir eser oluşturmasıdır.²⁷⁰ Üretme hakkı daha çok, bilim ve sanat özgürlüğü içinde değerlendirilse de, bu hakkın kullanımı sonucu oluşan eser, basın faaliyeti ile ifade ediliyorsa basın özgürlüğü kapsamında değerlendirilir. Özellikle karikatürlerin basında yer alması kişi hak ve özgürlükleri bağlamında tartışmalara neden olmaktadır.

Üretme hakkı kapsamında bir eser ya da ürünün oluşturulması aşamasında sınır olmadığı düşünülse de oluşturulan bu eserin basın yoluyla çoğaltılması durumunda basın özgürlüğüne yönelik sınırlamalar dikkate alınacaktır. Örneğin bir kişi düşüncelerini ifade etmek, anlatmak için heykel yapma yolunu seçebilir. Bu heykelin resimleri bir dergide yayınlandığında artık basın özgürlüğüne yönelik ilkeler göz önünde bulundurulur.²⁷¹

²⁷⁰ Çetin Özek, *Türk Basın Hukuku*, İstanbul Üniversitesi y. no:2381, İstanbul, 1978, s.36.

²⁷¹ Özek, *Türk Basın Hukuku*, s.37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ

1982 Anayasası'nda genel anlamda ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğü ayrı maddelerde düzenlenmiştir. AİHS'de ise ifade hürriyeti, unsurları olan diğer özgürlükler gibi basın özgürlüğünü de kapsar nitelikte düzenlenmiştir ²⁷². AİHS'nin 10. maddesi: “*Herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, kanaat özgürlüğü ile kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir almak ve vermek özgürlüğünü de içerir. Bu madde, devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine bağlı tutmalarına engel değildir.*” şeklindedir. Buna göre AİHS sistematiğine göre basın özgürlüğü, bir düşünceyi ifade aracıdır. Anayasamıza göre, daha önce belirttiğimiz gibi düşünce özgürlüğü ve düşünceyi açıklama özgürlüğü (ifade özgürlüğü) ayrı maddelerde düzenlense de birbirini tamamlamaktadır. Aynı şekilde; genel anlamda ifade özgürlüğü maddesinden sonra, basın özgürlüğüne ayrıca yer verilse de basın özgürlüğünün, basının düşünceyi ifade şekli olduğu düşünüldüğünde ifade özgürlüğünün bir unsuru olduğu açıktır. Ancak basın özgürlüğünün ayrıca düzenlenmesinde, kendi toplumsal karakterimizin etkili olduğu düşünülebilir. Zira 1982 Anayasası ülkedeki bir iç karışıklık ve darbeden sonra yapılmıştır. Bu dönemde bazı basın organlarının karışıklıkları desteklediği düşüncesiyle, hazırlanan Anayasa'da basın özgürlüğü ile ilgili sınırlama hükümleri çok ayrıntılı düzenlenmiştir. Anayasa'nın 28. maddesinde üç defa “Devletin iç ve dış güvenliğini, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” ifadesi kullanılmıştır. Buna göre basına sınırlı bir özgürlük tanınmak istenmiştir. Anayasa'nın 26. maddesinde “Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu özgürlük resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar” denilmiştir. Aslında bu maddede basın özgürlüğünden de dolaylı olarak

²⁷² Okumuş, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Türkiye'de İfade Hürriyeti*, s. 139.

bahsedilmektedir. Bu sebeple Anayasa’da basın özgürlüğüne ayrıca yer verilse de ifade özgürlüğünün bir parçası olduğunu söyleyebiliriz.

3.1. 1982 ANAYASASI’NDA DÜZENLENEN BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ İLKELERİ

1982 Anayasası, 28.- 32. maddelerinde basın özgürlüğünü korumaya yönelik ilkeler benimsemiştir.

3.1.1. Basının Sansür Edilememesi

Sansür yasağı 1982 Anayasası’na gelinceye kadar, önceki Anayasalarımızda da, bazı farklılıklarla da olsa mevcut olan bir düzenlemedir. 1982 Anayasa’nın basınla ilgili hükümleri 28. Maddesinde “ Basın hürdür, sansür edilemez.” hükmüyle başlamaktadır. Buna göre basın özgürlüğünün ilk şartı sansür edilmeyen düşünce, haber ve bilgilerin basın faaliyetine konu olabilmesidir. Ancak günümüzde açıktan değil de gizli sansür oluşturabilecek uygulamalar ve oto-sansürün engellenmesi, basın özgürlüğünü sağlamaya yönelik adımlar olmalıdır.

3.1.2. Basımevi Kurmanın İzin alma ve Mali Teminat Yatırma Şartına Bağlanamaması

1961 Anayasası ve önceki Anayasalarımızda bulunmayan bu ilke 1982 Anayasasının 28. maddesinde “Basımevi kurmak izin alma ve malî teminat yatırma şartına bağlanamaz” şeklinde yer almıştır. Matbaa serbestîsi diyebileceğimiz bu ilkeye göre, önceden izin alınması ve muhtemel zararlar için mali teminat şartı

aranmaması, siyasi iktidarın basını bu yolla baskı altına almasını ve denetlemesini engelleme amacı taşımaktadır.²⁷³

3.1.3. Basımevi ve Eklentilerine El Konulamaması

Anayasa'nın 30. maddesi "Kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri ile basın araçları, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemez veya işletilmekten alıkonulamaz." şeklindedir. Bu maddede "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, Cumhuriyetin temel ilkeleri ve millî güvenlik aleyhinde işlenmiş bir suçtan mahkûm olma hariç" zapt ve müsadere yasağı bulunmaktaydı. Ancak 2004 yılındaki değişiklikle bu hüküm Anayasa'dan çıkarılmıştır.

Anayasa'nın 30. maddesindeki basımevi ve eklentileri ile basın araçları, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemeyeceği ilkesi; maddenin gerekçesine göre, demokratik yönetimlerde basın araçlarının üstlendikleri önemli görev nedeniyle özel bir korumaya tabi olmasından kaynaklanmaktadır. Buna göre basımevi ve eklentileri ile basın araçları ceza hukukunun genel prensipleri içindeki müsadere hükümlerine tabi değildir. Örneğin suç oluşturan bir haber nedeniyle basın işletmesinin gerekli araçlarına el konulamayacaktır.²⁷⁴

3.1.4. Düzeltme ve Cevap Hakkının Ancak Belirli Durumlarda Tanınması

Anayasa'nın 32/1. Maddesine göre düzeltme ve cevap hakkı, ancak kişilerin haysiyet ve şereflerine dokunulması veya kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması hallerinde kullanılabilir. 5187 sayılı Basın Kanununun 14. maddesi gereği düzeltme ve cevap hakkı dönemsel yayınlarla ilgili olarak kullanılabilir. Yayından

²⁷³ Salihpaşaoğlu, *Türkiye'de Basın Özgürlüğü*, s. 95.

²⁷⁴ Kemal Şahin, *İnsan Hakları ve Özgürlük Boyutuyla İfade Özgürlüğü, Gerekçeleri ve Sınırları*, s.164-165.

zarar gören kişi, yayından itibaren iki ay içerisinde cevap ve düzeltme yazısını sorumlu müdüre göndermesi ve sorumlu müdürün bu yazıyı üç gün içerisinde yayınlaması gerekir. Aksi halde zarar gören kişinin bulunduğu yer sulh ceza mahkemesine başvurma hakkı bulunmaktadır. Düzeltme ve cevap hakkının yayıncı üzerinde düzeltme ve cevap metniyle baskı kurup mağdur olmaması için, Basın kanununda ayrıntılı olarak düzenlenmiş şartlara bağlanmıştır.

Düzeltme ve cevap hakkı, serbestçe sürdürülen basın faaliyetleri açısından bir sınırlama nedenidir. Ancak bu hakkın kullanılması için, kişilerin haysiyet ve şereflerine dokunulması ya da kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması gerekmektedir. Düzeltme ve cevap hakkının kullanılmasının engellenmesi halinde, bu hakkın gerekli olup olmadığına hâkim karar vermektedir.²⁷⁵ Hâkim kararına rağmen bu hakkın kullanılmaması Basın Kanunu'nun 18. maddesinde yaptırıma bağlanmıştır. Bu ise düzeltme ve cevap hakkının basın faaliyeti sonucu kişilik hakları zedelenenlere, kendini savunma imkânı veren birincil bir koruma olmasından kaynaklanmaktadır.²⁷⁶

3.1.5. Dağıtımın Önlenmesi ve Toplatma İçin Hâkim Kararının Aranması

Anayasa'nın 28/4. Fıkrası:

“Devletin iç ve dış güvenliğini, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü tehdit eden veya suç işlemeye ya da ayaklanma veya isyana teşvik eder nitelikte olan veya Devlete ait gizli bilgilere ilişkin bulunan her türlü haber veya yazıyı, yazarlar veya bastırılanlar veya aynı amaçla, basanlar, başkasına verenler, bu suçlara ait kanun hükümleri uyarınca sorumlu olurlar. Tedbir yolu ile dağıtım hâkim kararıyla; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunun açıkça yetkili kaldığı merciin emriyle önlenir. Dağıtımını önleyen yetkili merci, bu kararını en geç yirmidört saat içinde yetkili hâkime bildirir. Yetkili hâkim bu kararı en geç kırksekiz saat içinde onaylamazsa, dağıtımını önleme kararı hükümsüz sayılır.” şeklinde;

28/6. Fıkrası ise *“Sürelili veya süresiz yayınlar, kanunun gösterdiği suçların soruşturması veya kovuşturmasına geçilmiş olması hallerinde hâkim kararıyla; Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî güvenliğinin, kamu düzeninin, genel ahlâkın korunması ve suçların önlenmesi bakımından gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunun açıkça yetkili kaldığı merciin emriyle toplatılabilir. Toplatma kararı veren yetkili merci, bu kararını en geç yirmidört saat*

²⁷⁵ Kalabalık, *İnsan Hakları Hukuku*, s. 323.

²⁷⁶ Çolak, *Kitle İletişim Hukuku*, s. 36.

içinde yetkili hâkime bildirir; hâkim bu kararı en geç kırksekiz saat içinde onaylamazsa, toplatma kararı hükümsüz sayılır.” şeklinde düzenlenmiştir.

Bu hükümlere göre şartları oluştuğunda tedbir olarak dağıtımın önlenmesi ile süreli veya süresiz yayınların toplatılmasında hâkim kararı gerekmektedir. Bu hükümlerin gerekçesinde, belirtilen suçların ağırlığı nedeniyle bunlara daha ilk anda engel olunması ve yayım gerçekleştirildikten, fikir ürünün sunulduktan sonra alınacak her türlü tedbirin, yayımla ortaya çıkan zarar yahut tehlikeyi ortadan kaldırmaya yetemeyeceği düşüncesi bulunmaktadır.²⁷⁷ Ancak burada Basın Kanunu 11. maddesindeki basılmış eserler yoluyla işlenen suçların yayım anında oluşacağı ilkesine bir istisna getirilmiştir. Zira henüz eser yayımlanmadan önce; genel anlamda devletin bölünmezliğini tehdit edici, gizli bilgileri açıklayıcı nitelikteki haber veya yazıyı, yazarlar veya bastırıcılar kanun hükmüne göre sorumludur denilmektedir.

Anayasa Mahkemesi de bir kararında dağıtım hakkının aşırı sınırlandırılmasını demokratik ilkelere aykırı bularak,

“Belirli süre dağıtım faaliyeti durdurulan dağıtım kuruluşu hiçbir basılı eseri dağıtamayacaktır. Dolayısıyla, okuyucuların haberlere ulaşması- bilgilenme hakkı belirli süre için ortadan kaldırılmış olacaktır. Yasakoyucu, Anayasa’da öngörülmemiş nedenlerle, basın ve haber alma özgürlüğünü sınırlayan ya da ortadan kaldıran önlemler alamaz. Dağıtım faaliyetini durdurma cezası, dağıtım zorunluluğu getirilerek sağlanmak istenen bireyin bilgilenme hakkını gerçekleştirme amacıyla çelişir.”²⁷⁸

görüşünü savunmuştur. Buna göre, dağıtım kısıtlayıcı kararlar basın özgürlüğünü zedeleyecektir. Mezkur maddenin gerekçesindeki devleti koruma düşüncesinden yola çıkarak buradaki şartların gerçekliğin belirlenmesinde güçlük olsa da, bir eserin dağıtımının önlenmesi ve toplatılması için hâkim kararının gerekli olması, siyasi iktidarların keyfi uygulamalarının önüne geçeceğinden özgürlükçü bir yaklaşımdır. Ancak şartların oluşup oluşmadığı değerlendirilirken; bir eserin dağıtımının önlenmesi ya da toplatılmasının ne kadar yarar sağlayacağı, ifade özgürlüğünü aşırı kısıtlamanın gerekip gerekmediği hususunda objektif kriterler dikkate alınmalıdır.

²⁷⁷ Yazıcı, *Anayasalarımızda Basın Hukuku*, s.129.

²⁷⁸ AYM Kr. 1996/70 E, 1997/53 K. sayılı, 05.06.1997 T.K. R.G:04.04.2003, S. 25069.

3.1.6.Sürelî Yayınların Ancak Mahkeme Kararıyla Geçici Olarak Kapatılabilmesi

Anayasa'nın 28/9. maddesinde sürelî yayınların ancak mahkeme kararıyla, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Cumhuriyetin temel ilkelerine, millî güvenliğe ve genel ahlâka aykırı yayımlardan mahkûm olma halinde geçici olarak kapatılabileceği belirtilmiştir.

Sürelî yayınların kapatılması cezaların şahsiliği ilkesiyle bağdaşmamaktadır. Çünkü sürelî yayınlar farklı kişilerin eserlerinden oluşmaktadır. Sürelî yayının kapatılmasına eser sahiplerinden bir ya da birkaçı sebep olursa; bu eser sahibi dışındaki kişilerin düşüncelerini açıklaması imkânı kısıtlanmaktadır. Ancak 1961 Anayasası'na göre sürelî yayınların, süresiz kapatılması mümkünken, 1982 Anayasası sürelî yayınların şartları oluştuğunda ancak geçici olarak kapatılması ilkesini benimsemiştir.²⁷⁹

3.1.7.Devletin Basın Özgürlüğünü Sağlayacak Tedbirleri Alma Yükümlülüğü

Anayasa'nın 28/2. Maddesinde benimsenen ilkeye göre; devletin kendisine yüklenen basın ve haber alma özgürlüklerini sağlayacak tedbirleri alması zorunluluğunun ekonomik ve hukuki yönleri bulunmaktadır. Buna göre devlet yardımının yanı sıra basın özgürlüğünü tehdit eden tekelleşme ve yoğunlaşma eğilimlerini önleyici tedbirler de almalıdır. Aynı zamanda basın özgürlüğü önündeki hukuki kısıtlamalar çağın gereksinimlerini karşılamalı, bu yönde düzenlemeler yapılarak, özgürlükçü adımlar atılmalıdır.

3.2.BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN SINIRLARI

Özgürlüklerin sınırsız olmadığı görüşü genel olarak benimsenen bir anlayıştır. Buna göre özgürlüklerin ilk sınır noktası, başkalarının özgürlük alanıdır.

²⁷⁹ Salihpaşaoğlu, *Türkiye'de Basın Özgürlüğü*, s. 105.

Kişilerin başkalarının özgürlük alanında, onların şahsi haklarına zarar vermesini hukuken korunmamaktadır.²⁸⁰ Diğer özgürlüklerde olduğu gibi basın özgürlüğünün kullanımında da, basın özgürlüğü ile farklı menfaatlerin karşı karşıya gelmesi söz konusudur. Ancak bu durumda farklı menfaatlerin bir arada bulunabilmesi ve dengelenmesi için karşılıklı hukuki sınırlamalar gereklidir. Yapılacak sınırlamalarda özgürlüğün bir değer olarak benimsenmesi, sınırlamalarda niteliği ve demokratik rejime uygunluğu önem kazanmaktadır.²⁸¹

Bir öğretinin, siyasi inancın ya da herhangi bir fikrin Anayasa'da bulunmadığı gerekçesiyle Anayasal olarak uygulanmasına imkân olmasa da, bunları iletme, yayma özgürlüğü olmadığı düşüncesi ifade özgürlüğüne aykırıdır. Zira Anayasa'da belirlenen ideoloji ya da devletin siyasi düşüncesi ile demokrasinin temel ilkelerinden olan farklı siyasi görüş ve bunları herhangi bir yolla açıklayabilme özgürlüğü birbirinden farklıdır.²⁸² Örneğin ülkemizde bir vatandaşımız tarafından komünist isimli, aynı zamanda bu görüşle ilgili düşüncelerini yayınlamak isteyen bir dergi yayın faaliyetini gerekli sınırlamalara uyarak sürdürebilir.

Basın özgürlüğünün sınırları mevzuata göre belirlenirken, devletin güvenliği, toplumun huzuru ve bireylerin mutluluğu göz önünde bulundurulur. Basın özgürlüğünün sınırsız olduğunun kabul edildiği durumlarda siyasi otoritenin tehdit altında kalacağı bir gerçektir. Buna göre basın özgürlüğünün sınırlanması aynı zamanda sınırlarının da açıkça belirlenmesi gerektiği demokratik ülkelerde benimsenmektedir.²⁸³

Anayasa'nın 13. maddesine göre temel hak ve özgürlüklerin, hakkın özüne dokunulmaksızın, yalnızca Anayasa'nın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabileceğini, bu sınırlamaların, Anayasa'nın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamayacağını birinci bölümde incelemiştik.

Anayasa'nın 28/3. maddesine göre "Basın hürriyetinin sınırlanmasında, Anayasanın 26 ve 27'nci maddeleri hükümleri uygulanır." denilmiştir. Buna göre

²⁸⁰ Küçük, "İfade Hürriyetinin Sınırlandırılması", s. 43.

²⁸¹ Sunay, *Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasası'nda İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları*, s. 73-76.

²⁸² Tanilli, *Devlet ve Demokrasi Anayasa Hukukuna Giriş*, s. 183.

²⁸³ Öztürk, "Basın Özgürlüğü Kuramları", s. 83.

basın özgürlüğünün sınırlanması rejiminde; temel hak ve özgürlüklerin sınırlanmasındaki genel ilkeler olan hakkın özüne, Anayasa'nın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırılık teşkil etmeden kanunla yapılabilecek sınırlamalar ile Anayasanın 26 ve 27'nci maddelerindeki özel sınırlama sebeplerinin bir bütün halinde uygulanması gerekmektedir.

Anayasa'nın 28. Maddesinde, düşünciyi açıklama ve yayma özgürlüğünün sınırlama sebeplerine atıf yapılarak, basın özgürlüğünün sınırlanmasında buradaki sebeplerin uygulanacağı belirtilmiştir. Buna göre basın özgürlüğü, düşünciyi açıklama özgürlüğünün bir görünümüdür. Düşünciyi açıklama özgürlüğü ile özelde basın özgürlüğü karşısında üstün tutulan bazı hakların korunması için, sınırlama sebepleri öngörülmüştür.

Anayasa'nın 26/2. maddesine göre basın özgürlüğünün kullanılması; millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir. Anayasa'nın 27/2. maddesine göre ise basın özgürlüğü; Anayasanın 1'inci, 2'nci ve 3'üncü maddeleri hükümlerinin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılamaz. Buna göre basın özgürlüğünün kullanılması bu maddelerdeki sebeplere bağlı olarak kanunla sınırlandırılabilir.

Basın özgürlüğü hem kişilerle ilgili bir özgürlük hem de demokratik bir devletin gereği olduğundan, devleti ilgilendiren bir özgürlüktür. Kişi hakları ile devletin ve toplumun korunmasına yönelik olarak basın özgürlüğünün sınırlanması ikili bir ayrıma göre inceleyebiliriz.

3.2.1.Kişi Haklarının Korunması

3.2.1.1. Kişilerin Şeref ve Haysiyetlerinin Korunması

Kişiler insanın sırf insan olmasından dolayı tanınan şeref ve haysiyete sahiptir. Aynı şekilde tüzel kişilerin de kişiliklerinden kaynaklanan onur ve saygınlıkları hukuk düzenince korunmaktadır. Basın özgürlüğünün sınırını teşkil eden ve basın tarafından ihlal edilebilen değerler; kişilerin hayatı, sağlığı gibi maddi değerlerden ziyade şeref, haysiyet, giz alanı, isim, resim gibi manevi değerlerdir. Kişilerin toplumsal hayatın bir gereği olarak kendiliğinden sahip oldukları onur ve çevreleriyle olan ilişkileri sebebiyle kazandıkları saygınlıkları basın özgürlüğü için bir sınır teşkil etmektedir.²⁸⁴

Basın yoluyla kişilerin şeref ve haysiyetlerine yönelik saldırılardan dolayı basın özgürlüğü sınırlandırılmaktadır. Buna göre 5237 sayılı TCK'nın 125. maddesi gereği “*Bir kimseye onur, şeref ve saygınlığını rencide edebilecek nitelikte somut bir fiil veya olgu isnat eden veya sövmek suretiyle bir kimsenin onur, şeref ve saygınlığına saldıran kişi,...cezalandırılır*” denilmiştir. Basın yoluyla hakaret, suçun artırımı sebebi olmadığından, TCK'nın 125/4. maddesi gereği alenen hakaret suçu hükümleri uygulanmalıdır.

Basın yoluyla hakaret suçunun oluşabilmesi için basının en temel haklarından olan yorum ve eleştiri sınırının aşılması gerekir. Hakaret ve sövme fiillerinin isnadı basın özgürlüğü çerçevesinde değerlendirilemez. Aynı zamanda basın kuruluşlarının yayınlarına cevap veremeyecek olan vefat etmiş kişilerle ilgili yayınları da bu suçun konusunu oluşturabilir. Basının bu konularda yorum ve eleştiri faaliyetlerinin sınırları uygulamada iyi belirlenmelidir.²⁸⁵

Yargıtay 4. Ceza Dairesi 18.04.2011 tarih ve 2011/867 E, 2011/5088 K. sayılı ilamında, bir gazetede yayımlanan yazıda yer alan “ 60 yaşını aşmış, lise mezunu bir

²⁸⁴ Aydın Zevkliler & M. Beşir Acabey & K. Emre Gökyayla, *Medeni Hukuk*, Genişletilmiş 6.B. Seçkin y. Ankara, 2000, s. 407- 409.

²⁸⁵ Güz, *Türkiye’de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)*, s.44.

vekilin anlama kapasitesi bu olsa gerek, doğduğu köye muhtar olamayacak bir insan” şeklindeki ifadelerle ilgili olarak;

“Şikâyetçinin toplumdaki konumu, yapılan değerlendirmenin amaç ve nedeni, yazının bir bütün olarak içeriğini dikkate alındığında siyasi bir kişilik olan şikâyetçiyi sert, ağır ve çarpıcı biçimde eleştirmeye yönelik olduğundan, şikâyetçinin görevinden dolayı aşağılama ve küçültme boyutuna ulaşmadığı”

gereğesiyle mahkûmiyet hükmünü yerinde görmemiştir. Yargıtay 2. Ceza Dairesi ise 16.02.2012 tarih 2010/30078 E, 2012/3362 K. sayılı ilamında; bir gazetede yayımlanan yazıda kullanılan “tam bir yüz karasıdır, kara cahilliktir, ortaçağ zihniyetidir” ifadelerini yazı bütünlüğü de dikkate alınarak hakaret kastı olduğu değerlendirmesini yapmıştır.²⁸⁶ Buna göre basın özgürlüğü ve kişilik hakkı karşı karşıya geldiğinde somut olaya göre değerlendirme yapıldığını görmekteyiz. Zira basın yoluyla hakaret suçunun oluşması, hakaret suçunun oluşumundan farklıdır. Hakaret suçunda sadece kişilerin şeref ve haysiyeti tartışılırken; basın yoluyla hakaret suçunda, basın özgürlüğü ile kişilerin şeref ve haysiyetinin tartışılmaktadır.

3.2.1.2. Kişilerin İsim ve Resimlerinin Korunması

Kişilerin ismi ve resmi de kişilik hakkının korumasını oluşturan değerler arasındadır. Kişilerin gerçek anlamdaki isimleri ile ailesini tanıtan ün, simge gibi değerler de hukuken koruma altındadır. İsmeye yönelik saldırılarda bir başkasının haksız olarak isminin kullanılması söz konusu olmaktadır.²⁸⁷

Kişilerin dış dünyaya yansıyan, diğer kişilerden ayırt edilmesini sağlayan görünümü kişinin resmini ifade etmektedir. Kişilik hakkından kaynaklandığından kişiler resminin çekilmesinin, basılmasının, yayımlanmasının, dağıtılmasının önlenmesini isteyebilirler.²⁸⁸

Yargıtay HGK’nun bir kararındaki somut olaya göre; davaya konu davacılar aî ve Anıtkabir içerisinde çekilmiş resim davalıya aî derginin reklamlarında

²⁸⁶Hasan Tahsin Gökcan, “İfade Özgürlüğü Bağlamında Medyanın Cezai Sorumluluğu”, *AIHM Kararları Işığında Koruma Tedbirleri ve İfade Özgürlüğü Sempozyumu* içinde, HSYK Genel Sekreterlik y. No. 8, Ankara, 2013, s. 170-171.

²⁸⁷Zevkliler & Acabey & Gökyayla, s. 412.

²⁸⁸Çetin, *Basın Hukuku*, s. 134.

kullanılmıştır. Kullanılmanın izinsiz ve ticari olduğu tartışmasıdır. Sorumluluk için resim çekmenin amacı önemli değildir. Resmin izinsiz olarak dergi reklamında kullanılması kişilik hakkının ihlalidir.²⁸⁹ Buna göre kişilik hakkına saldırı amacı olmasa dahi izinsiz olarak kişilerin isim ya da resimlerinin basın eserlerinde kullanılmasında hukuksal sorumluluk doğacaktır.

3.2.1.3. Kişilerin Özel Hayatlarının Korunması

Kişilerin özel hayatı, genellikle başkalarınca öğrenilmesi istenilmeyen hususi hayat olarak tanımlanabilir.²⁹⁰ Özel hayat herkes tarafından bilinmeyen, ancak bilgi edinme ve araştırma yoluyla öğrenilebilen, şahsa ait hususlardır.²⁹¹ Özel hayatın sınırlarını tespit etmek zordur. Çünkü özel hayatın içeriği ve sınırları kişiden kişiye göre farklılık gösterebilir.²⁹²

Kişilerin özel hayatını üç kısma ayırabiliriz. Buna göre kişilerin ortak yaşam alanı, dar anlamda özel yaşam alanı ve sır alanı bulunmaktadır. Ortak yaşam alanı; kişilerin kamuya açık yerlerde yaşadığı ve herkes tarafından görülebilen, aynı zamanda gizliliği söz konusu olmadığından basın açısından herhangi bir sorumluluk bulunmayan alandır. Dar anlamda özel yaşam alanı; herkese açık olmayan ancak kişinin yakınlarıyla paylaştığı alan belirtmektedir. Kişinin yakınları şahıslara göre değişmekle beraber, belirli sayıdaki kişileri ifade eder.²⁹³ Sır alanı ise, kişinin kendisi veya çok güvendiği kişiler dışında kimsenin bilmesini istemediği bilgileri içeren yaşam alanı olarak belirlenebilir.²⁹⁴

Dar anlamda özel yaşam alanı ile sır alanına basın yoluyla müdahale farklılık arz etmektedir. Kamuoyu tarafından tanınan kişilerin dar anlamda özel hayatlarına

²⁸⁹ Yargıtay HGK, 1990/275 E, 1990/459 K, 03.10.1990 T.K. www.portal.uyap.gov.tr (E.T: 14.05.2015).

²⁹⁰ Ersan Şen, *Devlet ve Kitle İletişim Araçları Karşısında Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması*, Kazancı y. İstanbul, 1996, s. 7.

²⁹¹ Özek, *Türk Basın Hukuku*, s. 180.

²⁹² Aytekin Ataay, *Şahıslar Hukuku*, Yenilenmiş 3. B. İstanbul Üniv. y. no:2095, İstanbul 1978, s. 132.

²⁹³ Kılıçoğlu, *Şeref, Haysiyet ve Özel Yaşama Basın Yoluyla Saldırılarından Hukuksal Sorumluluk*, s.114-116.

²⁹⁴ Zevkliler & Acabey & Gökyayla, s. 439.

müdahale bir ihlal oluşturmazken, kamuoyuna mal olmamış kişilerde ihlal oluşturabilmektedir. Kamuya mal olmuş kişilerin sır alanlarına müdahale ise hukuka aykırı olacaktır. Nitekim Yargıtay'ın bir kararında şu görüşü savunmuştur: Toplumsal ilgi kapsamında yaşam tarzları ve şöhretleri ile basının magazinsel anlamda dikkatini çeken kişilerle ilgili haber ve resimler magazin haberi olup konu ile ifade arasındaki düşünsel bağlılık korunduğundan kişilik haklarına ihlal söz konusu olmayacaktır.²⁹⁵

Kamuoyunun sürekli olarak dikkatini çeken kişilerle ilgili basın tarafından yapılan yayımlar, bu kişilerin toplum tarafından önemli kabul edilebilecek yönlerini ve kamuyu da ilgilendiren özel hayatına ilişkin hususları içermelidir.²⁹⁶ Kamuoyunun sürekli dikkatini çekmeyen, belli olaylarla ilgisi olan kişilere ilişkin yayımlar sözü edilen olayla sınırlı olmak durumundadır. Aksi halde kamu yararı bulunmadığından bahisle özel hayat hukuki korumadan yararlanacaktır. Örneğin, trafik kazası yapan bir şoförün, alkolik olduğu ve kazadan önce alkol aldığı açıklanabilir. Ancak bu kişinin bir kadınla olan evlilik dışı ilişkisinin açıklanmasında kamu yararı bulunmamaktadır.²⁹⁷

Özel hayat ve başkalarının hak ve özgürlükleriyle ilgili sınırlamalar, kişiler arasındaki yorum farkından dolayı geniş yorumlandığında, kişilik hakkından özgürlük mutlaklığını yitirmektedir. Basın özgürlüğünün kişi hakları karşısında sınırlanabilmesi için, verilen haberlerde ve yapılan eleştirilerde “*toplumsal yarar ve ilgi*”, “*gerçeklik*” ve “*objektiflik*” kriterlerinin aranması gerekir.²⁹⁸

Özel hayat, TCK' nın 134. maddesine göre de ceza hukuku yönünden korunmaktadır. Özel hayatın gizliliğini ihlal suçunu işleyenlerin cezalandırılması öngörülmüştür, aynı zamanda bu fiilin basın yayın yoluyla işlenmesi cezada artırım sebebidir.

Basın özgürlüğünün sınırlanması, kişilerin özel hayatı gündeme geldiğinde mümkün olmaktadır. Ancak basın özgürlüğü ve kişilerin özel hayatı karşı karşıya geldiğinde hangi hakkın üstün tutulacağına yönelik olarak, değerlendirme yapılması

²⁹⁵ Yargıtay 4. HD, E. 2007/3039, K. 2007/16236, 24.12.2007 T.K. www.portal.uyap.gov.tr, (E.T:14.05.2015).

²⁹⁶ Şen, *Devlet ve Kitle İletişim Araçları Karşısında Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması*, s.241.

²⁹⁷ Kılıçoğlu, *Şeref, Haysiyet ve Özel Yaşama Basın Yoluyla Saldırılarından Hukuksal Sorumluluk*, s. 162.

²⁹⁸ Özek, *Türk Basın Hukuku*, s. 183-184.

için uygulamada bir takım ilkeler belirlenmiştir. Buna göre öncelikle basında yer alan eserle ilgili haksız fiil, kusur, zarar, illiyet bağı, hukuka aykırılık hususları incelenmelidir. Basılı eserle ilgili hukuka uygunluk nedeni varsa basın özgürlüğü, özel hayat karşısında üstün tutulmuş olacaktır. TMK' nın 24/2 maddesinde,

“Hukuka aykırı olarak kişilik hakkına saldırılan kimse, hâkimden saldırıda bulunanlara karşı korunmasını isteyebilir. Kişilik hakkı zedelenen kimsenin rızası, daha üstün nitelikte özel veya kamusal yarar ya da kanunun verdiği yetkinin kullanılması sebeplerinden biriyle haklı kılınmadıkça kişilik haklarına yapılan her saldırı hukuka aykırıdır.”

denilmiştir. Bu maddeye göre, genel anlamda hukuka uygunluk nedenleri; mağdurun rızası, daha üstün nitelikte özel veya kamusal yarar ve kanunun verdiği yetkinin kullanılmasıdır. Yargıtay kararlarında ise, hukuka uygunluk nedeni olarak gerçeklik, güncellik, kamu yararı, toplumsal ilgi ve öz-biçim dengesi ölçütleri aranmaktadır.²⁹⁹ Basın özgürlüğünden kaynaklanan haber verme, eleştiri yapma, yorum yapma gibi haklar kullanılırken hukuka uygunluk nedenleri bulunmaktaysa kişilik hakları ihlal edildiğini söyleyemeyiz. Nitekim Yargıtay 4. HD' nin bir kararında bu durum şu şekilde belirtilmiştir.

*“Basının, haber verme fonksiyonunu yerine getirirken kullanacağı hakkın özel hukuk alanındaki sınırı kişilik haklarının korunmasına yönelik olarak gerçeklik, kamu yararı ve toplumsal ilgi, güncellik, konu ile ifade arasında düşünsel bağlılık kuralları ile belirlenmiştir. Haber verme hakkı bu sınırlar içerisinde kaldığı sürece hukuka uygundur.”*³⁰⁰

3.2.1.4. Kişilik Hakkı İhlallerinde Hukuka Uygunluk Nedenleri

3.2.1.4.1. Gerçeklik İlkesi

Basında yer alan haberlerin hukuka uygun olduğunun kabul edilebilmesi için gerçek olması gerekir. Ancak basın özgürlüğünün kişilik hakkı karşısında korunması

²⁹⁹ Mine Kaya, “İfade Özgürlüğü Bağlamında Medyanın Hukuki Sorumluluğu”, *AİHM Kararları Işığında Koruma Tedbirleri ve İfade Özgürlüğü Sempozyumu* içinde, HSYK Genel Sekreterlik y. No. 8, Ankara, 2013, s. 180-182.

³⁰⁰ Yargıtay 4.HD, E. 2006/9927, K.2006/11152, 19.10.2006 T.K. www.portal.uyap.gov.tr (E.T:14.05.2014).

için buradaki gerçeklik ölçütü, mutlak ve somut anlamda gerçeklik olarak yorumlanmamalıdır. Zira basın faaliyetlerinin kendine özgü durumları vardır. Basının bir haberi yazması için hız önemli bir unsurdur. Örneğin kişi ile ilgili açılan soruşturmaya yönelik olan yapılacak haber için; bu davanın sonuçlanması, hatta temyiz aşamasının sonucunda ilgili kararın kesinleşmesi, bunun sonucunda bu haberin yapılması beklenmez. Burada haberin gerçekliğinden kasıt, basının ifade edeceği, yazacağı olayların ifade ediliş şekli itibariyle gerçek olmasıdır.³⁰¹ Yargıtay'ın yerleşik içtihatlarına göre, bir olayın haber yapıldığı zamanki durum ve iddialara uygun olarak yansıtılmış olması durumunda, bu haberde gerçeklik ögesinin bulunduğu kabul edilmekte ancak haberin, somut gerçeğe uygun olması gerekmektedir.³⁰² Yargıtay bir kararında, hukuka uygunluk nedeni olarak gerçekliğin somut gerçeklik değil, yayının yapıldığı gündeki görünür gerçekliğe uygunluk olduğunu belirtmiştir.³⁰³

Gerçeği yansıtmayan ancak basında yer alan haberlerin hukuka uygun olduğu söylenemez, ancak bu gerçek dışı haberden dolayı sorumluluğun oluşabilmesi için açıklamada bulunan kişinin gerçeği araştırma hususunda kendisine düşen özen yükümlülüğünü yerine getirmemiş olması gerekir. Bunun gibi gerçek olan her haberin verilmesi de hukuka uygun değildir. Hukuka uygunluk nedenlerinin diğer şartlarının da gerçekleşmesi gerekir.³⁰⁴ Yargıtay'ın bir kararında; yapılan yayının hukuka uygun kabul edilebilmesi için kamu yararı bulunması, özellikle yayının gerçek olması, güncellik, toplumsal ilginin olması gerektiği belirtilmiştir.³⁰⁵

3.2.1.4.2. Güncellik İlkesi

³⁰¹Kaya, “İfade Özgürlüğü Bağlamında Medyanın Hukuki Sorumluluğu”, s. 181.

³⁰²Çetin, *Basın Hukuku*, s. 276.

³⁰³Yargıtay 4.HD, E. 2010/13688, K. 2012/1553, 07.02.2012 T.K. www.portal.uyap.gov.tr (E.T:14.05.2014).

³⁰⁴Kılıçoğlu, *Şeref, Haysiyet ve Özel Yaşama Basın Yoluyla Saldırılarından Hukuksal Sorumluluk*, s.262.

³⁰⁵Yargıtay 4.HD, E.2007/2453, K.2008/805, 31.08.2008 T.K. www.portal.uyap.gov.tr (E.T:14.05.2014).

Bir haberin kişilik haklarını zedelemeyen, hukuka uygun olarak kabul edilebilmesi için güncellik değerini koruması gereklidir. Güncelliğini kaybettikten sonra gerçek olsa bile hukuka uygun kabul edilmemektedir. Habere konu olayın üzerinden zaman geçtikten sonra haberin yayınlanması durumunda toplumun ilgisi azalacağından, kişilik haklarına aykırılık oluşur. Bu sebeple bir olayın haber niteliği taşıması için güncel olması gerekmektedir.³⁰⁶

Bir olayın güncel oluşu ve haberin güncel oluşu birbirinden farklıdır. Güncel olmaktan çıkmış olayın haber değeri bulunmamaktadır. Bu olayı hatırlatan yeni gelişmeler olması durumunda haber verme hakkı kapsamında değerlendirmemek gerekir. Zira bu durumda her fırsatta unutulmuş olay tekrar açıklanmış ve aynı kişilere karşı devamlı bir saldırı imkânı sunulmuş olur.³⁰⁷

Yargıtay bir kararında mili sporcunun spor hayatı ve eşi ile ilgili haber ve eleştirilerle ilgili olarak, “yazının içeriği ve veriliş şekline göre, konunun güncel olup, kamuyu ilgilendirdiği, yayının görünür gerçeğe uygun olduğu bu sebeple kişilik haklarına saldırının gerçekleşmediği” sonucuna varmıştır.³⁰⁸

3.2.1.4.3. Kamu Yararı İlkesi

Kamu yararı ilkesi, basın kamuoyunu ilgilendiren konular ve şahıslar hakkında haber yapmasının daha üstün nitelikteki bir hakka dayanmasını ifade eder. Bu durumda basın tarafından verilen haber ya da bilgi kamu yararına dayanıyorsa, kişilik haklarının ihlali hukuka uygun hale gelecektir.³⁰⁹

Kamu yararı ilkesi, kişilik hakkı ve basın özgürlüğü karşı karşıya geldiğinde hangisinin üstün tutulacağı hususunda en çok kullanılan kriterdir. Mevzuatımıza göre hem basın özgürlüğü hem de kişilik hakkı güvence altındadır. Ancak basın özgürlüğünün üstün tutulduğu durumlarda, toplumsal yararın kişilik hakkının önüne geçtiği görülmektedir. Bu durumda çatışan haklardan hangisine üstünlük

³⁰⁶ Ömer Faruk Tüfek, *Basın Yoluyla Kişilik Haklarının İhlali ve Bu İhlale Karşı Özel Hukuk Ceza Hukuku ve İ.H.A.S Koruması*, 2. Baskı, Adalet y. Ankara 2007, s. 126.

³⁰⁷ Çetin, *Basın Hukuku*, s. 161.

³⁰⁸ Yargıtay 4. HD, E.2006/11142, K.2007/10601, 20.09.2007 T.K. www.portal.uyap.gov.tr (E.T:14.05.2014).

³⁰⁹ Dönmezer, *Basın ve Hukuku*, s. 307.

tanınacağına somut olayın özelliklerine göre hâkim, karar verecektir. Kişilik haklarına basın yoluyla saldırı durumunda, bu aykırılığın kamunun yararına olduğuna karar verilirken, saldırının meşru bir amaca ulaşabilmek için uygun bir araç olup olmadığı ve bu uygun aracın makul ölçülerde kullanılıp kullanılmadığı dikkate alınmaktadır.³¹⁰ Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun bir kararında basın özgürlüğü ile kişilerin kişilik değerleri karşı karşıya geldiğinde temel ölçüt olarak kamu yararı kullanılması gerektiğini, toplum yararı gözetilerek yayın yapılması ve kişisel çıkarlar sebebiyle gerçeklerin yanlış gösterilmemesi görüşünü savunmuştur³¹¹.

Kamu yararına yönelik basın faaliyeti sonucu oluşan yayımlar bakımından kişilerin toplumdaki yeri önem arz etmektedir. Kamuoyunun dikkatini çeken kişilerin basında yer almasında, kamu yararının olduğu genellikle kabul edilmektedir.³¹² Nitekim Yargıtay bir kararında, somut olayda milli futbolcu olan davacıyla ilgili yayın tarihinden önceki milli maç esnasında yaşananlar sebebiyle yapılan haberleri eleştiri kapsamında değerlendirmiş ve basın özgürlüğü ile kişilik değerleri karşı karşıya geldiğinde hangisinin üstün tutulacağına dair temel ölçütün kamu yararı olduğunu belirtmiştir.³¹³

3.2.1.4.4. Toplumsal İlgi

Bir olay gerçekleştiği anda topluma aktarıldığı durumlarda toplumsal ilgiyle karşılaşılabilir.³¹⁴ Buna göre haberin güncelliği ve açıklanmasındaki kamu yararına bağlı olarak toplumsal ilgiyi çekebilir. Bunu sonucu olarak kişilik haklarını etkileyecek haberin yeni olması hukuka uygun olarak kabul edilebilir.

Basında yer alan haberlerin hukuka uygun olabilmesi için güncel haber niteliği aranmaktadır. Güncel olmayan haberlerin açıklanmasında, gerçekliği bilinse

³¹⁰ Kılıçoğlu, *Şeref, Haysiyet ve Özel Yaşama Basın Yoluyla Saldırlardan Hukuksal Sorumluluk*, s. 155.

³¹¹ Yargıtay HGK, E. 2007/4-262, K. 2007/284, 23.05.2007 T.K. www.portal.uyap.gov.tr (E.T:14.05.2014).

³¹² Tüfek, *Basın Yoluyla Kişilik Haklarının İhlali ve Bu İhlale Karşı Özel Hukuk Ceza Hukuku ve İ.H.A.S Koruması*, s. 125-126.

³¹³ Yargıtay 4.HD, E.2008/12871, K. 2009/8524, 25.06.2009 T.K. www.portal.uyap.gov.tr (E.T:14.05.2014).

³¹⁴ Özek, *Türk Basın Hukuku*, s. 164.

dahi kamu yararı bulunmaz, bu tür haber ve bilgiler toplumsal ilginin dışında kalır. Kişiler kamu önünde yer alma ölçüsünde toplumsal ilgiyi çekeceğinden, kendileriyle ilgili basında yer alan açıklamalarının, diğer kişilere göre daha sert olması mümkündür.³¹⁵

Güncellik niteliği bulunmayan bir olayın basın yoluyla aktarılmasında toplumun ilgili olacağı düşünülemez. Zira üzerinden çok zaman geçmiş olan bir olay unutulmuştur ve geçmişte yapılmış bir takım davranışların tekrar tekrar haber yapılmasında herhangi bir yarar bulunmamaktadır. Ancak güncel olan bir durumdan dolayı, aynı nitelikte eski olayların açıklanmasında kamu yararı bulunmaktadır. Bir Yargıtay kararında şöyle denilmiştir: “*Davacının davranış kurallarına aykırı davranışı nedeniyle cezalandırılmasının gündemde olduğu bir sırada eskiden böyle bir ceza alıp almadığının sorulması güncel niteliktedir.*”³¹⁶ Örneğin belediye başkanlığına aday bir kişinin geçmişinde, göreve gelmesini ya da seçilmesini etkileyecek hususi bir durumu varsa, bunun seçim zamanı açıklanmasında toplumsal ilgi olacağından günceldir denilebilir.³¹⁷ Kamuya mal olmamış kişilerin özel hayatı toplumsal ilgi dışında kalır. Bu tür bir haberin verilmesinde kamu yararı bulunmadığından yazı hukuka aykırıdır.³¹⁸ Yargıtay kararlarında görüldüğü üzere kişilerle ilgili haberlerde toplumsal ilginin bulunması ile kamu yararı arasında sıkı bir ilişki söz konusudur.

3.2.1.4.5. Öz ve Biçim Arasındaki Denge

Hukuka uygunluk ilkeleri olan haberde gerçeklik, güncellik, toplumsal ilgi, kamu yararının bulunmasının yanı sıra olmazsa olmaz bir diğer ilke de öz-biçim dengesidir. Bu ilkeye göre, haber açıklanırken amaca uygun kelimelerin, ifadelerin ve yöntemin kullanılması gerekir. Örneğin bir komşularıyla iyi geçinmeyen

³¹⁵ Kılıçoğlu, *Şeref, Haysiyet ve Özel Yaşama Basın Yoluyla Saldırlardan Hukuksal Sorumluluk*, s. 155.

³¹⁶ Yargıtay 4.HD, E.2009/4967, K. 2009/12608, 10.11.2009 T.K. www. portal.uyap.gov.tr (E.T:14.05.2014).

³¹⁷ Kaya, “İfade Özgürlüğü Bağlamında Medyanın Hukuki Sorumluluğu”, s. 180.

³¹⁸ Yargıtay 4. HD, E. 1987/2077, K. 1987/3267, K.T.28.04.1987, *YKD*, C:XIII. Sayı:8, s.1160-1163.

aralarında husumet olan bir milletvekili ile ilgili haber yapılırken “illetvekili” ifadesi kullanılması basının sorumluluğunu gerektirmektedir.³¹⁹

Basın kuruluşları, haber verme görevinin gereği olarak, toplumsal ilgiyi çekebilmek için, sert ifadeler kullanabilir. Olayları bildirme ve eleştiri şeklindeki basın açıklamalarındaki ifadelerde daha çarpıcı bir dil kullanılabilir. Basının sert, keskin, çarpıcı ifadeler kullanması ve olayları süsleyerek anlatması, basın açısından, zorunluluk olarak görülmektedir. Ancak, böyle bir zorunluluk, gereksiz yere, kişilik hakkını ihlal edici ifadelerin kullanımını haklı kılmamalıdır.³²⁰

3.2.2.Devletin ve Toplumun Korunması

Basın özgürlüğü devletin ve toplumun korunması amacıyla da sınırlanmaktadır. Basın özgürlüğünün suç işlenmesinin önlenmesi amacıyla sınırlandırılmasındaki amaç toplumun huzurunun sağlanmasıdır. Bu sebeple basının çoğulcu topluma olan katkısı düşünüldüğünde, demokratik toplumlar tarafından suç aracı olması engellenmek istenmektedir.

Anayasa'nın 26/2 maddesinde basın özgürlüğünün kullanılmasının, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabileceği belirtilmiştir. Ancak bu maddedeki kavramların içeriklerini tespit etmek zor olduğundan, basın özgürlüğünün sınırlarını belirlemek de zor olacaktır.³²¹

Buna göre basın özgürlüğünün devletin ve toplumun korunması sebebiyle sınırlanmasında; basının; ülke güvenliğini tehlikeye sokabilecek yayınlar yapması, askeri, resmi ve devlet sırlarının açıklanması, gizli yapılan meclis tartışmalarına ait

³¹⁹ Kaya, “İfade Özgürlüğü Bağlamında Medyanın Hukuki Sorumluluğu”, s.182.

³²⁰ Yargıtay 4.HD.E.2002/10257, K. 2003/883, 28.01.2003 T.K..www.portal.uyap.gov.tr (E.T:14.05.2014).

³²¹ Sunay, *Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasası'nda İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları*, s.80

haberlerin yapılması, meşru siyasi iktidara karşı isyan ve ihtilale götürecektir, terörizmi, suçu ve suçluları övmeye ve suç işlemeye yöneltecek, savaş ve ırkçılığı destekleyen haberler ve yayınlar yapılması yasaklanmıştır.³²²

İfade özgürlüğü demokratik toplumların temeli olduğu gibi diğer özgürlüklerin gelişmesine de katkı sağlar. Bunun sonucu olarak basın özgürlüğü siyasi iktidarın icraatları hakkında toplumu fikir sahibi yapmakta ve ülkenin sorunlarını düşünüp eleştirebilme imkânı sunmaktadır. Ancak çoğulcu demokrasilerdeki bireylerin temel hak ve özgürlüklerini benimseyemeyen devletler bu özgürlüğün kullanım alanını daraltmak istemektedirler. Bununla birlikte terör konusunda da sorun yaşayan ülkeler ifade özgürlüğünü kısıtlama eğilimindedir. Bu bağlamda devletin ve toplumun korunması için milli güvenlik, toprak bütünlüğü ve kamu düzeni gerekçeleriyle basın faaliyetlerinin sınırlandırılmasında denge söz konusu olmalıdır.³²³

Basının haber verme görevini yaparken, kullanmak isteyeceği bilgiler devlet sırrı niteliğinde ise bunlarla ilgili yayın yapılamamaktadır. Ancak devlete ait her bilgi devlet sırrı değildir. Bu sebeple devlet çıkarı ya da toplum çıkarı için yayınların durdurulması soyut bir gerekçeye dayanmaktadır. Burada önemli olan bilgilerin gizlilik alanının yasal olarak belirlenmesi gerektiğidir.³²⁴

3.3. BASIN- YARGI İLİŞKİSİ

3.3.1.Yargı Organları Açısından Basın Özgürlüğü

Yargı organlarının karar verme sürecinde siyasi baskılardan, davanın taraflarından dolayı oluşan olumsuzluklardan etkilenmemesi gerektiği gibi, basından gelebilecek eleştiri sınırlarını aşan baskılardan da uzak tutulması gerekir. Ancak basının haklarının da zedelenmemesi gerekmektedir.

³²² Dönmezer, *Basın ve Hukuku*, s. 99

³²³ Çankaya & Batur Yamaner, s.76.

³²⁴ Sunay, *Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasası'nda İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları*, s.171.

Anayasa'nın 138. maddesinde yargı bağımsızlığı şöyle düzenlenmiştir: “*Hâkimler, görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdanî kanaatlerine göre hüküm verirler.*”

Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz.”

Anayasa'nın 36.maddesinde “*Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir.*” denilerek adil yargılama hakkından söz edilmiştir. Yargı bağımsızlığı ve adil yargılanma hakkı ile basın özgürlüğü sıkça karşı karşıya gelen, aynı zamanda aralarında dengenin sağlanması zorunlu olan haklardır. Zira basında yer alan haber, bilgi, eleştiriler sebebiyle yargı bağımsızlığına gölge düşebileceği gibi, kişilerin adil yargılanma hakkı da zedelenabilir. Bu durumlarda basın özgürlüğünün sınırlanması gündeme gelebilir.

Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu (Venedik Komisyonu)'nun yargı sisteminin bağımsızlığı konulu raporunun sonuç kısmında,

*“Adli süreçleri uygunsuz baskılardan korumak için, ‘yargı önündeki meselelerin tartışılması yasağı’ ilkesinin uygulanması düşünülmeli ancak bu yapılırken sınırlar özenle belirlenmeli ve bir yandan adli süreci diğer yandan da basın özgürlüğünü koruyacak uygun bir denge kurulmalıdır.”*³²⁵

görüşü yer almıştır. Buna göre yargı bağımsızlığı ile basın özgürlüğü arasında bir denge sağlanmalıdır. Zira kişilerin haber alma, bilgiye ulaşma hakkı demokratik toplumun gereği olarak sağlanması gereken haklardandır. Özellikle kamuoyunu ilgilendiren olaylarla ilgili davaların basında haber olarak yer alması toplumun dikkatini çekmektedir. Ancak haberlerin iletilmesinde kullanılan dil ve üslup ile haberin içeriği de önem arz etmektedir. Haber ve bilgiden ziyade kamu yararını ilgilendirmiyorsa, görülmekte olan bir davanın hakimi ya da soruşturmanın

³²⁵ Venedik Komisyonu, 12-13/03.2010 tarihli Yargı Sisteminin Bağımsızlığı Raporu, s.18. http://www.anayasa.gov.tr/files/insan_haklari_mahkemesi/venedik_komisyonu/rapor.pdf, (E.T: 14.05.2014).

savcısıyla ilgili bilgiler verilmesi, hakim ya da savcının hedef olacak şekilde haberde yer alması yargı bağımsızlığını etkileyecektir.³²⁶

Basın özgürlüğü kapsamında; basın, haber verme hakkını kullanırken yargıya intikal eden haberleri de kullanmaktadır.³²⁷ Ancak suç soruşturması aşaması gizli olduğundan bu gizliliği ihlal edecek türde haber ve bilgilerin kamuoyu ile paylaşılması gerekir. TCK' nın 285/1 maddesinde soruşturmanın gizliliğinin ihlal suçu yaptırıma bağlanmıştır. Anayasanın 28/5 hükmündeki, “*olaylar hakkında yayın yasağı konulamaz*” ilkesine göre olaylarla ilgili yapılan haberler değil, soruşturmadaki gizli belge ve bilgiler haber konusu olamayacaktır.

Adil yargılanma hakkı, AİHS' nin 6. Maddesinde güvence altına alınmıştır. Bu maddeye göre adil yargılanmanın unsurları olarak davanın yasayla kurulan, bağımsız ve tarafsız mahkemede, makul sürede, açık olarak yargılanmasına yönelik kurallar korunmaktadır.³²⁸ TCK'nın 288. maddesine göre, yargı görevini yapan kişilerle ilgili olarak, bir olayla ilgili olarak başlatılan soruşturma veya kovuşturma kesin hükümle sonuçlanıncaya kadar savcı, hâkim, mahkeme, bilirkişi veya tanıkları etkilemek amacıyla alenen sözlü veya yazılı beyanda bulunan kişi cezalandırılır hükmü bulunmaktadır. Maddenin gerekçesinde yasa koyucu, maddenin amacının, kesin bir yargı kararı verilmeden önce tanıkların beyanlarını veya bilirkişi görüşlerini ve hüküm ve kararları etkilemek amacıyla baskıcı ve kötü niyetli yayınların cezalandırılması ve kitle iletişim araçlarının “yargısız infaz” olarak tanımlanan uygulamalarının engellenmesi olduğunu belirtmiştir.³²⁹

Adil yargılamayı etkilemeye teşebbüs suçu, basın özgürlüğü için bir sınırlama nedeni oluşturmaktadır. Buna göre adil yargılanma hakkının basın özgürlüğünün içeriğinde yer alan haber verme hakkından üstün tutulduğunu söyleyebiliriz. Zira buradaki amacın, sanığın suçlu gibi gösterilmesinin önüne geçilmesi aynı zamanda

³²⁶Eylem Ümit Atılgan, “Medyanın Yargılama ve Soruşturma Süreçlerinde Medya Etik Kurallarına Bağlılığı”, *Çağdaş Demokrasilerde Yargı Ve Medya İlişkileri Uluslararası Sempozyumu*, 24-25 Mayıs 2010, Ankara, s. 64. http://www.taa.gov.tr/dosya/dergiler/yargi_medya/files/assets/basic-html/page77.html (E.T: 14.05.2014). s.63-64

³²⁷ Barış Duman, “Adliye Basın Sözcülüğü”, *TBB Dergisi*, yıl 2012, sayı:101, s. 305.

³²⁸ A. Feyyaz Gölcüklü & A. Şeref Gözübüyük, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, 3. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2002, s. 267.

³²⁹ M. Emin Artuk & Ahmet Gökçen & Caner Yenidünya, *Gerekçeli Ceza Kanunları*, İstanbul, 2005, s. 440.

adliyenin saygınlığı ile güvenilirliğinin korunması olduğunu söyleyebiliriz.³³⁰ Adil yargılamayı etkilemeye teşebbüs suçu, kamuoyunda sanığın suçluluğu hakkında önceden bir kanaat oluşturulmasını ve delillerin mahkemeden önce kamuoyu tarafından değerlendirilmesini önlemeye yöneliktir.³³¹

Görülmekte olan davanın seyrini etkileyecek haber yapmama konusunda basın sorumluluğu; topluma iletilmesinde kamu yararı olan bilgi ile davanın selametini etkileyecek, savunma hakkının gereği gibi yerine getirilmesine engel olacak, delillerin karartılması riskini doğuracak veya damgalamaya sebep olarak mahkemenin tarafsızlığına gölge düşürecek haber ve bilgileri arasında ayırım yapması gerektiği noktasındadır. Her olayın durumuna göre adil yargılama ve yargının bağımsızlığı için basın özgürlüğüne sınırlama getirilmektedir.³³²

3.3.2. Basın Özgürlüğüne Yönelik Yargı Kararlarının Kamuoyu Üzerindeki Etkisi

Basının bir suç veya şüpheli, sanık hakkında istediği her şeyi yayınlaması basın özgürlüğü kapsamında değerlendirilmemektedir. Zira basında yer alan haber, bilgi ve bunların içeriği ile veriliş tarzı toplumu etkileyebileceği gibi yargı görevini yapan kişileri de etkileyebilecektir. Özellikle hâkimlerin kendi kişisel niteliklerine göre etkilenmedikleri düşünülse dahi kamuoyunun mahkemelere olan inancını kaybetmesi bir risk olarak görülmektedir. Basının haklarının zedelenmemesi aynı zamanda yargı bağımsızlığının sağlanması için, basın özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar sadece münferit davalarla ilgili olarak sınırlandırılmalıdır.³³³

³³⁰ İsmail Malkoç, *Açıklamalı-İçtihatlı 5237 Sayılı Yeni Türk Ceza Kanunu*, Geliştirilmiş 3. Baskı, C: II, Malkoç Kitabevi, Ankara, 2008, s. 2555.

³³¹ Nur Centel, “5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nda Yargı Görevi yapanı Etkileme Suçu”, *Uğur Alacakaptan'a Armağan*, I.B.C. I, İstanbul Bilgi Üniversitesi y. İstanbul, Haziran 2008, s. 141.

³³² Atılğan, “Medyanın Yargılama ve Soruşturma Süreçlerinde Medya Etik Kurallarına Bağlılığı”, s.63.

³³³ Elisabeth Palm, “AIHM Kararları ve AB Düzenlemeleri Işığında Basın Özgürlüğü, Adil Yargılanma Hakkı, Soruşturma ve Yargılama İlişkileri”, *Çağdaş Demokrasilerde Yargı ve Medya İlişkileri Uluslararası Sempozyumu*, içinde, 24-25 Mayıs 2010, Ankara http://www.taa.gov.tr/dosya/dergiler/yargi_medya/files/assets/basic-html/page77.html E.T: 14.05.2014, s. 23.

Basında yer alan soruşturma ya da kovuşturma evresindeki bir ceza davası ile ilgili haber kişilerin lekelenmeme hakları ile yakından ilgilidir. Zira henüz sonuçlanmadan kişilerin masum olduğu karinesi hukukumuzda geçerli bir ilkedir. Bu sebeple basında yer alan haberler ya da bilgiler kişilerin bu hakkını çiğnemesi durumunda basının hukuki sorumluluğu gündeme gelmektedir. Benzer durum hukuk davaları görülürken de ortaya çıkmaktadır. Henüz dava sonuçlanmadan basında yer alan haber ya da bilgiler kişilik haklarını ya da tüzel ve özel kişilerin ticari hayatındaki sırları ihlal ederse basının hukuki sorumluluğu oluşmaktadır.

Yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı ilkesine göre toplum açısından basın özgürlüğünün önemi, yargının etkilenmesi ve bu etki sebebiyle tarafsızlığın zedelenmesi ya da zedelenebileceği düşüncesidir. Yargıcın tarafsız olması yargılama sürecinde davanın taraflarına karşı nesnel olması, eşit mesafede olmasını ifade etmektedir. Aynı davada taraflar başka kişiler veya hâkim başka bir hâkim olsa da aynı karar verilebilecekse, tarafsızlığın varlığından söz edilebilir.³³⁴ Basında devam eden bir dava ya da soruşturma ile ilgili haber ve bilgilerden dolayı, kişi ya da devletin haklarının korunması için yayınlara hukuka uygun olarak kısıtlama getirilmesi mümkündür. Ancak bu kısıtlamalar sebebiyle adalete olan güvenin de azalması ihtimal dâhilindedir.

³³⁴Nurullah Kunter & Feridun Yenisey & Ayşe Nuhoglu, *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, Arıkan y. İstanbul, 2006, s. 312.

SONUÇ

İfade özgürlüğü, günümüzde birçok özgürlüğün temeli olarak kabul edilen, uygar toplumların ayırt edici özelliklerinden olan bir özgürlüktür. İfade özgürlüğü, sadece konuşmakla değil, kişilerin kendisini her türlü yolla anlatmasını belirten bir özgürlüktür. İfade özgürlüğü; bilgi edinme ve öğrenme süreci ile başlayan, düşüncenin özgürce oluşumunu ve sonucunda herhangi bir yolla açıklanabilmesini sağlayan bir özgürlüktür. İfade özgürlüğü kişilerin kendini geliştirmesinin bir yolu olduğundan diğer özgürlüklere ulaşmasının da bir aracıdır.

İfade özgürlüğü demokratik bir toplumun esaslı temellerinden birini oluşturup, toplumun ilerlemesi ve her bir bireyin gelişimi için temel koşullardan biridir. Bir ülkede demokrasinin ve hukukun geliştirilmesinin yolu, ifade özgürlüğünün geliştirilmesinden geçmektedir. Bu nedenle ifade özgürlüğü uluslar arası belgelerle ve sözleşmelerle koruma altına alınmıştır. Ve bu hak hiçbir şekilde birilerinin tekeline ya da sansürüne bırakılmamalıdır. Demokratik toplumlar, temel hak ve özgürlüklere dayanan toplumlardır. Bu tür toplumlarda Devletin görevi, temel hak ve özgürlükleri korumak ve geliştirmektir. Bu özgürlüğün kullanılabilmesinin en önemli yollarından birisi de basındır.

Bilgilere ulaşma ve bilgilendirilme hakkıyla birlikte, basın da eşit olarak bilgi ve haberleri ulaştırma hakkı bulunmaktadır. Bunun sonucunda karşılıklı olarak bilgi ve haberlerin paylaşımı, serbestçe dolaşımı sağlanır. Bilgi ve haberlerin serbestçe dolaşımı kişilerin düşüncelerinin oluşumu için kaynak teşkil etmektedir.

Devlet yönetimindeki açıklık ve şeffaflık ilkesinin gereği olarak, bilgiye ulaşma ve bilgileri öğrenme kolay ve çabuk olmalıdır. Bilgi ve haberlerin merkezinde; bunlara sahip olan devlet ile bilgi ve haberleri bünyesinde barındıran basın kuruluşları bulunmaktadır. Bilgi ve habere ulaşım ne kadar kolay olursa, demokratik rejimlerin gereği olan çoğulculuk da o denli kolay sağlanır. Zira bilgi ve haberlerin gizli kalmaması düşüncelerin de serbestçe oluşumu ve yayılmasını beraberinde getirir. Demokratik bir ülkede olsa da bilgi edinme özgürlüğü sınırsız değildir. Kişilerin özel hayatının gizliliği ya da kamu güvenliği gibi haklar bu özgürlüğün sınırını belirler. Bu özgürlüğe getirilebilecek sınırlamalarda bilgi edinme

özgürlüğü ile devletin çıkarları arasında bir dengenin olması gerekir. Ancak idarenin bu konudaki keyfiliği de engellenmelidir.

İfade ve basın özgürlüğü kavramı tamamen mutlak olmayıp, kişilere tam bir serbesti tanımamaktadır. İfade özgürlüğü ile suç arasında ince bir çizgi vardır. O hassa çizgi aşıldığında eylem suç teşkil edebilir. O çizgilerden biri de kişilerin temel hak ve özgürlüklerinin korunmasıdır.

Basın tarafından kullanılan bilgi ve haberleri ulaştırma hakkı sayesinde bilgiye en kolay ve çabuk yoldan ulaşılabilir. Bu durumda bilgiyi alan açısından kolaylıklar olsa da, bilgiye erişim ve edinilen bilgiyi ulaştırmada kısıtlamalar yaşanabilir. Sansür ve yayın yasakları bilgiye ulaşmayı hem basın mensubu hem de bilgiyi edinmek isteyen açısından kısıtlamaktadır.

Kişinin kendi yetileri ve bilgi edinme faaliyeti neticesinde düşünceye ulaşılmaktadır. Düşünce özgürlüğü, kişinin zihni faaliyetini de anlatan düşünme özgürlüğü boyutu, düşünme sonucu oluşan ancak dış dünyaya aktarılmayan düşünce özgürlüğü boyutu olmak üzere iki aşamadan oluşmaktadır. Anayasal olarak sınırı olmayan düşünce özgürlüğünün fiili hayatta kanunsuz sınırlamalara maruz kaldığını söyleyebiliriz. Farklı görüşlere sahip olma gerekçesiyle kişilere baskı uygulanması, sistemli propaganda faaliyeti ile kişilerin düşüncelerinin yönlendirilmesi düşünce özgürlüğüne getirilen sınırlamalardır. Farklı görüşlere açık olmak, düşüncelerden zarar gelmeyeceğini özümsemek, değişik düşünceler sayesinde doğrulara ulaşılabileceğini bilmekle mümkün olur. Bu ise ancak demokrasi kültürü ve birbirinin düşüncesine saygı geleneğiyle sağlanır.

İfade özgürlüğü düşüncelerin açıklanmasıyla anlam kazanır. Düşünceleri açıklamanın birçok yolu bulunmaktadır. Düşünceler açıklandığında toplumda bir neticesi olmaktadır. Bu netice paylaşılan düşünce, kanı ya da tercihin kimileri tarafından olumlu karşılanabilmesi, kimileri tarafından da olumsuz karşılanabilmesidir. Ancak düşüncelerin açıklanması sebebiyle kamusal alanda oluşabilecek neticeleri sebebiyle ve kişi haklarının korunması amacıyla demokratik rejimin bir gereği olarak sınırlanması mümkündür.

Anayasamızın 13. maddesi uyarınca,“temel hak ve özgürlüklerin, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabileceği ve bu sınırlamaların, Anayasanın sözüne ve

ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamayacağı belirtildiğinden ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasında bu prensipler göz önünde bulundurulmalıdır.

Basın özgürlüğü, ifade özgürlüğü kullanımının bir gereğidir. Zira kişilerin düşüncelerini ifade etme yolları çok çeşitlidir. Basın da bu ifade etme yollarından biridir. Ancak basının toplumu etkileme gücü ve demokratik hayattaki yeri dikkate alındığında diğer ifade yollarına göre ön planda olduğu görülmektedir. Basın özgürlüğünden söz edebilmemiz için haber, düşünce ve bilgilere ulaşmanın, bunları yorumlamanın, basabilmenin ve dağıtabilmenin engellenmemesi gerekir. Basına uygulanan sansür, yayın yasakları ile basında tekelleşme basın özgürlüğünü kısıtlamaktadır. Özellikle gizli sansür, oto sansür uygulamaları da basın özgürlüğü önündeki ciddi kısıtlamalardandır.

Basın aracılığıyla ifade etme özgürlüğü, ülke yönetimlerinin ne kadar demokratik olduğunu gösteren ölçütlerden biri durumundadır. Demokratik sistemler çoğulcu, temel hak ve özgürlüklerin siyasi iktidara karşı korunduğu, hukukun üstünlüğünün mutlak olarak kabul edildiği yönetimlerdir. Sadece belirli, kabul edilen siyasi görüşlerin ifade edilmesine izin verilen siyasi yönetimlerde kişiler istemediği şekilde düşünmeye zorlanmakta ve her türlü düşünce açıklamasına sınırlar getirilmektedir. Farklı, çeşitli düşüncelerin açıklanması ise çoğulculuğun gereğidir. Bu sayede basın yoluyla düşüncelerin açıklanması halkın bilgilenebilmesini sağladığından, siyasal tercihlerinin belirlenmesinde ve düşünce çevresinde örgütlenmede rol oynar.

Anayasamızda basın özgürlüğüne yönelik bazı ilkeler benimsenmiştir. Buna göre sansür yasağı, basımevi ve eklentilerine el konulamaması, basımevi kurmanın izin alma ve mali teminat şartına bağlanamaması, düzeltme ve cevap hakkının sınırlarının belirlenmiş olması, süreli yayınların geçici olarak mahkeme kararıyla kapatılabilmesi, dağıtımın önlenmesi için hâkim kararının aranması, devletin basın özgürlüğünü sağlayacak tedbirleri alma yükümlülüğünün olması basın özgürlüğünü koruma amacı taşıyan önemli ilkelerdir.

Ülkemizde de basın özgürlüğü kavramı çok sık tartışılmış olup, halen de tartışılmaktadır. En sık tartışılan konu ise basın özgürlüğü ile kişi hak ve özgürlükleri karşı karşıya geldiğinde sorunun nasıl çözüleceği meselesidir. Hangisinin hangisine

üstün tutulacağı, bunun hangi kriterlere göre belirleneceğidir. Burada uygulanacak temel ilkeleri belirleyen kavramların içi henüz tam olarak doldurulmamıştır. Bu nedenle asıl iş kanunu uygulayıcılara düşmektedir. Hukuk uygulamamızda AİHM kararları göz önüne bulundurularak yorum yapılmalı, özgürlükçü bir yaklaşımla, demokratik hukuk devletinin bir gereği olarak özgürlüklerin sınırlanmasının istisnai durumlara münhasıran uygulanması gerektiği hususuna dikkat edilmelidir.

Basın özgürlüğü karşısında kişi haklarının zedelenmemesi gerekir. Her ne kadar basın özgürlüğünden söz etsek de sınırsız özgürlük anlayışı kaosu beraberinde getireceğinden, basın özgürlüğünün de kişi hakları karşısında sınırlanması gerekir. Herkesin her söylediğinden, yazdığından, ifade ettiklerinden sorumlu tutulması kişi için hayatı yaşanılmaz kılar. Ancak başkalarının hayatının da yapılan yanlış davranışlarla çekilmez hale gelmemesi gerekir. Basın yoluyla kişi haklarına müdahale kişiyi toplum içinde daha da küçük düşürür. Bu sebeple basın özgürlüğü de sınırlanması gereken bir özgürlüktür. Kişi hak ve özgürlükleri basın karşısında hukuki ve cezai sorumluluk yöntemleriyle korunmaktadır. Basın özgürlüğüne yönelik sınırlamalar bu özgürlüğün olmadığı anlamına gelmemektedir. Basın özgürlüğünün diğer özgürlüklerin alanına müdahale etmeden kullanılması için gereklidir.

Anayasalarımızda basın özgürlüğünü korumaya yönelik hükümler bulunsa da ülkedeki siyasi yönetime göre basın özgürlüğünün şekillendiğini söyleyebiliriz. Zira basın haber verme görevini yerine getirmesinin yanı sıra toplumu etkileyebilecek güçlü bir araçtır. Basın, siyasi yönetimlerin yanlış işlemlerini topluma duyurarak iktidarların sorgulanmasını sağlayabilir. Aynı zamanda propaganda faaliyetleri neticesindeki argümanları halka duyurarak hükümetlere yardımcı da olabilir. Bu sebeple basın hükümetlerin kontrol altında tutmak istediği bir güçtür. Bunun sonucu olarak Türk basınının tam anlamıyla özgür olduğunu söyleyemeyiz. Özellikle tekelleşme, oto sansür, gereksiz yayın yasakları sebebiyle basın özgürlüğü kısıtlanmış olmaktadır.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi bir ülkede basın özgürlüğünün niteliği o ülkedeki demokrasinin niteliği ile yakından ilgilidir. Bir ülke ne kadar demokrasi ile yönetiliyorsa, yöneticilerin demokrasiye, insan hak ve özgürlüklerine bağlılığı ve saygısı ne kadar yüksekse o ülkede basın özgürlüğü kavramı da o derece yüksektir.

Bu bağlamda bir ülkede yaşayan vatandaşların demokrasiye olan ihtiyaçları ve güvenleri ile demokratik hak ve özgürlükleri ne ölçüde kullandığı ve bu hakların bilincinde olup olmadığı da basın özgürlüğünün gelişimine bir o kadar fayda sağlayacaktır. Bu nedenle yapılması gereken bireylerin demokratik hak ve özgürlükler konusunda bilinçlendirilmesidir. Bu da yine basın özgürlüğünden geçmektedir.

KAYNAKÇA

Acu, Melek, “Resmi İlan Yayınlama Hakkının Basın İlan Kurumunca Belirlenmesinin Basın Özgürlüğü Açısından Değerlendirilmesi”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Sayı 12, Yıl 4, Ocak 2013, s. 359- 390.

Aksoyak, Tayfun, “Mukayeseli Hukukta Basın Hürriyetinin Düzenlenişi”, *Prof. Dr. Halil Cin’e Selçuk Üniversitesinde 10. Hizmet Yılı Armağanı*, SÜHF Yayınları, Konya, 1995, s.161-200.

Artuk, M. Emin & Gökçen, Ahmet & Yenidünya, Caner, *Gerekçeli Ceza Kanunları*, İstanbul, 2005.

Aslan, Erol & Dağdeviren, Fazlı, “Avrupa İnsan hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Düşünceyi Açıklama Özgürlüğü”, *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, Cilt XV, Sayı 1, Yıl 2012, s.167-177.

Ataay, Aytekin, *Şahıslar Hukuku*, Yenilenmiş 3. Baskı. İstanbul Üniversitesi Yayınları No. 2095, İstanbul, 1978.

Atılgan, Eylem Ümit, “ Medyanın Yargılama ve Soruşturma Süreçlerinde Medya Etik Kurallarına Bağlılığı”, Çağdaş Demokrasilerde Yargı Ve Medya İlişkileri Uluslararası Sempozyumu,24-25 mayıs 2010,Ankara http://www.taa.gov.tr/dosya/dergiler/yargi_medya/files/assets/basic-html/page77.html. s.57-70.

Aydın, Öykü Didem, “Düşünce Özgürlüğünün Anlamı ve İşlevi Işığında Düşünce Özgürlüğünü Sınırlamanın Anayasallığı—ABD Anayasasının Birinci Ek Maddesi ve AIHS Sözleşmesi’nin 10. Maddesi Zemininden Hareket Eden Bir Kuram Çatısı—”, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt I, Sayı 2, Yıl 2011, s.26-63.

Aydın, Öykü Didem, *Üç Demokraside Düşünce Özgürlüğü ve Ceza Hukuku – I-* Amerika Birleşik Devletleri, Seçkin Yayınları, Ankara, 2004.

Bardakçı, İlhan, *Mukayeseli Devlet Fikir ve Basın Rejimleri*, Ankara Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara, 1977.

Bıçak, Vahit, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü*, Liberal Düşünce Topluluğu Avrupa Komisyonu Yayınları, Temmuz 2002.

Bülbül, A. Rıdvan, *İletişim ve Etik*, 2.Baskı, Nobel Yayınları, Ankara, 2001.

Büyükbaykal, Güven N, “Basın Özgürlüğü Kavramının Anlamı ve Önemi”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı 20, Yıl 2004, s.43-47

Centel, Nur; “5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nda Yargı Görevi yapanı Etkileme Suçu”, *Uğur Alacakaptan'a Armağan*, 1.Baskı, Cilt I, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Haziran 2008. s. 135-155.

Çankaya, Özden & Batur Yamaner, Melike, *Kitle İletişim Özgürlüğü*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006.

Çetin, Erol, *Basın Hukuku*, 4.Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2008.

Çolak, Nusret İlker, *Kitle İletişim Hukuku*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2007.

Danışman, Ahmet, *Basın Özgürlüğünün Sağlanması Önlemleri (Devletin Basın Karşısındaki Aktif Tutumu)*, Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu Yayınları, No 1, Ankara, 1982.

Doğan, İsmail, *Vatandaşlık, Demokrasi ve İnsan Hakları*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2007.

Doğru, Osman, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları*, Legal Yayınları, Cilt II, İstanbul, 2004.

Dönmezer, Sulhi, “Demokratik ve Uygur Toplumlarda İfade Özgürlüğü ve İşlevi”, *İfade Özgürlüğü ve Türk Ceza Hukuku* içinde, Ceza Hukuku Derneği Yayınları, No 1, İstanbul, 2003, s. 9-13.

Dönmezer, Sulhi, *Basın ve Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No. 2213, İstanbul, 1976.

Erdoğan, Mustafa, “İfade Özgürlüğü ve Sınırları”, *İfade Özgürlüğü, İlkeler ve Türkiye* içinde, (Editör Tanıl Bora), İletişim Yayınları. İstanbul, 2007. s. 19-38.

Erdoğan, Mustafa, *İnsan Hakları, Teorisi ve Hukuku*, Orion Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007.

Erdoğan, Mustafa, “Demokratik Toplumda İfade Özgürlüğü: Özgürlükçü Bir Perspektif”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı 24, Yıl 6, Ankara, 2001. s. 8-13.

Eroğul, Cem, *Anatüze'ye Giriş*, İmaj Yayınları, Ankara, 1993.

Ertuğ, Hasan Refik, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No. 1492, İstanbul, 1970.

Gedik, Ömer, *Türk Yargı Kararları Çerçevesinde Türkiye'de Kitle İletişim Özgürlüğü*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2008.

Gökcan, Hasan Tahsin, “İfade Özgürlüğü Bağlamında Medyanın Cezai Sorumluluğu”, *AIHM Kararları Işığında Koruma Tedbirleri ve İfade Özgürlüğü Sempozyumu* içinde, HSYK Genel Sekreterlik Yayınları, No.8, Ankara, 2013, s.168-173.

Gölcüklü, A. Feyyaz & Gözübüyük, A. Şeref, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, 3. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002.

Gözler, Kemal, “Anayasa Değişikliğinin Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması Bakımından Getirdikleri ve Götürdükleri (Anayasanın 13’üncü maddenin yeni şekli hakkında bir inceleme)”, *Ankara Barosu Dergisi*, Ankara Barosu Yayınları, Sayı 4, Yıl 2001, s-53-67.

Gözübüyük, Şeref, *Anayasa Hukuku*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1991.

Günaydın, Barış, “5187 Sayılı Yeni Basın Kanunu”, *TBB Dergisi*, Sayı 57, Yıl 2005, s. 322-333.

Gürkan, Nilgün, *Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın: 1945- 1950*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

Güz, Nurettin, *Türkiye’de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1991.

Ilgaz, Ceyda, *Küreselleşme ve 1980 Sonrası Türk Basınına ve Toplumuna Yansımaları*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2000.

İçel, Kayıhan & Ünver, Yener, *Kitle Haberleşme Hukuku*, Beta basım, İstanbul, 2005.

İlkiz, Fikret, “İfade Özgürlüğü ve Yeni Basın Yasası ”, *İfade Özgürlüğü, İlkeler ve Türkiye* içinde, (Editör Tanıl BORA) , İletişim Yayınları, İstanbul, 2007. s.207-222

İrvan, Süleyman, “Türkiye’de Basının Askeri Darbelere Yaklaşımı” , *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı 13, Yıl 2002, s.63-79.

İnuğur, M. Nuri, *Basın ve Yayın Tarihi*, 5.Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2002.

Jeanneney, Jean-Noel, *Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi*, (çev. Esra Atuk) Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998.

Kabacalı, Alpay, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, No.29, 1. Baskı, İstanbul, 1990.

Kaboğlu, İbrahim, *Türkiye’ de Düşünce Özgürlüğü*, TÜGİK Yayınları, İstanbul, 1997.

- Kalabalık, Halil, *İnsan Hakları Hukuku*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2009.
- Kapani, Münci, *Kamu Özgürlükleri*, 7.Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 1993.
- Karahisar, Tüba, *Türkiye’de Medya Sektörü ve Gazeteciler*, Ekin Yayınları, Bursa, 2012.
- Karpat, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, 2.Baskı, Afa Yayınları, İstanbul, 1996.
- Kaya, Mine, “İfade Özgürlüğü Bağlamında Medyanın Hukuki Sorumluluğu”, *AIHM Kararları Işığında Koruma Tedbirleri ve İfade Özgürlüğü Sempozyumu* içinde, HSYK Genel Sekreterlik Yayınları, No. 8, Ankara, 2013, s. 175-184.
- Keane, John, *Medya ve Demokrasi*, (çev. Haluk Şahin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.
- Kılıçoğlu, Ahmet M. *Şeref, Haysiyet ve Özel Yaşama Basın Yoluyla Saldırılarından Hukuksal Sorumluluk*, 3. Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008.
- Kocabaşoğlu, Uygur, *1919- 1938 Dönemi Basınına Toplu Bir Bakış*, SBF Basın Yayın Yüksekokulu Yıllığı, Ankara, 1981.
- Kocasakal, Ümit & Aksoy, Emine Eylem & Memiş, Pınar, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü”, *İfade Özgürlüğü ve Türk Ceza Hukuku* içinde, Ceza Hukuku Derneği Yayınları, No.1, İstanbul, 2003, s. 27-50.
- Koloğlu, Orhan, *Osmanlı’dan 21.Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul, Ağustos, 2006.
- Kızıl, Neşe, “Hukuk Devletinin Varoluş Sürecinde Özgür Basının Yeri ve Önemi”, *İÜHFİM, Prof. Dr. İlhan Özyay’a Armağan*, Cilt LXIX, Sayı 1- 2, İstanbul,2011, s. 719-736.
- Kızıl, Neşe, *İletişim Özgürlüğü ve Medyada Oto-Kontrol*, Beta Yayınları, İstanbul, 1998.
- Kuçuradi, İoanna, “İnsan Hakları: Kavramı ve Çeşitleri”, *İnsan Hakları, Konferans, Panel, Sempozyumlar* içinde, Ankara Barosu İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s.29- 48
- Kunter, Nurullah & Yenisey, Feridun & Nuhoğlu, Ayşe; *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, Arıkan Yayınları, İstanbul, 2006.
- Küçük, Adnan, *Anayasa Hukuku*, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 3.Baskı. Orion Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013.

Küçük, Adnan, *İfade Hürriyetinin Unsurları*, Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları, Ankara, 2003.

Küçük, Adnan, “İfade Hürriyetinin Sınırlandırılması”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı 32. Yıl 2003, s. 41-77.

Küçük, Adnan, “Türkiye’de Sivil Demokratik Bir Anayasa Yapımında Aşılması Gerekli Bazı Eşikler”, *MÜHF-Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt XIV, Sayı 3, Yıl 2008, s. 1-53

Küçük, Adnan, “Fikir Hürriyetinin Unsurlarıyla Birlikte Arzettiği Ayrılmaz Bütünlük”, *Kamu Hukuku Arşivi Dergisi*, Mart 2003, s. 94-117.

Malkoç, İsmail; *Açıklamalı-İçtihatlı 5237 Sayılı Yeni Türk Ceza Kanunu*, Geliştirilmiş 3. Baskı, Cilt II, Malkoç Kitabevi, Ankara, 2008.

Mumcu, Ahmet & Küzeci, Elif, *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri(Kavramlar, Evrensel ve Ulusal Gelişimleri, Bugünkü Durumları)*, 4.Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007.

Odyakmaz, Zehra & Kaymak, Ümit & Ercan, İsmail, *Anayasa Hukuku-İdare Hukuku*, 8. Baskı. İkinci sayfa Yayınları, 2008.

Okumuş, Ali, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Türkiye’de İfade Hürriyeti*, Adalet Yayınları, Ankara, 2007.

Ozankaya, Özer, “Türkiye’de Yığın İletişiminin Demokratik Siyasal Kültür Gelişimindeki Yeri ve Önemi”, Eskişehir Akademisi İletişim Bilimleri Fakültesince düzenlenen. I. Yayımcılık Seminerine Sunulan Bildiri içinde, <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/2879/3708.pdf?show> , s.157-166

Özbey, Özcan, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında İfade Özgürlüğü Kısıtlamaları”, *TBB Dergisi*, Sayı 106, Yıl 2013, s.41-92.

Özbudun, Ergun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, 7.Baskı, Ankara, 2002.

Özek, Çetin, *Basın Özgürlüğünden Bilgilenme Hakkına*, Alfa Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 1999.

Özek, Çetin, *Türk Basın Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No. 2381, İstanbul, 1978.

Özgen, Murat, “Basın Özgürlüğü Kavramı”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı 7, Yıl 1998, s. 53-58.

Özgen, Murat, *Türkiye’de Basının Gelişimi ve Sorunları*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2004.

Öztürk, Ahmet, “Basın Özgürlüğü Kuramları”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı 5, Yıl 1997, s.73-93.

Öztürk, Ahmet, “Çağdaş Demokrasilerde Siyasal İktidar Basın İlişkileri”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı 8, Yıl 1998, s.65-77.

Palm, Elisabeth, “AİHM Kararları ve AB Düzenlemeleri Işığında Basın Özgürlüğü, Adil Yargılanma Hakkı, Soruşturma ve Yargılama İlişkileri”, Çağdaş Demokrasilerde Yargı ve Medya İlişkileri Uluslararası Sempozyumu içinde, 24-25 Mayıs 2010, Ankara, http://www.taa.gov.tr/dosya/dergiler/yargi_medya/files/assets/basic-html/page77.html. s.11-27.

Perin, Cevdet, *Tarih Boyunca Düşünce ve Basın Özgürlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1974.

Reisoğlu, Safa, *Uluslar arası Boyutlarıyla İnsan Hakları*, Beta Basım, İstanbul, 2001.

Salihpaşaoğlu, Yaşar, *Türkiye’de Basın Özgürlüğü*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2007.

Schauer, Frederick, *İfade Özgürlüğü: Felsefi Bir İnceleme*, (çev. Bahattin Seçilmişoğlu) Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları, Ankara, 2002.

Sözüer, Adem, *Basın Suçlarında Ceza Sorumluluğu*, 1.Baskı. Alfa Yayınları, İstanbul, 1996.

Sunay, Reyhan, *Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasası’nda İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları*, Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları, Ankara, 2001.

Şahbaz, İbrahim, *Karşılaştırmalı Düşünceyi Açıklama Özgürlüğü*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2007.

Şahin, Kemal, *İnsan Hakları ve Özgürlük Boyutuyla İfade Özgürlüğü, Gereçleri ve Sınırları*, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2009.

Şahin, Köksal, “Çok Partili Dönem Öncesi Türkiye’de Demokratik Gelişim ve Basının Bu Süreçteki Yeri”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt II, Sayı 2, Yıl 2000, s.63-80.

Şen, Ersan, *Devlet ve Kitle İletişim Araçları Karşısında Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması*, Kazancı Yayınları, İstanbul, 1996.

Şimşek, Oğuz, *Anayasa Hukukunda Kişisel Verilerin Korunması*, Beta Yayınları, İstanbul, 2008.

Tanilli, Server, *Devlet ve Demokrasi Anayasa Hukukuna Giriş*, Alkım Yayınları, Kasım 2007.

Tanör, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.

Tanju, Erhan, *AIHM Kararları Işığında İfade ve Basın Özgürlüğü*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2012.

Türk Dil Kurumu, Güncel Sözlük, Büyük Türkçe Sözlük, Yapıt Hakları Terimleri Sözlüğü, Büyük Türkçe Sözlük, www.tdkterim.gov.tr/bts.

Tek, Hayati, *Darbeler ve Türk Basını*, Ankara, Elips Kitap, 2007.

Temiz, Özgür, *Basın Özgürlüğünün Sınırlanmasında İlke Sorunu*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2007.

Tezcan, Asuman, “Âli Kararname ve Basın”, *Selçuk İletişim Fakültesi Dergisi*, Cilt III. Sayı 4, Yıl 2005, s.166-172.

Tokgöz, Oya, *Temel Gazetecilik*, 5. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

Topuz, Hıfzı, *II. Mahmut'dan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.

Tutar, Hilmi, *Türk Basını Üzerine İnceleme, 21.Yüzyılda Türk Basını, Tiraj, Promosyon ve Değişim Gerçeği*, y.y. Ankara, 1993.

Tüfek, Ömer Faruk, *Basın Yoluyla Kişilik Haklarının İhlali ve Bu İhlale Karşı Özel Hukuk Ceza Hukuku ve İ.H.A.S Koruması*, 2. Baskı, Adalet Yayınları, Ankara 2007.

Uçum, Mehmet & Abanoz, Ümit, “Uygulama Yönünden Basın Özgürlüğü ve Basın Hukuku”, *Basın Hukuku Atölye Çalışmaları: I* içinde, Galatasaray Üniv, Dönmezer, Erman, Kunter, Ceza Bilimleri, Kriminoloji, İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi, İstanbul, 2007.

Ünal Özkorkut, Nevin, “Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti’ndeki Görünümü”, *AÜHFD*, Cilt LI, Sayı 3, Yıl 2002, s.65-84.

Üzülmez, İlhan, “Suçsuzluk Karinesi ve Basın Özgürlüğü”, *Prof. Dr. Fahiman Tekil'in Anısına Armağan* içinde, (Yayına hazırlayanlar Murat Yusuf Akın & Oğuz Caner), Beta Basım, İstanbul, 2003, s. 930-952

Venedik Komisyonu, Yargı Sisteminin Bağımsızlığı Raporu, http://www.anayasa.gov.tr/files/insan_haklari_mahkemesi/venedik_komisyonu/rapor.pdf.

Yapar Gönenç, Aslı, “Türkiye’de Basın Özgürlüğü”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı 15, Yıl 2002, s.65-78.

Yarsuvat, Duygun, “Değişik Hukuk Sistemlerinde Düşünce ve Düşünceyi Açıklama Özgürlüğü”, *İfade Özgürlüğü ve Türk Ceza Hukuku* içinde, Ceza Hukuku Derneği Yayınları, No.1, İstanbul, 2003. s.17-24.

Yazıcı, Reşat, *Anayasalarımızda Basın Hukuku*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları Ankara, 1986.

Yücedoğan, Güleda, “Basın, Özgürlük ve Gazeteci”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı 9, Yıl 1999, s.107-112.

Zevkliler, Aydın & Acabey, M. Beşir & Gökyayla, K. Emre, *Medeni Hukuk*, Genişletilmiş 6. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2000.

www.portal.uyap.gov.tr.

www.resmigazete.gov.tr.

Anayasa Mahkemesinin 03.07.1980 tarih, 1980/19 Esas, 1980/48 Karar sayılı kararı.

Anayasa Mahkemesinin 15-16.02.1972 tarih,1971/31 Esas,1972/5 Karar sayılı kararı.

Anayasa Mahkemesinin 08.04.1963 tarih,1963/25 Esas, 1963/87 Karar sayılı kararı.

Anayasa Mahkemesinin 08.04.1963 tarih, 1963/16 Esas, 1963/83 Karar sayılı kararı.

Anayasa Mahkemesinin 18.05.1990 tarih, 1989/9 Esas, 1990/8 Karar sayılı kararı.

Anayasa Mahkemesinin 08.02.1979 tarih, 1978/54 Esas, 1979/9 Karar sayılı kararı.

Anayasa Mahkemesinin 05.06.1997 tarih, 1996/70 Esas, 1997/53 Karar sayılı kararı.

Anayasa Mahkemesinin 04.01.1963 tarih, 1962/208 Esas, 1963/1 Karar sayılı kararı.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun 03.10.1990 tarih, 1990/275 Esas, 1990/459 Karar sayılı kararı.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun 23.05.2007 tarih, 2007/4-262 Esas, 2007/284 Karar sayılı kararı.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun 10.05.2006 tarih, 2006/4-230 Esas, 2006/288 Karar sayılı kararı.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun 23.05.2007 tarih, 2007/4-262 Esas, 2007/284 Karar sayılı kararı.

Yargıtay 4. Hukuk Dairesinin 11.12.2013 tarih, 2013/1805 Esas, 2013/19622 Karar sayılı kararı.

Yargıtay 4. Hukuk Dairesinin 11.12.2013 tarih, 2013/1711 Esas, 2013/19576 Karar sayılı kararı.

Yargıtay 4. Hukuk Dairesinin 26.11.2013 tarih, 2013/1357 Esas, 2013/18566 Karar sayılı kararı.

Yargıtay 4. Hukuk Dairesinin 24.12.2007 tarih, 2007/3039 Esas, 2007/16236 Karar sayılı kararı.

Yargıtay 4.Hukuk Dairesinin 20.09.2007 tarih, 2006/11142 Esas, 2007/10601 Karar sayılı kararı.

Yargıtay 4.Hukuk Dairesinin 28.01.2003 tarih, 2002/10257 Esas, 2003/883 Karar sayılı kararı.

Yargıtay 4.Hukuk Dairesinin 25.06.2009 tarih, 2008/12871 Esas, 2009/8524 Karar sayılı kararı.

Yargıtay 4. Hukuk Dairesinin 28.04.1987 tarih, 1987/2077 Esas, 1987/3267 Karar sayılı kararı.